

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1923-1933 YILLARI ARASINDA
İLKOKULLARDA OKUTULAN DİN DERSİ
KİTAPLARINDA EĞİTİM-SİYASET İLİŞKİSİ
(CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN
DERSLERİ 3-4-5 ÖRNEĞİ)

MUSTAFA ADAK

2501080609

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA İSMAİL BAĞDATLI

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUSTAFA ADAK Numarası : 2501080609
Anabilim Dalı / Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA İSMAİL BAĞDATLI
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Tez Savunma Tarihi : 09.07.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "1923-1933 YILLARI ARASINDA İLKOKULLARDA OKUTULAN DİN DERSİ KİTAPLARINDA EĞİTİM-SİYASET İLİŞKİSİ (CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN DERSLERİ 3-4-5 ÖRNEĞİ)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAMİT ER		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA İSMAİL BAĞDATLI		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH AKIN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ ZARİFE ŞEYMA ALTIN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET AYHAN		

ÖZ

1923-1933 YILLARI ARASINDA İLKOKULLARDA OKUTULAN DİN DERSİ KİTAPLARINDA EĞİTİM-SİYASET İLİŞKİSİ (CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN DERSLERİ 3-4-5 ÖRNEĞİ) MUSTAFA ADAK

Eğitim, toplumsal alanı kurgulama, düzenleme ve denetleme gücü sebebiyle siyasi iktidarlar tarafından işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Eğitimin bu alandaki gücünün farkında olan Cumhuriyet'in kurucu kadrosu eğitime büyük önem vermiştir. Cumhuriyet rejimini ve hayata geçirilen köklü değişiklikleri meşrulaştırmak, sürekliliğini sağlamak ve Cumhuriyet Türkiye'si'nin ideal yurttaşlarını yetiştirmek için eğitimi ideolojileri doğrultusunda kurgulamışlardır. Bu amaçla Cumhuriyet'in ilk yıllarında müfredat programları ve ders kitapları alanında önemli düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Müfredat programları ve ders kitaplarını Cumhuriyetçi eğitim felsefeleri doğrultusunda şekillendirmişlerdir. Bu dönemde hazırlanan müfredat programları ve ders kitaplarında siyasi iktidarın ideolojik yapısının izlerini gözlemlemek mümkündür.

Din dersleri, siyasi iktidarın ideolojik müdahalesinin belirgin şekilde görülebildiği derslerdendir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun din anlayışının benimsetilmesi, inkılaplar karşısındaki dini muhalefetin bertaraf edilmesi ve gerçekleştirilmek istenen topyekün değişimin mümkün kılınabilmesi için din dersleri araçsallaştırılmıştır. Bu dönemde ilkokullarda okutulan din dersi kitaplarında yer alan söylemlerle Cumhuriyet'in kurucularının eylem ve söylemleri arasında büyük oranda benzerlik bulunmaktadır.

Çalışmanın konusunu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim-siyaset ilişkisi oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in resmi ideolojisinin eğitim üzerindeki yansımaları, Muallim Abdülbaki'nin "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri" adlı ilkokul din dersi kitapları örneği üzerinden incelenmektedir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, metinsel söylem analizi tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın kapsamı, dönem olarak 1923-1933 yıllarıyla; eğitim kademesi olarak ilkokulla; ders olarak din dersleriyle; ders kitabı olarak Muallim Abdölbaki'nin “Cumhuriyet Çocukunun Din Dersleri” adlı kitaplarıyla sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, din eğitimi, din dersi kitapları, eğitim-siyaset ilişkisi, Muallim Abdölbaki, Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri.

ABSTRACT
THE RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATION AND POLITICS IN
RELIGIOUS TEXTBOOKS USED IN PRIMARY SCHOOLS BETWEEN THE
YEARS 1923-1933
(THE CASE OF CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN DERSLERİ 3-4-5)
MUSTAFA ADAK

Education has been used as a functional tool by political authorities due to the power of organizing, editing and controlling the social space. Being aware of the power of education in this field, the founding staff of the Republic gave great importance to education. To legitimize the Republican regime and the established changes in life, to ensure continuity and to cultivate the ideal citizens of the Republic of Turkey, they have established education in line with their ideologies. For this purpose, they made important arrangements in the field of curriculum programs and textbooks in the early years of the Republic. They have shaped curriculum programs and textbooks in line with Republican philosophy of education. It is possible to observe the traces of the ideological structure of political power in curriculum programs and textbooks prepared during this period.

Religious lessons are one of the courses where the ideological interventions of political power can be seen clearly. In the first years of the Republic, religious lessons were instrumentalized in order to adopt the religious understanding of the founding staff of the Republic, to eliminate the religious opposition to the revolutions and to make the total change possible. In this period, there is a great similarity between the discourses in the religious textbooks taught in primary schools and the actions and discourses of the founders of the Republic.

The subject of this study is the relationship between education and politics in the first years of the Republic. The reflections of the official ideology of the Republic on education are examined through the case of Muallim Abdülbaki's primary school religious textbooks. In the study that was carried out by qualitative research method, textual discourse analysis technique was used.

The scope of this study was limited to the period between 1923 and 1933; the primary schools as the education level; the religious courses as a lesson and the textbooks of Muallim Abdalbaki's Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri as a textbook.

Keywords: Education, religious education, religious textbooks, relationship between education and politics, Muallim Abdlbaki, Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri.

ÖNSÖZ

Siyasal bir varlık olan insanın hayatının her alanına nüfuz eden siyaset, eğitim alanında da belirleyici bir rol üstlenmektedir. Devlet eliyle kurgulanan, yürütülen ve denetlenen bir hizmet olarak eğitim-öğretim faaliyetleri, siyasi iktidarların ideolojik yapıları doğrultusunda şekillenmektedir. Eğitim, siyasi rejimin ve iktidarın meşruiyetini sağlayan ve sürdüren; toplumsal alanı düzenleme ve denetleme imkanı veren işlevsel bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Cumhuriyet'in ilk on yılında siyasi iktidarın ideolojik yapısının eğitim üzerindeki etkileri Muallim Abdülbaki'nin Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları örneği üzerinden ders kitaplarındaki söylemlerle Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun eylem ve söylemleri karşılaştırılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1923-1933 yılları arasında ilkokullarda müfredat programları ve ders kitapları alanında gerçekleştirilen düzenlemeler ele alınmıştır. Bu dönemde okutulan din dersi kitapları dönemlendirilerek tasnif edilmiş, ders kitapları ve yazarları hakkında malumat verilmiştir.

İkinci bölümde, tezin örneklemini oluşturan Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları müfredat programına uyum, dil ve anlatım, biçim, görsel düzen, içerik ve metin-yazar ilişkisi kriterleri çerçevesinde detaylı bir analize tabi tutulmuştur.

Üçüncü bölümde eğitim-siyaset ilişkisiyle ilgili kavramsal çerçeve ortaya koyulmuş, ders kitaplarının siyasi toplumsallaşmadaki rolüne değinilmiştir. Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında siyasetin eğitim üzerindeki etkilerinin gözlemlenebilmesi için Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ideolojik yapısını oluşturan ilkeler (Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık, Akılcılık ve Bilimsellik) belirlenerek ders kitaplarındaki ifadeler bu başlıklarla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı şekillendiren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İsmail BAğDATLI'ya müteşekkirim. Ayrıca bu süreçte bana vermiş oldukları destek; göstermiş oldukları hořęr ve sabır sebebiyle kıymetli eşim Seda'ya, ocuklarım Hm ve Selim'e teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul-2019

Mustafa ADAK

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK ON YILINDA İLKOKULLARDA DİN DERSLERİ

1. Cumhuriyet'in İlk On Yılında İlkokul Müfredat Programları ve Din Dersleri.....	15
1.1. 1922 İlk, Orta Tedrisat Mekteplerin Müfredat Programı ve Din Dersleri.....	19
1.2. 1924 İlkokul Müfredat Programı ve Din Dersleri.....	26
1.3. 1926 İlkokul Müfredat Programı ve Din Dersleri.....	30
1.4. 1930 İlkokul Müfredat Programı ve Din Dersleri.....	38
1.5. 1927 ve 1930 Köy Mektepleri Müfredat Programları ve Din Dersleri.....	42
1.6. Değerlendirme.....	43
2. Cumhuriyet'in İlk On Yılında İlkokul Ders Kitapları	44
3. Din Dersi Kitapları.....	49
3.1. 1920-1924 Yılları Arasında İlkokullarda Okutulan Din Dersi Kitapları	49
3.1.1. Muallim Hâfız Erşed, Muvazzah Malumât-ı Diniye	51
3.1.2. Muallim Küreli Ahmet Ziyaeddin, Çocuklara Malumât-ı Diniye Dersleri.....	51
3.1.3. Nâzım (İçsel), Amelî Malumât-ı Diniye	51
3.1.4. Nâzım – Nuri, Mekteblilere Ameli Malumât-ı Diniye	52
3.1.5. Hafız Reşid, Malumât-ı Diniye	52

3.2. 1924-1933 Yılları Arasında İlkokullarda Okutulan Din Dersi	
Kitapları	52
3.2.1. İbrahim Hilmi (Çığıracan), Türk Çocuğunun Din Kitabı (3-4-5).....	54
3.2.2. Yusuf Ziya (Yörükkan), İslam Dini (3-4-5) ve Köy Mektepleri İçin Dinimiz	55
3.2.3. M. Ali Rıza, Din Dersleri (3-4-5)	56
3.2.4. Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı), Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri (3-4-5)	56

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN DERSLERİ KİTAPLARININ ANALİZİ

1. Müfredat Programına Uyum	58
2. Dil ve Anlatım.....	62
3. Biçim.....	62
4. Görsel Düzen.....	64
5. İçerik	65
5.1. İman	66
5.2. İbadet.....	69
5.3. Ahlak.....	73
5.4. Siyer	75
5.5. Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi (Sure ve Dualar)	79
6. Yazar-Metin İlişkisi	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN DERSLERİ KİTAPLARINDA EĞİTİM-SİYASET İLİŞKİSİ

1. Eğitim-Siyaset İlişkisi	84
2. Siyasal Toplumsallaşma Aracı Olarak Ders Kitapları	89
3. Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri Kitaplarında Siyasal Toplumsallaşma	95

3.1.	Cumhuriyetçilik	97
3.2.	Halkçılık.....	104
3.3.	Miliyetçilik.....	107
3.4.	Devletçilik.....	117
3.5.	Laiklik, Din ve Vicdan Özgürlüğü.....	127
3.6.	İnkılapçılık	132
3.7.	Akılcılık ve Bilimsellik.....	143
SONUÇ.....		149
KAYNAKÇA		157

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
bkz.	:	Bakınız
bs.	:	Baskı
c.	:	Cilt
CÇDD:		Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri
ç.	:	Çeviren
der.	:	Derleyen
ed.	:	Editör
haz.	:	Hazırlayan
H.z.	:	Hazreti
s.	:	Sayfa
sy.	:	Sayı
TBMM:		Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	ve benzeri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

“Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci”¹ olarak tanımlanan eğitimde, istendik davranışların “neler olduğu” ve “kimin tarafından” belirleneceği önemli bir problemi oluşturmaktadır. Modern dönem öncesinde büyük oranda dini otoriteler tarafından belirlenen “istendik davranışlar”, modern dönemde değişen devlet ve toplum yapısıyla yönetim gücünü elinde bulunduran siyasi iradenin kontrolünde belirlenmeye başlanmıştır. Merkeziyetçi bir yapıya sahip modern ulus devletleri, ideal vatandaş tipini oluşturmada eğitimi etkili bir araç olarak kullanmışlardır.²

Yönetim biçimlerinin ve siyasi iktidarların değişimiyle eğitim politikalarında köklü değişimler yaşanmıştır. Siyasi iktidarlar, toplumsal düzenin, ideolojilerinin ve yönetim güçlerinin bekası için bir propaganda aygıtı olarak gizli veya açık bir şekilde eğitimi kullanmışlardır. Özellikle köklü değişimlerin yaşandığı dönemlerde, siyasetin eğitim üzerindeki etkisi daha açık bir şekilde görülmektedir.³

Siyasetin eğitim üzerindeki etkisinin gözlemlenebildiği alanlardan birini ders kitapları oluşturmaktadır. Ders kitaplarının içeriği, içeriğin bir araya getirilme şekli, düzenlenme tarzı, sunuş biçimi, kitaplarda kullanılan görsel materyaller, ders kitaplarında kullanılan temel kavramlar ve bunlara yüklenilen anlamlar eğitim-öğretim faaliyetlerini planlama ve yürütme yetkisini elinde bulunduran siyasi iktidarların ideolojilerinin izlerini taşımaktadır.⁴

Cumhuriyet’in temellerinin atıldığı ilk on yılda, geçmişle bağlar kopararak yeni bir devlet ve toplum yapısı oluşturulmak istenmiştir.

¹ Selahattin Ertürk, **Eğitimde Program Geliştirme**, 3. bs., Ankara, Yelken Tepe Yayınları, 1979, s. 12.

² İsmail Güven, **Türkiye’de Devlet ve Eğitim ve İdeoloji**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s. 34.

³ Halis Çetin, “Devlet, İdeoloji ve Eğitim”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 2001, c. 25, sy. 2, s. 203.

⁴ Kemal İnal, **Eğitimde İdeolojik Boyut**, Ankara, Doruk Yayıncılık, 1996, s. 13.

Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun zihnindeki ideal toplumu oluşturacak yurttaşların yetiştirilmesi için bütün imkanlar seferber edilmiştir. Bu süreçte eğitim-öğretim faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'si'nin kurucu kadrosunun ideolojisi doğrultusunda milli eğitimin amaçları belirlenmiş, her alanda olduğu gibi müfredat programları ve ders kitapları alanında da köklü değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyet'ten önceki döneme ait ders kitapları yerine yeni yönetim ve toplum anlayışını yansıtacak kitapların yazımı için komisyonlar kurulmuştur. Bu dönemde yazılan ders kitaplarının içerikleriyle siyasi iktidarın söylemleri arasında büyük paralellikler bulunmaktadır.

Çalışmamızın konusunu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim-siyaset ilişkisi oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in resmi ideolojisinin eğitim üzerindeki yansımaları Muallim Abdülbaki'nin "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri" adlı ilkokul din dersi kitapları örneği üzerinden incelenmektedir.

Çalışmamızın kapsamı, dönem olarak 1923-1933 yıllarıyla; eğitim kademesi olarak ilkokulla; ders olarak din dersleriyle; ders kitabı olarak Muallim Abdülbaki'nin "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri" adlı kitaplarıyla sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızın kapsamının Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılıyla sınırlandırılmasının sebebi, bu dönemin eğitim-siyaset ilişkisinin yansımalarının daha belirgin şekilde görüldüğü bir zaman dilimi olmasıdır. Cumhuriyet rejiminin temellerinin atıldığı bu on yıllık dönemde yapılan köklü değişimlerin süreklilik kazanabilmesinde eğitime önemli bir rol verilmiştir.

Çalışmamızın eğitim kademelerinden ilkokullarla sınırlandırılmasının temelinde ilköğretimin diğer kademelere oranla daha geniş bir kitleye hitap etmesi yer almaktadır. İlköğretimin toplumu değiştirme konusundaki gücünün farkında olan Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, eğitimle ilgili yapılan icraatlarda önceliği bu eğitim kademesine vermiştir.

Köklü değişimlerin yaşandığı Cumhuriyet'in ilk on yılında hilafetin kaldırılması, medreselerin, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi din alanına giren

ve toplumun tepkisini çeken inkılaplar karşısında mevcut mukavemetin kırılmasında ve yapılan devrimlerin meşrulaştırılmasında ilkokullarda verilen din derslerinin dönemin eğitim-siyaset ilişkisi konusunda önemli bir gösterge olacağı aşıkardır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokullarda dört farklı yazara ait toplam 13 din dersi kitabının okutulduğu tespit edilmiştir. Bu eserlerin 12'si, şehir ilkokullarının üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıfları için; biri köy ilkokulları için kaleme alınmıştır. Bu eserlerin tümü Cumhuriyet'ten sonra yeni anlayışa göre yazılmış, Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin onayından geçmiş eserlerden oluşmaktadır. Cumhuriyet'ten önce ders kitabı olarak okutulan ve yeni ders kitapları yazılana kadar okutulmaya devam edilen din dersi kitaplarına, Cumhuriyet'in resmi ideolojisini yansıtmayacağı nedeniyle yer verilmemiştir.

Bu kriterler doğrultusunda tespit edebildiğimiz ilkokul din dersi kitapları şunlardır:

İbrahim Hilmi Çığıracan, **Türk Çocuğunun Din Kitabı: ilk mekteblerin 3. sınıfına mahsustur**, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1928.

İbrahim Hilmi Çığıracan, **Türk Çocuğunun Din Kitabı: ilk mekteblerin 4. sınıfına mahsustur**, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1928.

İbrahim Hilmi Çığıracan, **Türk Çocuğunun Din Kitabı: ilk mekteblerin 5. sınıfına mahsustur**, İstanbul: Kitabhane-i Hilmi, 1928.

Yusuf Ziya, **İslam dini: 3. sınıf için**, İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, 1927.

Yusuf Ziya, **İslam dini: 2. kitap 4. sınıf için**, İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, 1927.

Yusuf Ziya, **İslam dini: 3. Kitap 5. sınıf için**, İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, 1927.

Yusuf Ziya, **Köy Mektepleri İçin Dinimiz**, İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, 1928.

Ali Rıza, **Din Dersleri: İlkmekep 3. sınıf**, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.

Ali Rıza, **Din Dersleri: İlkmekep 4. sınıf**, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.

Ali Rıza, **Din Dersleri: İlkmekep 5. sınıf**, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.

Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb – 3. sınıf**, İstanbul: İkdan Matbaası, 1928-1929.

Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb – 4. sınıf**, İstanbul: İkdan Matbaası, 1928-1929.

Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb – 5. sınıf**, İstanbul : Fevzi Matbaası, 1928-1929.

Çalışmamız, yukarıda verilen ilkokul din dersi kitaplarından Muallim Abdülbaki'nin “Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri (3-4-5)” adlı ders kitaplarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmamızın Muallim Abdülbaki'nin kitapları örneği üzerinden yürütülmesinde, eserde eğitim-siyaset ilişkisinin diğer ders kitaplarına göre daha belirgin olmasının payı büyüktür.

2. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Eğitimin, siyaset erkinin ideolojisi doğrultusunda kurgulandığı konusunda genel bir kabul olmasına rağmen bu kabulün somut delillere dayandırılmaya ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaca binaen çalışmamızda siyasi iktidarın ideolojisinin eğitim üzerindeki etkisi, eğitim-öğretim faaliyetinin en önemli girdilerinden ders kitapları genelinde ve dönemin din dersi kitapları özelinde ortaya koyulmaya; siyasi iktidarın ideolojisinin din dersi kitapları üzerindeki tezahürlerine dikkat çekilmeye ve bu etki görünür hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ideolojisinin topluma benimsetilmesinde dönemin din dersi kitaplarının nasıl bir rol oynadığı sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmamızda, Cumhuriyet'in resmi ideolojisinin eğitim üzerindeki yansımalarının Muallim Abdülbaki'nin "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri" adlı ilkokul din dersi kitapları örneği üzerinden açığa çıkarılması amaçlanmaktadır.

Çalışmamızda ayrıca aşağıda yer alan sorular cevaplanmaya çalışılacaktır:

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokullarda din eğitimi alanında hangi gelişmeler yaşanmıştır?

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokullarda hangi din dersi kitapları okutulmuştur?

Cumhuriyetin kurucu kadrosunun din ve din eğitimi algısının müfredat programlarına ve din dersi kitaplarına yansımaları nasıl olmuştur?

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının müfredat programına uyum, görsel düzen, dil ve anlatım, biçim ve içerik özellikleri nelerdir?

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni rejimin benimsetilmesinde, devamlılığının sağlanmasında ve yapılan devrimlerin

meşrulaştırılmasında din derslerine ve din dersi kitaplarına nasıl bir misyon yüklenmiştir?

Atatürk'ün ve ilk Cumhuriyet hükümetlerinin dine ve din eğitime bakışları, siyasi iradenin dine ve din eğitime bakışının eğitim alanına yansımaları, din eğitimi konusunda yapılan tartışmalar, düzenlemeler ve farklı eğitim kademelerinde din eğitimi alanında yürütülen faaliyetlerle ilgili pek çok akademik çalışma yer almaktadır. Fakat eğitim-öğretim faaliyetinin merkezinde yer alan ders kitapları konusunda yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Mevcut çalışmalarda genel olarak bu dönemde okutulan ders kitaplarından, bu kitapların içeriklerinden ve siyasi iradenin ders kitapları üzerindeki yansımalarından kısaca bahsedilmiş fakat ders kitapları detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Bu çalışmayla, ilkokul din dersi kitapları eğitim-siyaset ilişkisi bakımından incelenerek bu alana katkı sağlamak hedeflenmektedir.

3. İlgili Araştırmalar

Çalışmamızın konu edindiği döneme ait ders kitaplarını farklı açılardan inceleyen araştırmalar mevcuttur. İsmail Kara'nın, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 2" adlı eseri,⁵ Henry Elisha Allen'in "The Turkish Transformation: A Study in Social and Religious Development adlı eseri⁶; Mahmut Zengin'in "Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar" adlı eseri⁷; Kamil

⁵ İsmail Kara, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 2**, 2. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2017, s. 415-500. Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'de dini alanda yaşanan gelişmeleri detaylı bir şekilde inceleyen Kara, "Dini Yayıncılığın Seyri" adlı bölümde "Din Dersi Kitapları" başlığı altında eğitimin çeşitli kademelerinde okutulan din dersi kitaplarını tespit etmiş, bu eserler hakkında genel olarak bilgi vermiştir. 1923-1933 yılları arasında ilkokullarda okutulan din dersi kitaplarının tespitinde Kara'nın eserinden de yararlanılmıştır.

⁶ Henry Elisha Allen, **The Turkish Transformation : a study in social and religious development**, New York, Greenwood Press, 1968. Allen, bu eserinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi iktidarın din anlayışını, Yusuf Ziya (Yörükkan) ve Muallim Abdülbaki'nin (Gölpınarlı) ders kitapları, Ali Vahid'in (Üryanizade) vaazlarından örneklerle ortaya koymaya çalışmıştır.

⁷ Mahmut Zengin, **Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar**, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2017. Zengin, bu çalışmada, farklı dinlerin, inançların ve İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının 1924'ten

Coştu'nun "1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayınlanan Eserlerin Değerlendirilmesi" adlı doktora tezi⁸; Safiye Kesgin'in "Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi" adlı doktora tezi⁹; Hakan Öztürk'ün "Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed Tasavvuru (1923-1938)" adlı doktora tezi¹⁰; Hatice Gündüz'ün "İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)" adlı yüksek lisans tezi¹¹; Ayşenur Bektaş'ın "1924-1940 Yılları Arasında İlkokul, Ortaokul ve Liselerde Okutulan Ders Kitaplarında Din ve Dinler" adlı yüksek lisans tezi¹²; Ergün Yıldırım'ın "Din Dersi Kitapları Deneyimi (1923-1950)" adlı

günümüze (2010) din dersi öğretim programlarına ve din dersi kitaplarına yansımalarını ele almış ve değerlendirmiştir.

⁸ Kamil Coştu, "1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayınlanan Eserlerin Değerlendirilmesi", **Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2015. Coştu'nun doktora tezinde, tek parti döneminde okutulan resmi din dersi kitapları yanında Diyanet İşleri Başkanlığının ve şahısların din eğitimi alanındaki ihtiyacı karşılama amacıyla neşrettiği eserler de incelenmiştir. Coştu, "Din Eğitiminin Yapıldığı Yıllarda Basılmış Resmi Yayınların Değerlendirilmesi" başlığı altında Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarına da yer vermiş, eserin şekil ve içerik özellikleriyle ilgili çeşitli tespitlerde bulunmuştur.

⁹ Safiye Kesgin, "Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2010. Kesgin'in doktora tezinde, Cumhuriyet döneminde örgün eğitim kurumlarında verilen ahlak eğitimi, Din Bilgisi, Din Dersleri, Ahlak Dersleri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programları ve ders kitapları içerikleri ahlak eğitimi anlayışları açısından değerlendirilmiştir.

¹⁰ Hakan Öztürk, "Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed Tasavvuru (1923-1938)", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara, 2011. Öztürk tezinde 1923-1938 yılları arasında İslam Tarihi alanında yazılan eserleri incelerken dönemin ilkökul din dersi kitaplarındaki Hz. Muhammed tasavvuruna da değinmiştir.

¹¹ Hatice Gündüz, "İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008. Gündüz, tezinde 1924-2000 yılları arasında okutulan din dersi kitaplarında "diğer dinlerin öğretimi" ile ilgili bulgu ve yorumlara yer vermiştir. Çalışmamız kapsamında yer alan dönemde yazılan ders kitaplarını zikrettikten sonra bu kitapları sadece "diğer dinlerin öğretimi" bağlamında incelemiştir.

¹² Ayşenur Bektaş, "1924-1940 Yılları Arasında İlkokul, Ortaokul ve Liselerde Okutulan Ders Kitaplarında Din ve Dinler", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010. Bektaş'ın yüksek lisans tezinde din dersi kitapları çalışmanın kapsamının dışında bırakılarak, farklı eğitim kademelerinde okutulan ders kitaplarında din olgusu ve dinlere bakış tasvir edilmiştir.

makalesi¹³; Hikmetullah Ertaş'ın "Siyasetin Ders İçerikleri (Hadisler) Üzerindeki İzdüşümleri (Cumhuriyet Dönemi Din Dersleri Örneği)" adlı makalesi¹⁴; Hakan Öztürk'ün "1923-1938 Yılları Arasında Din Derslerinde Okutulan Kitaplarda Hz. Muhammed Tasavvuru" adlı makalesi¹⁵; Mahmut Zengin ve Dilek Menküç'ün "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Din ve Ahlak Dersi Kitapları Üzerine Bibliyografik Bir Çalışma (1924-1982)" adlı makalesi¹⁶ tespit edebildiğimiz çalışmalardır. Ders kitaplarını inceleyen çalışmalar yanında Veli Öztürk'ün, Cumhuriyet Dönemi'nde din eğitimi ve siyaset ilişkisini inceleyen "Türkiye'de Din Eğitimi ve Siyaset (TBMM Zabıtlarında Din Eğitimi Tartışmaları) adlı doktora tezi bulunmaktadır.¹⁷

4. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmamızda, literatür tarama ve metinsel söylem analizi¹⁸ yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, 1923-1933 yılları arasında ilkokullarda okutulan din dersi kitapları; örneklemini,

¹³ Ergün Yıldırım, "Din Dersi Kitapları Deneyimi (1923-1950)", **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 609-616. Yıldırım bu makalede, 1923-1950 yılları arasında okutulan din dersi kitaplarından yola çıkarak dönemin resmi din anlayışının temel özelliklerini ortaya koymuştur.

¹⁴ Hikmetullah Ertaş, "Siyasetin Ders İçerikleri (Hadisler) Üzerindeki İzdüşümleri (Cumhuriyet Dönemi Din Dersleri Örneği)", **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017/2, c. 8, sy. 17, s. 189-198. Ertaş'ın makalesinde dönemin din dersi kitaplarındaki hadislerin seçimi üzerinden siyasetin din dersleri üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

¹⁵ Hakan Öztürk, "1923-1938 Yılları Arasında Din Derslerinde Okutulan Kitaplarda Hz. Muhammed Tasavvuru", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2012, c. 17, sy. 1, s. 85-102. Öztürk'ün makalesinde, ders kitaplarındaki "Hz.Muhammed" ile ilgili ifadelerden yola çıkılarak oluşturulmak istenen peygamber anlayışı ortaya koyulmaktadır.

¹⁶ Mahmut Zengin ve Dilek Menküç, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Din ve Ahlak Dersi Kitapları Üzerine Bibliyografik Bir Çalışma (1924-1982)", **Türkoloji Araştırmaları**, 2017, c. 12, sy. 10, s. 361-386. Zengin ve Menküç'ün makalesinde, 1924-1982 yılları arasında farklı eğitim kademelerinden okutulan din ve ahlak dersi kitapları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın incelediği dönemde ilkokullarda okutulan din dersi kitaplarının tespitinde bu makaleden de faydalanılmıştır.

¹⁷ Veli Öztürk, "Türkiye'de Din Eğitimi ve Siyaset (TBMM Zabıtlarında Din Eğitimi Tartışmaları)", **Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997. Öztürk'ün tezinde 1920-1990 yılları arasında Türkiye'de din eğitimi ve siyaset ilişkilerinin tarihi gelişimi, din eğitiminin bu süreç içerisinde nasıl siyasi bir sorun haline geldiği TBMM zabıtları ışığında incelenmektedir.

¹⁸ Keith F. Punch, **Sosyal Araştırmalara Giriş : Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, ç. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2005, s. 214-220.

Muallim Abdlbaki'nin "Cumhuriyet ocuğunun Din Dersleri 3-4-5" kitapları oluşturmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke yönetiminde söz sahibi olan kişilerin görüşlerinden yola çıkılarak siyasi iktidarın ideolojik yapısı tespit edilmeye çalışılmıştır. şüphesiz bu konuda görüşlerine en çok yer verilen kişi Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün eserleri, söylev ve demeçleri, telgraf, tamim ve beyannameleri yanında dönemin başbakanlarının, Milli Eğitim Bakanları'nın ve milletvekillerinin çeşitli vesilelerle yapmış oldukları konuşmalar temel kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Ayrıca dönemin siyasi-ideolojik yapısını ele alan çeşitli kaynaklardan da faydalanılmıştır. Eğitim-siyaset ve ideoloji ilişkilerini konu edinen eserler taranarak, bu eserler ışığında resmi ideolojinin genelde eğitim özelde müfredatlar ve ders kitapları üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk on yılında eğitim-ğretim alanında yapılan faaliyetlerin tespiti için öncelikli olarak bu dönemde eğitim alanında yapılan toplantıların kararlarından, hükümet programlarından, talimnamelerden ve müfredat programlarından faydalanılmıştır. Bunların dışında araştırmanın konusuyla ilgili eğitim tarihi kitaplarından ve akademik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın ele aldığı dönemde yazılan ilkokul din dersi kitapları tespit edilmiş, ders kitapları ve yazarları hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan "Cumhuriyet ocuğunun Din Dersler 3-4-5" adlı ders kitaplarının içeriği, dönemin siyasi iktidarının icraat ve söylemleriyle karşılaştırılarak eğitim-siyaset ilişkisinin niteliği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

5. Abdlbaki Gölpınarlı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri

Abdlbaki Gölpınarlı 10 Ramazan 1317 (12 Ocak 1900) tarihinde İstanbul'un Kadırga semtinde dünyaya gelmiştir. nce kendisine dedesinin ismi (Mustafa İzzet) verilmiş, daha sonra kendinden önceki kardeşlerinin erken yaşta vefat etmeleri sebebiyle ismi, uzun ömürlü olması temennisiyle Abdlbaki olarak

değiştirilmiştir. Babası Ahmed Agah Efendi aslen Azerbaycan'ın Gence ilinin Gökçay bucağının Gölbulak (Gölpınar) köyündendir. Annesi Aliye Şöhret Hanım ise Dağıstan göçmenidir. Baba tarafı Rusçuk'a yerleşmiş, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında İstanbul'a gelmiştir. Burada Aliye Şöhret hanımla evlenmiştir. Rusçuk'ta Vilayet Mektubi Kalemî'nde memuriyet görevi ifa eden babası İstanbul'a gelince Evkaf Nezareti'nde çalışmaya başlamıştır. Memuriyet görevi yanında Ahmed Midhat Efendi'nin sahibi olduğu Tercüman-ı Hakikat gazetesinde muhabir olarak görev yapmıştır.¹⁹

Küçük yaştan itibaren babasıyla birlikte Kulekapısı ve Bahariye Mevlevihanelerinden düzenlenen ayinlere katılan Gölpınarlı, 7 yaşında Mevlevi şeyhi tarafından kendisine sikke giydirilerek resmen Mevleviliğe kabul edilmiştir. Tarikat adabını İbrahim Zuhuri Dede'den öğrenmiş ve çile çıkarmıştır. Bahariye Mevlevihanesi şeyhinden Farsça öğrenmiş; altmışlı yaşlarında Mevleviliğin en üst mertebesi olan halifelige yükselmiştir.²⁰

Abdülbaki Gölpınarlı ilk tahsilini Hoca Tahsin Medresesi'nin Yusuf Paşa İlkmektebi'nde; orta tahsilini Hususi Menbaulirfan İdadisi'nin rüştiye kısmında; lise tahsilini Gelenbevi İdadisi'nde almıştır. 1916 yılında Gelenbevi İdadisi'nin son senesinde okurken babası vefat etmiş, ailesinin geçimini sağlamak için okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte Menbaulirfan İdadisi'nde Farsça ve coğrafya dersleri okutmuş; Vezneciler'de kırtasiye ürünleri ve kitap satışı üzerine bir dükkan açmış fakat yürütemediğinden kapatmak zorunda kalmıştır.²¹

1920 yılında Çorum-Alaca Kenzülirfan İlkmektebi'nde önce başmuavinlik ardından başmuallimlik yapmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'a geri dönmüş, yarıda bıraktığı lise tahsilini tamamlamak üzere Erkek

¹⁹ Ömer Faruk Akün, "Gölpınarlı, Abdülbaki", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, TDV Yayınları, 1996, c. 14, s. 146.

²⁰ Ali Alparslan, **Abdülbaki Gölpınarlı**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1996, s. 8-9.

²¹ Alparslan, **a.g.e.**, s. 4-5.

Muallim Mektebi'nin son sınıfına kaydolmuş, 1925 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinin akabinde Maarif Vekaleti tarafından Bitlis ilinde öğretmen olarak görevlendirilecek iken kendisi gibi Mevlevi olan bakanlık müfettişi Hasan Âli Yücel'in yardımlarıyla yüksek tahsiline devam edebilmesi için İstanbul'da görevlendirilmiştir.²²

1926-1930 yılları arasında sırasıyla Üsküdar 36., İstanbul 45., 28. ve 42. mekteplerinde görev yapmıştır.²³ Bir yandan öğretmenlik görevini ifa ederken diğer yandan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yüksek tahsiline devam etmiştir. 1930 yılında Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur.²⁴ Edebiyat Fakültesi'nde okurken okuldaki dersler dışında dönemin önde gelen alimlerinden Fuad Köprülü (edebiyat, tasavvuf), Ferit Kam (metin şerhi), Ahmet İzzet (felsefe), Ahmet Naim, İsmail Saib, Tikveşli Yusuf Efendi ve Hoyslu Hacı Şeyh Ali'den (dini ilimler) ders almıştır.²⁵

Mezuniyetinin akabinde 1930-1939 yılları arasında sırayla Konya, Kayseri, Balıkesir Liseleri'nde edebiyat öğretmenliği; İstanbul Üniversitesi Kütüphane müdür muavinliği; Balıkesir Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği, Gazi Osman Paşa Ortaokulu ve Vefa Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği ve Kastamonu Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1939 yılında Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nde göreve başlamıştır. Burada Türk Edebiyatı Tarihi ve Metinler Şerhi dersleri okutmuştur. Rahatsızlığı sebebiyle 1942 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne geçmiş burada da İslam-Türk Tasavvuf Tarihi ve Edebiyatı dersleri okutmuştur.²⁶

²² Alparslan, **a.g.e.**, s. 5.

²³ Murat Bardakçı, "Salacak'taki Ahşap Ev, Baki Hoca ve "Garîb", **Journal of Turkish Studies: In Memoriam Abdülbaki Gölpınarlı=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I**, 1995, c. 19, s. 8.

²⁴ Alparslan, **a.g.e.**, s. 5,

²⁵ Alparslan, **a.g.e.**, s. 9.

²⁶ Bardakçı, **a.g.m.**, s. 8.

1945 yılında kendisine eserlerinin tashihinde yardımcı olan ve “İlerici Gençler Birliği” adıyla marksist bir dernek kuran Safa Yurdanur adlı öğrencisi hakkında gerçekleştirilen tahkikat kapsamında Türk Ceza Kanunu’nun 141/3 maddesini ihlal suçundan tutuklanan Gölpınarlı, on aylık tutukluluk sürecinin sonunda beraat etmiştir.²⁷ 1946 yılında Edebiyat Fakültesi’ndeki görevine dönmüştür. 1949’da kendi isteğiyle emekli olmuş vefatına kadar yoğun bir şekilde ilmi çalışmalarına devam etmiştir. 25 Ağustos 1982 tarihinde vefat etmiş, naaşı Üsküdar Seyitahmet deresindeki Şii mezarlığına defnedilmiştir.²⁸

1957 yılında Milli Kütüphane tarafından yazarlara gönderilen tanıtım formunun medeni hali bölümüne “evlendim, boşadım, adını da tarihini de unuttum; bir daha da evlenmeye niyetim yok!” yazan Gölpınarlı’nın bir evlilik geçirdiği, boşandığı ve bir daha da evlenmediği bilinmekle birlikte eşiyle alakalı herhangi bir malumat bulunmamaktadır.²⁹

Gölpınarlı’nın genel olarak sert ve değişken mizaçlı, çabuk öfkelenen, düşündüğünü söylemekten çekinmeyen, heyecanlı, farklılıklara ve yeniliklere açık, tekdüzelikten hazzetmeyen, vefalı, hak konusunda hassas bir yapıya sahip bir kişiliğe sahip olduğu nakledilmektedir. Ayrıca muhatabını tesiri altına alacak derecede güçlü bir hitabet yeteneğine sahip olduğu, yüksek bir zekaya ve kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu aktarılmaktadır.³⁰

İnanç ve bağlılık konusunda, süreç içerisinde bazı gelgitler yaşayıp Mevlevilik, Bektaşilik, Melamilik gibi farklı yollara meyletse, hatta bir dönem inançsızlığa düştüğünü söylese de genel olarak ömrünün sonuna kadar Mevleviliğe ve Şiiliğe bağlılık konusunda sadakat göstermiştir.³¹

²⁷ Bardakçı, **a.g.m.**, s. 8.

²⁸ Akün, **a.g.m.**, s. 146.

²⁹ Bardakçı, **a.g.m.**, s. 12.

³⁰ Bardakçı, **a.g.m.**, s. 10-11.

³¹ Akün, **a.g.m.**, s. 147.

İleri düzeyde Türkçe, Farsça ve Arapça; kaynaklardan faydalanabilecek düzeyde Fransızca bilen Gölpinarlı,³² 114'e yakın kitap 400 civarında da ilmi makale kaleme almıştır.³³ Ortaya koyduğu eserlerin hacmi, yaşamını ilmi çalışmalarla dolu bir şekilde geçirdiğinin açık bir göstergesidir. Bu büyüklükte bir ilmi miras bırakmasına rağmen kendini sosyal hayattan soyutlamamış, ilmi çalışmalarıyla günlük hayatı arasında hassas bir denge kurmuştur.³⁴

Çalışmalarının odağında Türk-İslam Edebiyatı, tasavvuf, tarikatlar ve mezhepler olmakla birlikte İran edebiyatı hakkında da çalışmalar yapmıştır. Yayın hayatına 1925 yılının Ocak ayında Tedrisat Mecmuası'nda çıkan "İmtihan: monolog" adlı makalesiyle başlamıştır. 1926-1933 yılları arasında çeşitli dersler ve sınıf düzeyleri için ders kitapları yazmıştır. Bu kapsamda ilk kitabı 1926-1927 yıllarında yayınlanan "Musahabat-ı Ahlakiyye" adlı ders kitabıdır. Bu kitabın ardından 4. ve 5. sınıflar için "Yurt Bilgisi" (1927-1928); ilkokul 3, 4 ve 5. sınıflar için "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri" (1928-1929); Sabri Esat (Siyavuşgil) ile birlikte 4. ve 5. sınıflar için "Yavrumun Tarih Kitabı" (1930) adlı ders kitaplarını kaleme almıştır.³⁵

Yazarlık hayatına ders kitaplarıyla başlayan Gölpinarlı'nın ilk ilmi eseri 1931 yılında yayınlanan "Melamilik ve Melamiler" adlı mezuniyet tezidir. Bunun ardından yazarın doçentlik tezi olduğunu ifade ettiği "Yunus Emre-Hayatı" adlı eseri, 1936 yılında yayınlamıştır. Bu çalışmasını "Yunus Emre Divanı", "Mevlana Celaleddin", "Mevlana'dan Sonra Mevlevilik", "Mevlevi Adabı ve Erkanı" adlı eserleri takip etmiştir.³⁶

Gölpinarlı'nın telif eserlerinin büyük bir kısmı Mevlana, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Bakî, Pir Sultan Abdal, Şeyh Galib, Fuzulî, Nedim, Nâilî,

³² Bardakçı, **a.g.m.**, s. 12.

³³ Hatice Aynur tarafından hazırlanan "Abdülbaki Gölpinarlı Bibliyografyası"na göre; Abdülbaki Gölpinarlı'nın yayımlanmış telif ve tercüme toplam 114 kitabı, 404 makalesi, yayımlanmamış 1 tezi ile çeşitli türde 29 yazısı, basılmış olan 2 şiiri, hakkında çıkan 60 yazısı bulunmaktadır.

³⁴ Bardakçı, **a.g.m.**, s. 10.

³⁵ Hatice Aynur, "Abdülbaki Gölpinarlı Bibliyografyası", **Journal of Turkish Studies: In Memoriam Abdülbaki Gölpinarlı=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Abdülbaki Gölpinarlı Hatıra Sayısı I**, 1995, c. 19, s. 21.

³⁶ Alparslan, **a.g.e.**, s. 12.

Nesîmî, gibi şairlerin hayatları ve eserlerini içeren biyografi türü eserlerden oluşmaktadır. Bunların yanında Yunus Emre, Fuzuli, Nedim gibi şairlerin divanlarını metin şerhleriyle birlikte yayınlamıştır. Hayyam, Hafız, Atar gibi önemli İran şairlerinin eserlerini de tercüme etmiştir. Azerbaycan Yurt Bilgisi, Atsız Mecmua, Yeni Türk Mecmuası, Kaynak Balıkesir Halkevi Mecmuası, Türkiyat Mecmuası, Türk Dili, Vatan, Şarkiyat Mecmuası gibi dergilerde makaleleri yayınlanmıştır. İslam Ansiklopedisi, Aylık Ansiklopedi, The Encyclopaedia of Islam ve Türk Ansiklopedisi gibi eserlerde çeşitli başlıklar altında pek çok madde yazmıştır. Yeni Tanin (1967-1969) ve Milliyet gazetelerinde (1975-1979) Ramazan münasebetiyle yazılar kaleme almıştır.³⁷ Uzmanlık alanı olan Türk Edebiyatı, tasavvuf, tarikatlar ve mezhepler dışında da eserler vermiştir. Örneğin dini ilimler kapsamında; “Kur’ân-ı Kerîm ve Meali”(1955); ve “Hz. Muhammed ve Hadisleri (1957)”; “Sosyal Açıdan İslam Tarihi (1969)”, “Muhammed Suresi’nin Tefsiri ve Feth Suresi’nin Tefsiri (Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî’den tercüme ve şerhi-1973)” gibi eserler hazırlamıştır.³⁸

Erken yaşlardan itibaren şiirle meşgul olmaya başlayan Gölpınarlı’nın çeşitli türlerde (gazel, kaside, rubai v.b.) 250’yi aşan sayıda manzumesinin yer aldığı bir divanı da bulunmaktadır.³⁹

Yarım asırlık ilim hayatına yüzlerce eser sığdıran çok yönlü bir alim olan Gölpınarlı, klasik Türk-İslam kültür mirasının gün yüzüne çıkarılmasına ve canlanmasına büyük katkıda bulunmuştur.

³⁷ Aynur, **a.g.m.**, s. 21.

³⁸ Akün, **a.g.m.**, s. 148.

³⁹ Alparslan, **a.g.e.**, s. 14.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK ON YILINDA İLKOKULLARDA DİN DERSLERİ

1. Cumhuriyet'in İlk On Yılında İlkokul Müfredat Programları ve Din Dersleri

Cumhuriyet dönemi programlarında gerçekleştirilen reformların temelleri, Milli Mücadele Dönemi'nde yapılan çalışmalarla atılmaya başlanmıştır. TBMM'nin dikkat ve gayretini kurtuluş mücadelesi için sarfettiği bu dönemde eğitimle alakalı çalışmalar tamamen kesintiye uğramamış, çok verimli olmasa da yürütülmeye devam edilmiştir. TBMM'nin kurulmasından kısa bir süre sonra eğitim işlerini yürütmek üzere bir Maarif Encümeni tesis edilmiştir.⁴⁰ Birinci İcra Vekilleri Heyeti'nin açıkladığı hükümet programında eğitime önemli bir yer ayrılmıştır. Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey tarafından açıklanan ilk hükümet programında zikredilen amaçlar doğrultusunda bilimsel ve çağdaş esaslara dayalı olarak müfredat programlarının ıslah edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴¹

Eğitim-öğretim alanındaki problemlere çözüm üretmek ve yeni kurulacak devletin eğitim felsefesini oluşturmak amacıyla memleketin çeşitli bölgelerinden yaklaşık 250 öğretmenin katılımıyla 15 Temmuz 1921'de

⁴⁰ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul, DEM Yayınları, 2004, s. 32.

⁴¹ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, ed. Dr. İrfan Neziroğlu ve Dr. Tuncer Yılmaz, Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013, c. 1, s. 47. “Maarif işlerindeki gayemiz; çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasiyle dinî ve millî bir hale koymak ve onları cidâl-i hayatta muvaffak kılacak, istinatgahlarını kendi nefislerinde bulduracak kudret-i teşebbüs ve itimad-ı nefis gibi seciyeler verecek, müstahsal bir fikir ve şuur uyandıracak bir derece-i âliyyeye îsâl eylemek, tedrisât-ı resmîyeyi bütün mekteplerimizi en ilmî en asrî olan bu esâsâtla kavâid-i sıhhiye dâiresinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizacı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, anânât-ı tarihiye ve içtimaiyemize muvâfık ilmî ders kitapları meydana getirmek, halk kütlesinden lûgatleri toplayarak dilimizin kâmusunu yapmak, bizde ruhu milliyi nemalandıracak tasarı tarihiye, edebiye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, asarı atika-i milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek, garp ve şarkın müellefatı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek, hasılı bir milletin hıfzı hayat ve mevcudiyeti için en mühim amil olan maarif umuruna dikkat ve gayreti mahsusa ile çalışmaktır. Bugün ise ilk işimiz mekâtibi mevcudeyi hüsnü idare etmektir.”

Ankara’da bir Maarif Kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal, Yunan saldırılarının yoğun bir şekilde devam ettiği sıkıntılı bir dönemde gerçekleşen kongreye katılarak eğitim konusundaki hassasiyetini göstermiş, kongrenin açış konuşmasını yapmıştır. Yaptığı konuşmada memleketin içinde bulunduğu vaziyetin temelinde geçmişte uygulanan yanlış eğitim politikalarının olduğunu öne sürerek, tam anlamıyla “milli” bir program oluşturmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu hedefe yönelik olarak kongrede ilköğretim ve ortaöğretimin amaçlarıyla öğretim programlarının geliştirilmesi, ana gündem maddelerini oluşturmuştur.⁴²

Milli Mücadele Dönemi’nde öğretim programlarıyla ilgili olarak atılan en somut adım, 1922 yılında Umur-ı Maarif Vekaleti tarafından “İlk ve Orta Tedrisat Mekteplerin Ders Müfredatı” adıyla hazırlanan ilköğretim ve ortaöğretim programıdır. Öğretim birliğinin sağlanması yolunda önemli bir role sahip olan programda, ilk ve orta dereceli tüm okullarda uygulanmak üzere tek bir müfredat programı tespit edilmiştir. 1913 Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı ve 1913 Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanunu Muvakkatı esas alınarak hazırlanan program, içerik olarak büyük oranda Osmanlı’nın son ilkokul müfredat programına benzemektedir.⁴³

Programlarla ilgili bir diğer gelişme 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Ankara’da toplanan “Birinci Heyet-i İlmiye” de yaşanmıştır. Milli Eğitim Şuraları’nın ilk örneği olarak kabul edilen bu toplantının gündemini, ilkokul programları oluşturmuştur. Bu toplantıda alınan kararların büyük bir kısmı hayata geçirilmiştir.⁴⁴

Milli Mücadele Dönemi’nde müfredat programlarına ilişkin yürütülen çalışmalar nihayete erdirilemediği için Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni yönetim

⁴² Erol Kapluhan, "1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi", **Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, c. 4, sy. 8, s. 125-130.

⁴³ Hayrünisa Alp, **Meşrutiyetten Cumhuriyet’e Türkiye’de İlköğretim ve Müfredat Programları (1913-1936)**, İstanbul, Nobel Bilimsel Eserler, 2017, s. 34-35.

⁴⁴ Ayhan, **a.g.e.**, s. 39.

biçiminin eğitim felsefesini yansıtan programlar hazırlanamamış; Osmanlı'dan miras alınan müfredat programları, Cumhuriyet ideolojisine aykırı unsurlar ayıklanarak ve imkan dahilinde geliştirilerek uygulanmaya devam etmiştir.⁴⁵

23 Nisan 1924'te toplanan Heyet-i İlmiye'de eğitim sisteminin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda yer alan prensiplere göre düzenlenmesine karar verilmiştir. Öğretim süreleri, programlar, ders kitapları konularında önemli değişiklikler yapılmıştır. Önceden üç devreden oluşan ilköğretim kesintisiz hale getirilmiş, öğretim süresi de 6 yıldan 5 yıla indirilmiştir. Yeni öğretim programlarının hazırlanmasına karar verilmiştir. Toplantı sırasında Cumhuriyet Dönemi'nin ilk ilkokul müfredat programı olan "İlk Mektepler Müfredat Programı" hazırlanarak kabul edilmiştir. 1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı'nda yer alan derslerin büyük bir kısmı yeni müfredatta da yer almış; fakat ders içerikleri yeni yönetim anlayışına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Programdaki derslere uyumlu ders kitaplarının yazımına karar verilmiş; yeni kitaplar hazırlanana kadar mevcut kitaplar tadilattan geçirilmiştir. 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı, Cumhuriyet'in ilk programı olması bakımından pek çok yenilik içermesine rağmen tam anlamıyla Cumhuriyet'in eğitim felsefesini hayata geçiren bir program olmaktan çok bir geçiş dönemi programı hüviyetindedir.⁴⁶

1924 İlk Mektepler Müfredat Programı yaklaşık iki sene gibi kısa bir süre uygulamada kalmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin ikinci müfredat programı olan 1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Maarif Vekâleti'nin Milli Talim ve Terbiye Dairesi tarafından öğretmenlerin, idarecilerin, yerli ve yabancı bilim adamlarının görüş ve önerileri alınarak hazırlanmıştır. 1925-1926 eğitim-öğretim yılında bazı okullardan uygulanarak denenmiş; eksik ve aksak yönleri tespit edilip düzeltilerek 1927 yılından itibaren tüm okullarda uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁷

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı, öğretim ilkeleri, yöntem ve teknikler, dersler ve konular bakımından olduğu gibi biçim ve içerik bakımından

⁴⁵ Alp, a.g.e., s. 35.

⁴⁶ Alp, a.g.e., s. 46-50.

⁴⁷ Alp, a.g.e., s. 56.

da devrim niteliğinde değişikliklerin yer aldığı bir program olma özelliğine sahiptir. “Toplu tedris, hayat bilgisi, iş okulu, yakından uzağa” gibi ilkelerin benimsendiği, ilkokulun genel amacının ve derslerin özel amaçlarının belirlendiği, konuların öğretiminde izlenecek yöntem ve tekniklerin zikredildiği ilk programdır.⁴⁸

1926 İlkokul Programı, 1930 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir. 1930 yılında Türkçe ve Din Dersleri alanında bazı değişiklikler yapılarak ve dersler arasındaki bağlantıları gösteren irtibat tabloları eklenerek yeniden yayınlanmıştır. 1926 İlkokul Programı, 1930’da yapılan değişikliklerle 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.⁴⁹

Cumhuriyet’in ilk on yılında ilkokul müfredat programları, 1924 ve 1926 yıllarında tümüyle; 1930 yılında ise kısmen değiştirilmiştir. Köy ilkokullarının ilk müfredat programı ise 1927 yılında hazırlanmış, 1930 yılında ise yeniden düzenlenmiştir. Osmanlı’nın son ilkokul programına benzeyen 1924 İlkokul Programı daha çok geçiş dönemi programı görünümündeyken, 1926 programında yeni yönetim ve toplum anlayışı hakim olmaya başlamıştır. 1926 programı üzerinde 1930 yılında kısmi değişiklikler yapılmış, 1936 yılına kadar uygulanmaya devam edilmiştir.⁵⁰

On yıllık süreç içerisinde müfredat programları içerisinde en fazla değişikliğe uğrayan derslerin başında din dersleri gelmektedir. Cumhuriyet yönetiminin eğitim ve din politikaları doğrultusunda dersin adı, amaçları, okutulduğu sınıflar, haftalık ders saati, konuların kapsam ve içeriği sürekli değişikliğe uğramış nihayetinde din dersleri tamamen müfredat programlarından çıkarılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, Cumhuriyet’in ilk on yılında uygulanan ilkokul müfredat programlarının ve bu programlarda yer alan din derslerinin tarihi

⁴⁸ Cavit Binbaşıoğlu, “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 152.

⁴⁹ Alp, **a.g.e.**, s. 39.

⁵⁰ Binbaşıoğlu, **a.g.m.**, s. 145.

süreç içerisindeki gelişimi ve değişimi ele alınmıştır. Cumhuriyet'in ilk on yılında 1924, 1926 ve 1930 yıllarında hazırlanan veya yeniden düzenlenen programlar kronolojik sırayla incelenmiştir. Ayrıca Milli Mücadele Dönemi'nde, TBMM Hükümeti Umur-ı Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan “İlk, Orta Tedrisat Mekteplerin Müfredat Programı” da Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemde müfredat programları özelinde din ve din eğitimi anlayışındaki değişimi göstermek için bölüme dahil edilmiştir.

1.1. 1922 İlk, Orta Tedrisat Mekteplerin Müfredat Programı ve Din Dersleri

Milli Mücadele döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Umûr-ı Maarif Vekaleti tarafından 1922 yılında 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında düzenlenen Maarif Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda bir müfredat programı oluşturulmuştur⁵¹. “İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı” olarak adlandırılan yeni program, 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı'nın hazırlanışına kadar geçerliliğini korumuştur. Osmanlı'nın son müfredat programı olan 1913 Mekatib-i İbtidaiyye Müfredat Programı'na benzer özelliklere sahip 1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı'nda köklü değişiklikler yapılmamıştır.

Osmanlı'nın son döneminde çeşitlenen ilk ve ortaöğretim kurumlarının ortak bir amaca yönelik öğrenci yetiştirme, kendi içlerinde sürekliliği ve bütünlüğü sağlama konusundaki sıkıntıları bu programla giderilmek istenmiştir. Okulların şekilleri, tarzları ve programları tektipleştirilerek eğitimde birliğin sağlanması amaçlanmıştır. Eğitimde birlik yolunda yerel unsurlar göz ardı edilmeyerek müfredat programları eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgelerin özelliklerine göre düzenlenmiştir.⁵²

⁵¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000- M.S. 2014**, 26. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2014, s. 321.

⁵² Alp, **a.g.e.**, s. 39.

İlk ve ortaöğretimin amacı programda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ferde tam bir terbiye-i milliye ve fikriye verecek onu ya Darülfünun’a ihzar edecek veya muhitinde bir vasıta-i tenvir ve tenevvür olacak derecede tam bir terbiye ve inkişafta yetiştirecek tam ve mütecanis tahsildir.”⁵³

Bu programla, öğrencileri yükseköğretime hazırlamak ve öğrencilere yaşadıkları çevreyi aydınlatacak yeterlilikleri kazandıracak milli ve fikri bir eğitim vermek hedeflenmiştir. Programın amacı genel olarak ifade edilmiş fakat özel olarak derslerin amaçlarından bahsedilmemiştir. Derslerin öğretiminde dikkat edilecek hususlar ayrı olarak verilmemiş konular arasında ufak notlarla öğretmenler yönlendirilmeye çalışılmıştır. Öğretim yöntem ve tekniklerine ve dersler arasındaki irtibatlara yer verilmemiştir. Öğretmen ve konu merkezli hazırlanan programda, öğrenci kazanımları yerine konu başlıklarının sıralanmasıyla yetinilmiştir.

Mevcut ders kitaplarının büyük kısmının, ders konularının uzmanları tarafından hazırlanmadığı öne sürülerek yeni programa uygun öğrenci ve öğretmen kitaplarının hazırlanması için yarışma açılmasına karar verilmiştir.⁵⁴

İlkokullarda ikişer yıllık üç devreden oluşan (2+2+2) toplam altı yıllık eğitim-öğretim süresinde bir değişiklik yapılmamıştır. Fakat devre sayısı ikiye düşürülerek ilk devrenin 1., 2., 3. ve 4. sınıflardan; ikinci devrenin 5. ve 6. sınıflardan oluşmasına (4+2) karar verilmiştir. Bu iki devrenin dört senelik ilk kısmı, mecburi tahsil devresi olarak belirlenmiştir.⁵⁵

Din derslerinin birinci sene haftada 1 ders; ikinci, üçüncü ve dördüncü sene haftada 3 ders; beşinci sınıfta 4 ders; altıncı sene haftada 3 ders olarak

⁵³ TBMM Hükümeti Umur-ı Maarif Vekaleti, **İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı**, Ankara, 1338/1922, s. 6. Aktaran: Hayrünisa Alp, **Meşrutiyetten Cumhuriyet’e Türkiye’de İlköğretim ve Müfredat Programları (1913-1936)**, İstanbul, Nobel Bilimsel Eserler, 2017, s. 281.

⁵⁴ Alp, **a.g.e.**, s. 282.

⁵⁵ Alp, **a.g.e.**, s. 282-283.

okutulmasına karar verilmiştir. Din derslerinde her kademe ve sınıfta ele alınacak konular başlıklar halinde verilmiştir.

1922 İlk, Orta Tedrisat Mekteplerin Müfredat Programı'nda yer alan din dersi konuları şu şekildedir:

“Din Dersleri

Birinci sene: Haftada 1 ders

Birinci sene talebesine lisân-ı münâsiple dini telkinlerde bulunulacaktır.

İkinci sene: Haftada 3 ders

Allahu Teâlâ Hazretlerine iman - Cenab-ı Hakkı asla hatırdan çıkarmamak - Her iyiliğin başı Allah sevgisi ve korkusudur - Allahu Teâlâ Hazretlerine karşı vazifemiz - Peygamberlere iman - Hâtemü'l-Enbiya, Sîret-i Nebeviyye - Peygamber Efendimize karşı vazifemiz - Kelime-i Tevhid, Kelime-i Şهادet'in izahı - Kitaplara iman - Kur'ân-ı Kerîm - Kur'ân-ı Kerîm'e karşı vazifemiz - Meleklerle iman - Ahirete iman - Sözünde durmak - Yalan söylememek - Yemin etmemek - Emanete hıyanet eylememek - Haramdan sakınmak - Ashâb-ı Kirâm ve sâir din ulularına karşı vazifemiz - Anamıza, babamıza, çocuklarımıza karşı vazifemiz - Büyüklere, emsal ve akrana karşı vazifemiz - Din kardeşlerimize ve bütün insanlara karşı vazifemiz - Herkesi sevmek, herkesle iyi geçinmek - Herkesin iyiliğini arzu etmek - Kibirlenmemek - Selam ve musâfaha - İsti'zân - Başkalarının mektup ve yazılarına bakmamak - Lisânı fena lakırdıya alıştırmamak - Hileden kaçınmak - Kimseyi zevklenmemek - Kadere hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman - Hiç ölmeyecek gibi dünyaya çalışmak; hemen ölecekmiş gibi ahirete hazırlanmak - Tembellik etmemek - İnsaf, merhamet.⁵⁶

⁵⁶ Alp, a.g.e., s. 283-284.

Üçüncü sene: Haftada 3 ders

İtikad bahsinin tekrarı - Abdest, namaz, oruç, zekat, hac - Nezafet, taharet, vücut temizliği – Üst, baş temizliği - ev, bark, memleket temizliği - Yenilen, içilen şeylerin temizliği - Kalp temizliği - Abdest nasıl alınır? - Ne ile bozulur? - Namaz nedir? - Nasıl olmalıdır? - Namaz vakitleri – İkamet - Beş vakit namaz nasıl kılınır? - Abdest ve namaza dair bazı Hadis-i Şeriflerin meâli - Oruç nedir? - Orucu bozan şeyler - Adam çekiştirmek, koğuculuk, iftira, dedikodu etmek ve bu gibi şeylerin oruca tesirleri - Orucun faziletleri hakkında bazı Hadis-i Şeriflerin meâli - Allah'ın verdiği nimetlerin kadrini bilmek - Kadri bilinen zenginliğin ne büyük nimet olduğu - Fakirliğin özenecek bir şey olmadığı - Peygamber Efendimizin “Fakirliklikten Allah’a sığınırım” diye dua buyurması - Yoksulların halini düşünüp onlara elden geldiği kadar yardım etmek - Mübarek geceler, mübarek günler - Fitre, sadaka- İsrâf - Vatana karşı vazifemiz - Mal vergisi, can vergisi; cihat, askerlik - Talim ve nöbetin fazileti - Askerden kaçmanın pek büyük bir günah olduğu - Aileye karşı vazife - Komşulara karşı vazife - Muhafaza-i ahit - İfâ-yı vaat - Rıfk ile muamele – İffet - Hıfz-ı lisan - Hilm.⁵⁷

Dördüncü sene: Haftada 3 ders.

“Amentü”nün tafsîlen izâhı - Zekat nedir? - Ne gibi maldan verilir? - Zekat kimlere farzdır, kimlere verilir? - Zekatın ehemmiyeti - Müslümanlıkta muavenetin derece ve ehemmiyetleri - Müslümanlıkta vakıf ve ehemmiyetleri – Hac - Hac kimlere farzdır ve nasıl ifâ edilir? - Mekke-i Mükerreme, Medine-i Münevvere - Ziyaret-i Ravza-i Nebi - Kurban kesmek nedir ve kimlere vaciptir? Hal ve vakti yerinde olanların muhtaçlara muavenetleri lüzumu - Yılda bir et yüzü gören bîçârelerin hali- Kullanılması câiz olup olmayan sular - Abdest ve guslün farz ve sünnetleri - Mest ve sargı üzerine mesh - Teyemmüm nedir, nasıl olur? - Şurût ve erkân-ı salât- Namazın farzları, vacipleri, sünnetleri - Namazı bozan şeyler - Şer'an misafirin ne demek olduğu

⁵⁷ Alp, a.g.e., s. 284.

- Dinin abdest, namaz ve oruç konusunda misafirlere verdiği müsaadeler - Oruç bozmanın cezası - Ezan, cami, cemaat - Cemaatle namaz nasıl kılınır? - Cuma ve bayram namazları – Hutbe - Müslümanlıkta cami ve cemaatin ehemmiyeti - Cami ve cemaatin adabı ve bu babda bazı Hadîs-i Şerîflerin meali - Ramazân-ı Şerîf, Teravih namazı - Namaz nasıl kaza edilir? - Secde-i sehiv, secde-i tilâvet - Cenaze namazı - İnsanın kendi nefesine karşı vazifesi - Evham ve hurufata kapılmamak - Ruhumuzu ilim ve faziletle tenvîr ve tehzib etmek - İstikamet, edep, haya - Sabır, sebat, metanet - Şecaat, uluvv-i himmet - İzzet-i nefis, tevazu, vakar - Ketumiyet ve bunların zıddı.⁵⁸

Beşinci sene: Haftada 4 ders.

Aile - Teşkil-i ailenin en güzel sureti - Aile saadeti - Nikah-ı şer'î - Nikahın hükm-i şer'îsi - Nikahın tarifi - Şart-ı sıhhat ve in'ikâd - Mahremât - Esbâb-ı tahrîm - İslam'da teaddüd-i zevcâtın ne demek olduğu - Birçok cühelâda görülen teaddüd-i zevcâtın şeriata muğayir olduğu - İslam'da asıl olan vahdet-i zevce olduğu - Nikahın hangi elfâz ile münakid olduğu - Nikahta velayet, kefâet, mehir, infâk-ı aile için taleb-i maişetin farz olduğu - Ailesinin maişeti uğrunda çekilen mihen ve meşakkın en büyük ibadet olduğu – Talak - İslam'da talakın mahiyeti - Talakın indallah en mağbuz bir helal olduğu - Talakın en son müracaat edilecek bir tedbir olduğu cihetle çaresiz kalmadıkça buna müracaat katiyen şer'î bir doğru olmayacağı - Bazı cahillerin yaptığı gibi ehemmiyetsiz bir şeyden dolayı talaka müracaatın şeriata muğayir olduğu - Talakın aksâmı - Başlıca elfâz-ı sarîha-i talak - Talakın bazı elfâz-ı kinâiyesi - İddet; İddet-i talak; iddet-i vefat; iddet-i haml - Hukuk-ı ictimaiye; hukuk-ı valideyn; hukuk-ı evlât; hukuk-ı izdivâc; hukuk-ı akraba; komşu hakkı- Hukuk-ı müslimîn - Hukuk ve vezâif-i vataniyye - Hukuk ve vezâif-i insaniyye - Kesb-ü ahkâm-ı şer'îyyesi ve derecâtı - İstikâmet ve menâfii - İhtikar ve mazarrâtı - Yalan ve hükm-i şer'îsi - Yalanın mazarrât-ı ictimâiyesi - Muhtâc-ı

⁵⁸ Alp, a.g.e., s. 284-285.

muâvenet olan zuefâyâ muâvenet lüzûmu - Dîn-i İslam'ın bu bâbdaki ahkâm-ı sarîhası.⁵⁹

Altıncı sene: Haftada 3 ders

Din ve şeriat (gayet muhtasar) İslam dini, ahkâm-ı İslamiyye'nin menâbi'i- İmanın mânâ-yı lugavî ve şer'îsi - Cihanda her zerre bir Hâlık'ın varlığına delil olduğu- Bu babda talebenin anlayacağı misaller - Hâlık-ı kâinâtın ilim, irade, kudret gibi sıfat-ı âliyye ve kemâliyye ile muttasıf olduğunun birtakım misal ve hikayelerle izahı - Vahdaniyet-i ilâhiyenin bazı emsile ile tavzîhi - Ancak varlığı tefekkür ve zevk ile anlaşılan Allahu Teâlâ Hazretleri'nin hakikat-i ilahiyyesini aklen idrâkin mümkün olamayacağı - Hissin, fikrin, tecrübenin hudûdu (bunlar talebenin anlayacağı misallerle izah edilecek), akl-ı beşerin bazen maddi şeylerde bile hata ettiği onların da hakikati anlayamadığı (talebece mâlum emsile ile izâh edilecek) - Cenâb-ı Hakk tasavvurât ve tahayyülâtımızın hiçbirine benzemez. Tasavvurât ve tahayyülâtımız görmüş olduğumuz maddi şeylerden öteye geçemeyeceği (emsile ile tenvîr) - His ve aklımızla hakikât ve zâyiâtını idrak edemediklerimizi inkar etmek doğru olamayacağı (ruh ve elektrik gibi bazı misallerle bahis tenvir edilecektir. Allah'ın varlığını duymak hususunda tasfiye-i kalbin, ibadetin ehemmiyeti - Sıfat-ı İlâhiye- Kıdem ve Ezeliyet - Bekâ ve Ebediyet - Hâdisât-ı mümküneye benzememek (Muhalefetün li'l-havâdis) - Kıyam bi'n-nefs - Hayat - İlim - İrade - Kudret - İhtiyar - Kelâm - Basar - Sem' - Bu sıfat hakkında telkînî bir surette misaller - Her mevcudun sıfatı da kendi zatına mulayim olacağı - Misaller - Zarûriyyât-ı Diniyye'den biri de enbiyâyâ imandır - Peygamber kime derler? - İnsanların peygamberlere ihtiyâcı (muhtasaran). Peygamberlerin birer mümtaz şahsiyet oldukları. Peygamberliğin ancak Allah vergisi olduğu - Peygamberlerin adedi malum olmadığı - Kur'ân-ı Kerîm'de mezkur olan peygamberler - Siyer-i Nebeviyye (Enbiyâyâ iman bahsi münasebetiyle talebe, Hazret-i Peygamber (s.a.v) Efendimizin

⁵⁹ Alp, a.g.e., s. 285.

muhtasar bir siyerini de görmelidir. Burada Efendimizin doğduğu günden irtihâli gününe kadar hayat-ı seniyyeleri mücmelen beyân edilecek, Rasûl-i Ekrem Efendimizin hayatının her devresi insanlar için birer numûne-i imtisâl olduğu misallerle anlatılacak, Rasûl-i Ekrem'in istikâmeti, şefkat ve merhameti, azim ve sebâtı gayet hissî ve canlı bir surette anlatılacak, bazı mühim gazavât-ı seniyye ve onlardan alınacak hisseler - Mekke'de İslamlar hakkında Kureyş tarafından tatbik olunan tazyik siyaseti ve buna karşı İslamların sebat ve muvaffakiyeti - Azim ve sebat sayesinde neler olabileceği - Hazret-i Ömer'in sûret-i İslamı ve Kur'ân-ı Kerîm'in tesiri - Hazret-i Ömer'in müslüman olmazdan evvelki haliyle ba'de'l-İslam değişen hali arasında mukayese (bu bahisler çocuğa Müslümanlığın Kur'ân-ı Azimüşşân'ın ulviyet ve kudsîyetini hissettirecek bir tarzda anlatılacak).

Allah'ın kitaplarına imanın da erkân-ı dinden olduğu - Kütüb-i sâlife hakkında muhtasar malumât - Kur'ân-ı Kerîm - Melâikeye iman - Melâike hakkında misaller - Ba'sü ba'del-mevt ve yevm-i ahiret - Talebenin anlayacağı şekilde bazı mukayeseler - Kaza ve kader - "Hayır ve şer her şey Allah'tandır." İtikadının mücmelen izâhı - İslam'da sa'y ve amelin her ferd-i müslim üzerinde farz olduğu - Tevekkül ve kanaatin meskenet demek olmadığı ve hakiki manaları (muhtasar bir surette olacak)."⁶⁰

1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı, Osmanlı'nın son ilkokul müfredat programı olan 1913 Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı'yla pek çok yönden benzer özelliklere sahiptir. Din derslerinin haftalık ders sayısı 1913 müfredatında altı yıllık ilkokul süresinde sırasıyla 1, 4, 4, 4, 3, 3 şeklinde iken⁶¹ 1922 müfredatında 1, 3, 3, 3, 4, 3 şeklindedir. 1922 müfredatında, din derslerinin sayısı 2., 3. ve 4. sınıflarda birer saat azaltılmış; 5. sınıfta da bir ders saati arttırılmıştır. İlkokulu bitiren bir öğrencinin alacağı din dersi sayısı toplamda haftalık 2 ders saati azalmıştır. Kapsam ve içerik olarak da Osmanlı'nın son

⁶⁰ Alp, a.g.e., s. 285-287.

⁶¹ Maarif Vekaleti, **Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1329, s. 1-4.

müfredat programına büyük oranda benzeyen 1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı'nda konular, önceki müfredata göre daha detaylı bir şekilde ifade edilmiştir.

1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı'nda, inanç, ibadet, ahlak, muamelat ve siyer konularına dengeli bir şekilde yer verilmektedir. Altı yıllık din dersleri müfredatı ilkokul mezunu bir kişinin günlük yaşamında ihtiyaç duyacağı temel dini bilgileri yeteri miktarda içermektedir. Cumhuriyet dönemi müfredatlarına kıyasla da detaylı ve geniş kapsamlı bir program görünümündedir.

1.2. 1924 İlkokul Müfredat Programı ve Din Dersleri

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk programı olan “İlk Mektepler Müfredat Programı”, 23 Nisan 1924'te Maarif Vekili Vasıf Çınar başkanlığında toplanan İkinci Heyet-i İlmiye'de, içerisinde eğitimcilerin yanı sıra politikacıların ve sosyologların da bulunduğu bir heyet tarafından hazırlanmıştır.⁶²

Osmanlı'nın son ilkokul müfredat programı olan 1913 Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı'yla ve 1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredatı'yla karşılaştırıldığında yeni programda köklü değişikliklere yer verilmediği eski programın iskeleti üzerine bina edildiği görülmektedir. Eski programda yer alan bazı dersler çıkarılarak yerlerine yeni dersler eklenmiş, ders içerikleri yeni yönetim anlayışı doğrultusunda düzenlenmiştir. Fakat tam olarak Cumhuriyet'in prensiplerine göre hazırlandığını söylemek mümkün değildir. Bu program daha çok geçiş dönemi programı görünümündedir.⁶³

Programın yaklaşık on gün gibi bir kısa sürede ve gerekli ön çalışma yapılmadan (mesleki birlik toplantıları, anketler, basında tartışılması) dışa kapalı

⁶² Alp, a.g.e., s. 46-50.

⁶³ Recai Doğan, “1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980), **Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar (İstanbul 28-30 Mart)**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2003, s. 612-614.

bir şekilde hazırlanması, programın uzun soluklu olmamasına sebep olmuş; iki sene sonra yeni bir program hazırlama ihtiyacı doğmuştur.⁶⁴

Programda dikkat çeken en önemli değişiklik, zorunlu eğitimin süresinde yaşanmıştır. 1913 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'yla ikişer yıllık 3 devreden toplam 6 yıla çıkarılan zorunlu eğitimin süresi, yeni programla kesintisiz hale getirilerek 5 yıla indirilmiştir. Programda, toplam 20 derse yer verilmiştir. Eski programda yer alan bazı dersler çıkarılarak yerine yeni dersler eklenmiştir. Kız ve erkek okulları için ortak olarak hazırlanan programda, haftalık ders cetvelleri kız ve erkek okullarında okutulan dersler ve okutulduğu sınıflar bakımından farklılıklar arzettiği için kız ve erkek okulları için ayrı hazırlanmıştır. İlkokulların haftalık ders saatleri 26 olarak belirlenmiştir.⁶⁵

1924 İlkmektepler Müfredat Programı'nda, derslerde okutulacak kitaplar, işlenecek konular, kullanılacak öğretim yöntem ve teknikler hakkında malumata yer verilirken; derslerin genel ve özel amaçları hakkında herhangi bir izah yapılmamış, dersler arasında irtibat kurulmamıştır.⁶⁶ Eski ders kitapları incelenerek yeni anlayışa uygun olmayan kısımlar çıkarılmış, yeni ders kitaplarının yazımı için yarışma açılmasına; kitapsız okutulacak dersler için bilgilendirici kitapçıkların hazırlanmasına karar verilmiştir.⁶⁷

Yeni programda, “Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri”nin ilkokulların 2., 3., 4. ve 5. sınıflarında haftada iki saat olarak okutulacağı belirtilmiştir. 1. sınıfların haftalık ders cetvelinde din derslerine yer verilmemiştir. Önceki programda

⁶⁴ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1982, s. 64.

⁶⁵ Aslan, **a.g.m.**, s. 717-734.

⁶⁶ Adil Türkoğlu, “Cumhuriyet Dönemi'nde İlköğretimin Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, Ankara : Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 79.

⁶⁷ Ergün, **a.g.e.**, s. 63.

“Kur’an-ı Kerim ve Malumât-ı Diniye” olarak yer alan din dersleri, “Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri” olarak adlandırılmıştır.⁶⁸

Programın en çok eleştirilen yönlerinden biri Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri’nin ihmal edilmesi olmuştur.⁶⁹ Önceki müfredat programlarına bakıldığında bu eleştirinin haklılık payının olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk müfredat programında din derslerine verilen ağırlığın önceki müfredat programlarına göre belirgin bir şekilde azaldığı görülmektedir. 1913 Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı’nda Devre-i Ülâ’nın (İlk Devre) 1. ve 2. sınıfında 4’er saat; Devre-i Mutavassıta’nın (Orta Devre) 1. ve 2. sınıfında 4’er saat; Devre-i Âliye’nin 1. ve 2. sınıfında 3’er saat Kur’ân-ı Kerim ve Malumât-ı Diniye dersleri okutulurken;⁷⁰ 1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı’nda 1. Sınıfta 1, 2.,3. ve 4. sınıfta 3’er saat, 5. sınıfta 4, 6. sınıfta 3 ders okutulurken;⁷¹ 1924 İlk Mektepler Müfredat programında 1. sınıf hariç her sınıf seviyesinde 2 ders saatine düşmüştür.

Programda tüm dersler için okutulacak kitaplar belirlenmemiştir. Kitapla okutulacak dersler içerisinde, Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri’ne yer verilmemiştir. Sadece 2. sınıfta öğrencilere Kur’ân-ı Kerim elifbasının okutulması kararlaştırılmıştır.⁷²

Programın Kur’an-ı Kerim ve Din Dersleri’yle ilgili bölümünde hangi sınıfta nelerin öğretileceği detaylandırılmadan genel olarak ifade edilmiştir. 1924 İlk Mektepler Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri müfredatı şu konuları içermektedir:

“İkinci Sınıf: Haftada 2 ders

Bu sınıfta Kur’ân-ı Kerim elifbası gösterildikten sonra Kur’ân-ı Kerim tedrisine başlanacak ve Amme cüzüne devam olunacaktır. Muallim, bu derslerde münasebet düşürdükçe Hz. Peygamber’in

⁶⁸ Maarif Vekaleti, **İlk Mektepler Müfredat Programı**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1340, s. 13-14.

⁶⁹ Ergün, **a.g.e.**, s. 64.

⁷⁰ Maarif-i Umumiye Nezareti, **Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1329, s. 1-4.

⁷¹ Alp, **a.g.e.**, s. 283-287.

⁷² **İlk Mektepler Müfredat Programı**, s. 2-5

menâkıb-ı seniyyesini izah ederek İslam muhabbetini çocukların kalbinde yaşatacaktır.

Üçüncü Sınıf: Haftada 2 ders

Bu sınıftaki din dersleri de Kur'ân-ı Kerim'e tahsis olunacak ve bu esnada muallim münasebet düşürdükçe Hz. Peygamber'in ve Ashâb-ı Kirâm'ın ulvi menkıbelerini izah edecektir.

Dördüncü Sınıf: Haftada 2 ders

Bu sınıfta Kur'ân-ı Kerim tilavetine devam olunacak muallim münasebet düşürdükçe İslam'ın şartlarını ve iman edilmesi farz olan dini meseleleri izah edecek ve Fahr-i Âlem ile diğer peygamberlerin menkıbelerini anlatacaktır. Bu sınıfta namaz sureleri ezberletilir ve ameli olarak nasıl abdest alınacağı ve namaz kılınacağı öğretilir.

Beşinci Sınıf: Haftada 2 ders

Bu sınıfta Kur'ân-ı Kerim tilavetine devam olunacak ve talebenin abdest ve namaz hakkındaki malumatı takviye edilecektir. Oruç nasıl tutulur, hacca nasıl gidilir (mücmelen) izah edilecektir.”⁷³

Ders saatlerinin azaltılmasına paralel olarak din derslerinin müfredatında ciddi anlamda bir azalma yaşanmıştır. 1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı'nda din derslerinde 2. ve 3. sınıfta yer verilen konuların kapsamı, yeni müfredatta tüm sınıflar için belirlenen konuların kapsamıyla neredeyse denk düşmektedir.

Yeni müfredatta dersin merkezine Kur'ân öğretiminin alındığı bunun yanında inanç, ibadet ve ahlak konularına sınırlı bir yerin verildiği görülmektedir. Programdaki “muallim münasebet düşürdükçe” kaydıyla Hz. Peygamber'in, sahabenin ve diğer peygamberlerin hayatlarından menkıbelerin Kur'ân

⁷³ İlk Mektepler Müfredat Programı, s. 13-14.

öğretiminden arta kalan zaman dilimlerinde öğrencilere aktarılması istenmiştir. Abdest ve namaz konularına ayrı bir önem atfedilmiş; namaz dışındaki ibadetlerin (oruç ve hac) “mücmelen” yani “kısa ve öz” bir şekilde öğretilmesi kaydı düşülmüştür.⁷⁴

Program, tek dini yani İslam’ı merkeze alan doktriner bir yapıya sahiptir. Öğretmen ve kitap merkezli geleneksel aktarımcı öğretim anlayışı devam ettirilmektedir. Ders içeriğinin öğretimi yanında dini duygu kazandırmak ve öğrencilere İslam dinini sevdirmek hedeflenmektedir.⁷⁵

Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun din anlayışının, bu programda tam anlamıyla etkili olduğunu söylemek pek mümkün görülmemektedir. Sadece önceki programlarda önemli bir yere sahip olan Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri’ne ayrılan sürenin ve ders müfredatında yer verilen konuların önemli oranda azaltılmış olması dikkat çekmektedir.

1.3. 1926 İlkokul Müfredat Programı ve Din Dersleri

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı, öğretmenlerin, idarecilerin, müfettişlerin ve yabancı uzmanların görüşleri alınarak; İtalya, Fransa, Rusya, Yunanistan, Bulgaristan ve Almanya gibi ülkelerin müfredat programları incelenerek yaklaşık altı aylık bir sürede Talim ve Terbiye Dairesi tarafından hazırlanmıştır.⁷⁶ 1926-1927 eğitim-öğretim yılında pilot okullarda bir yıl süreyle denenen program, 1927-1928 eğitim-öğretim yılından itibaren ülkedeki tüm ilkokullarda uygulanmaya başlanmıştır.⁷⁷ Cumhuriyet dönemi ilkokul programları arasında en önemli program olarak nitelendirilen 1926 İlkokul Programı’ndan sonra 1968 yılına kadar müfredatta kayda değer büyük bir

⁷⁴ İlk Mektepler Müfredat Programı, s. 14.

⁷⁵ Tuğrul Yürük, “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları”, **Dinî Araştırmalar**, 2010, c. 13, sy. 36, s. 73-74.

⁷⁶ Tuğrul Yürük, “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları”, **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, 2011, s. 75.

⁷⁷ Alp, a.g.e., s. 53.

değişiklik olmamıştır. 1926-1968 yılları arasında yapılan değişimler 1926 programının zaman-mekan şartlarına uyarlanmasından öteye geçememiştir.⁷⁸

Cumhuriyet dönemi programları arasında ilk defa ilkokulun amaçlarına yer verilen programda, ilkokulların temel amacının, “*genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek*” olduğu programın giriş bölümünde ifade edilmiştir. Yaşadığı fiziki ve sosyal çevreyi tanıyarak uyum sağlayan, ülkesini ekonomik alanda kalkındıracak bilgi ve beceriye sahip iyi vatandaşlardan oluşan bir neslin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için mevcut programın iyileştirilmesine gerek duyulduğu belirtilmiştir.⁷⁹

1926 programında Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun ideolojisi etkili olmaya başlamıştır. Maarif Misakı’nda yer alan Türklük bilincine sahip, milliyetçi, halkçı, inkılapçı ve laik bir nesil yetiştirme hedefi bu programda daha belirgin hale gelmiştir.⁸⁰ İlkokulların genel amaçları içerisinde bunlar zikredilmemiş olsa da derslerin işlenişinde dikkat edilmesi gerekenler ve ders içerikleri incelendiğinde programın bu hedeflere yönelik oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Önceki programa göre pek çok yeniliği barındıran Cumhuriyet’in ilk kapsamlı programında, ilkokulların beş yıl olan tahsil süresi değiştirilmemiş fakat bu süre iki devreye ayrılmıştır. Birinci devre 1., 2., 3. sınıflardan, ikinci devre 4. ve 5. sınıflardan oluşmaktadır.⁸¹

Yeni programda dersler, derslerin içerikleri, derslerin ve tenefüslerin süreleri, haftalık ders saatleri ve okutulacak ders kitapları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Haftalık ders saati, 26 olarak kalmıştır. Önceki programda olduğu gibi

⁷⁸ Binbaşıoğlu, **a.g.m.**, s. 145.

⁷⁹ Maarif Vekaleti, **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, 2. bs., İstanbul, Devlet Basımevi, 1927, s. 3.

⁸⁰ Alp, **a.g.e.**, s. 37.

⁸¹ **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, s. 3.

kız ve erkek okullarının programları ortak hazırlanmış, ders cetvellerinde bazı farklılıklar yer almıştır.⁸²

Programın genel amaçları yanında her dersin özel amaçlarına, derslerin öğretiminde kullanılacak yöntem ve tekniklere de yer verilmiştir. Yeni programda öncekinden farklı olarak dersler arasındaki bağlantıların kurulmasına büyük önem verilmiş ve bu bağlantıları gösteren irtibat cetvelleri programa eklenmiştir. Program “toplu tedris” ilkesi doğrultusunda hazırlanmıştır. Eski programda, müstakil olarak verilen tarih, coğrafya, tabiat tetkiki ve musahabat dersleri ilk devrede “Hayat Bilgisi” adı altında birleştirilmiştir. Hayat Bilgisi, mihver ders olarak kabul edilmiş; diğer derslerin bu derse paralel olarak işlenmesi istenmiştir. İkinci devrede, bu derslerin müstakil olarak işlenmesi faydalı görülse de aralarındaki bağın koparılmaması ve birbirlerine uyumlu bir şekilde öğretilmeleri gerektiği vurgulanmıştır.⁸³

Programda öğretim ilkelerinden, öğrenciye uygunluk, hayatilik (yaşama yakınlık), aktivite (iş), sosyallik, yakından uzağa ve bütünlük ilkelerine yer verilmiştir. Bu ilkelerin bir kısmının uygulanmasında Maarif Vekalet’nin davetiyle Türkiye’ye gelen ve iki ay süreyle incelemelerde bulunan Kolombiya Üniversitesi Profesörü John Dewey’nin (1924) hazırladığı raporların etkili olduğu anlaşılmaktadır. İlkokulun amaçlarının tespitinde, mahallilik vurgusunda ve programın ortam şartlarına göre şekillendirilmesinde, okul ile hayat arasında bağ kurulmasında, ekonomik gelişme için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasında Dewey’nin raporunun izleri görülmektedir.⁸⁴

Bireysel ilgi ve çalışmaya dayalı bir öğretim modeli sunan programda, öğrencinin bizzat yaparak, yaşayarak ve hissederek öğrenmesi amaçlanmaktadır. Öğrencinin yaşadığı çevreye ve topluma bu şekilde tam olarak uyum sağlaması beklenmektedir.

⁸² Alp, a.g.e., s. 53.

⁸³ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 2.

⁸⁴ John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor, İstanbul, Maarif Basımevi, 1939, s. 8-22.

1924 İlkokul Programıyla kıyaslandığında pek çok yönden geliştirildiği ve iyileştirildiği görülen 1926 İlkokul Programı'nın, bazı eksik ve aksak yönleri bulunmaktadır. Öğrenci merkezli olmak yerine öğretmen ve konu merkezli olması, konular arasında aşamalılığın olmaması, değerlendirme yönünün eksikliği, hedeflerin açık ve anlaşılır tarzda ifade edilmemesi, içeriğin yerel şartlara göre ekleme yapacak esnekliği veremeyecek kadar yoğun olması programın olumsuz taraflarını oluşturmaktadır.⁸⁵

1926 İlk Mektepler Programı'nda din dersleriyle ilgili iki değişiklik göze çarpmaktadır. Birincisi, önceki programda “Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri” olarak adlandırılan dersin ismi “Din Dersleri” olarak değiştirilmiştir. İkincisi, din derslerinin haftalık ders saatleri azaltılmıştır. Önceki programda 2., 3., 4. ve 5. sınıflarda haftada ikişer saat olarak okutulan derslerin yeni programda 3., 4. ve 5. sınıflarda ve sadece birer saat okutulması kararlaştırılmıştır. Din derslerine ayrılan ders saatindeki azalma, bu programda da devam etmiştir.

Din derslerinin hedefinin “çocuklarda Cenâb-ı Hakk’a karşı şükran ve muhabbet hisleri uyandırmak, onlara İslam dinini sevdirmek ve bütün müslümanların itikatlarındaki vahdetin faidesini bildirmek” olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶ Bu ifadelerden din derslerinde bilişsel ve psikomotor kazanımlardan ziyade duyuşsal kazanımların elde edilmesinin öncelendiği anlaşılmaktadır.

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı'nda din derslerinin öğretiminde dikkat edilmesi gereken noktalar şu şekilde sıralanmıştır:

- “1. Din derslerinde fırsat düştükçe dini mahiyette gösterilmek istenilen batıl fikirler, yanlış kanaatler cerhedilecektir.
2. Çocuklara İslam dini ve İslam büyükleri sevdirecek, iyi ve güzel hareketlerin İslam dinindeki yüksek kıymeti anlatılacaktır. Fakat hiç bir vechile taassup fikri verilmeyecektir. Çocukların mektep haricinde

⁸⁵ Ayşegül Esener Taşpolatoğlu, “Türk Milli Eğitiminde Cumhuriyet’ten Günümüze Program Geliştirme ve Bir Eğitim Programının Temel Özelliklerine İlişkin Uzman Görüşleri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993, s. 37-39.

⁸⁶ **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, s. 45.

din hakkında aldıkları yanlış fikir ve telkinler münasip surette tashih edilecektir.

3. Dünyayı hakir görerek yalnız ahirete teveccüh etmek ve kanaati sefaletle tevekkülü miskinlikle bir tutmak gibi hal ve hareketlerin hakiki dinde yeri olmadığı dünyada azami refah ve saadet içinde yaşamının ve müslümanların zengin memleketlerinin mamur olmasının dince matlup ve mergub olduğu fikirlerinin çocuklara telkini lazımdır.

4. İslamlar arasında içtimai muavenetlere bir esas teşkil eden sadaka ve zekat üzerinde tevakkuf edilerek zekat ve sadakanın Hastahane, Darülaceze, Himaye-i Etfal gibi hayırperver müesseselere veyahut memleketin müdafaası maksadıyla teşekkül eden cemiyetlere verilmesinin daha hayırlı olacağını anlatmak lazımdır.”⁸⁷

Din derslerinin öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususların sıralandığı bu dört maddede halkın sahip olduğundan farklı bir din anlayışının din derslerinin öğretiminde esas alındığı anlaşılmaktadır.

Din derslerinin işlenişinde dikkat edilmesi gereken konuların başında, dinin özündenmiş gibi gösterilmek istenilen batıl inanç ve hurafelerin aslında dinle herhangi bir alakasının olmadığına öğrencilere anlatılması gelmektedir. “Hurafe”, “batıl inanç”, “taassup” kavramlarına sık sık vurgu yapılarak bunların İslam dininde yeri olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca siyer anlatımında mucizelere ve harikulade olaylara yer verilmemesi istenmiştir.

Çalışmanın, üretimin ve ilerlemenin önünde engel olarak görülen yanlış din anlayışlarının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda “kanaat” ve “tevekkül” kavramları üzerinde özellikle durulmuştur. Kanaatin fakirlikle, tevekkülün tembellikle karıştırıldığı öne sürülerek derslerde bu yanlış kanaatlerin uygun bir şekilde düzeltilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

⁸⁷ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 45-46.

Önceki programla benzer bir şekilde İslam dininin öğrencilere sevdilerek benimsetilmesi hedeflenmiştir. Buradan din dersi programlarının doktriner yaklaşımla hazırlanmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Fakat önceki programdan farklı olarak başkalarının dinine, inancına hoşgörülü olmak gerektiği de programda vurgulanmıştır.

Dinin toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlama rolüne vurgu yapılmıştır. Zekat ve sadaka gibi maddi ibadetlerin, milli sosyal yardımlaşma ve dayanışma kuruluşlarına verilmesinin daha hayırlı olduğunun anlatılması istenmiştir.

Programda her sınıf seviyesinde işlenecek konular genel başlıklar halinde verilmiştir. 1924 Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri müfredatıyla kıyaslandığında, bir önceki müfredat programına göre konuların daha detaylı bir şekilde ifade edildiği görülmektedir.

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı’nda yer alan konular şu şekildedir:

Üçüncü Sınıf: Haftada 1 ders

“Cami. Camide niçin toplanılır? Müezzinin vazifesi nedir? Bayramlarda ne yapılır? Camide toplanan insanların bayramda birbirlerini tebrik edenlerin müşterek surette inandıkları şeyler: Allah, peygamber, iman, İslam dini.

Bugünkü Türklerin dini: İslam dini. İslam imanı. İmanın düsturu: “Lâilaha illallah Muhammedün resulullah”.

İslam dinini insanlara öğreten zât: Hazreti Peygamber. Hazreti Muhammed’in hayatı ve ahlakı (muhtasar bir surette yalnız tarihi hakikatler söylenecek, çocukları alakadar etmeyen tafsilattan sarf-ı nazar edilecektir. Mucizelerden ve hârikulade menkıbelerden bahis olunmayacaktır).

Allah’a iman: Allah müminlerin kalplerinde yaşayan ulvi bir varlıktır. Allah büyük kudret-i fâtıradır. Allah sevgisi bütün ibadetlerin başı ve

en büyüğüdür. Allah'ı bize tanıtan Hazreti Peygamber'dir. Allah zaman ve mekandan münezzehtir.”⁸⁸

Dördüncü Sınıf: Haftada 1 ders

“İslam dininin esasları:

Kimsenin dinine, itikadına, işine karışmamak: İslam dininde her şahıs kendi itikatından ve kendi işinden mesuldür. Başkalarının imanına karışmaya kimsenin hakkı yoktur.

Hayırlı insan olmak: İslam dininde herkes hayır işlemekle mükelleftir. Ahlakın emrettiğini İslam dini de emreder. Ahlakın fena gördüğünü İslamlık da fena görür. Kendi nefsine, başkalarına, memleketine, vatanına hayırlı olmayan insanları İslamlık takbih eder.

Çalışmak: İslam dininde sa'y asıldır. İnsan ancak sa'y ile insan olur. Tembellik, miskinlik İslam dinince memnudur.

İslam dininde tevekkül her türlü tedbirlerden sonra câizdir: Aklın gösterdiği her çareye başvurmadan tevekkül edenler daima mahrumiyete uğrarlar. Böyle tevekkül İslam dinince makbul değildir.

İslam dininde şükür asıldır: Hakiki müslüman çalışır, her türlü tedbire sarılır ve neticede vâsıl olduğu muvaffakiyet için şükreder. Hiçbir şey yapmadan tembel tembel dua ederek her nimeti Allah'tan beklemek İslam şîârı değildir.

İslamlık, hüsnü muâşeret demektir: İslamlar hayır işlemekle her türlü fenalıklardan çekinmekle mükelleftir. İslamlıkta teâvün ve tesânüd en büyük esaslardan biridir. Zenginler fakirlere kaviler acizlere daima yardım ile mükelleftir.

⁸⁸ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 46-47.

İslamlık taassubu meneder: Körü körüne adetlere bağlanan, terakkiye düşman olan insanlara mutaassıp denir. Taassup hayatın ve medeniyetin en büyük düşmanıdır. İslam dini taassubu meneder.

Din sahtekarlığına riya namı verilir: Riyakarlık en büyük ahlaksızlıktır. Riyakar olan müslüman değildir.”⁸⁹

Beşinci Sınıf: Haftada 1 ders

“İslam dininde akıl her şeyin fevkindedir: Aklın kabul etmediğini dini kabul etmez. Batıl, manasız şeylere itikat İslam dininde memnudur. Dünya işlerini milletin iradesiyle vaz edilen kanunlar tayin eder. Beşeri muamelat bu kanunlara tabidir. Bu muamelelerin din ile alakası yoktur. Beşeri işlerde akıl ile ilim hakimdir. İslam dini dünyevi işlerde aklın ve ilmin hakimiyetini kabul eder.

İslam dininde Allah ile kul arasında vasıta yoktur: Her müslüman Allah’ına bizzat ibadet eder. İslam’da din rüesası yoktur. Çünkü din nazarında bütün müslümanlar müsavidir. Allah indinde hiçbir Müslümanın faziletten başka bir sebeple diğerlerinden fazla bir mevkii yoktur.

Türklerden ve Araplardan başka İslam dinine sâlik olan milletler vardır: İranlılar, Afganlar, Cevalılar, Hintliler ve Çinlilerin bir kısmı Afrika ahâlisinin çoğu Müslümandır. Müslüman milletler arasında mâddeten ve mânen en ziyade müterakki olan Türk milletidir. İslamlık yalnız Araplara mahsus olmadığından her millet Allah’ına kendi dilinde hitap eder, şükür dualarını kendi lisanıyla eda ederse daha kalbi ve samimi olacağı cihetle tesiri daha ziyade olur. (Münasip zamanlarda talebeye Kur’ân-ı Kerim’den müntehap ayetler okutturulacaktır.)”⁹⁰

1924 programında, “Kur’ân-ı Kerîm ve Din Dersleri” olarak adlandırılan din dersleri, 1926 programında “Kur’ân-ı Kerîm” kısmı çıkarılarak sadece “Din Dersleri” olarak adlandırılmıştır. Müfredat konularına bakıldığında Kur’ân-ı

⁸⁹ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 47-48.

⁹⁰ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 48-49.

Kerîm'in sadece dersin adından değil içeriğinden de çıkarıldığı görülmektedir. Yeni programda 5. sınıfta uygun zamanlarda Kur'ân-ı Kerim'den seçilen ayetlerin okutturulması dışında Kur'ân öğretimine yer verilmemiştir.

Din derslerinde önceki programlarda yer aldığı şekliyle dinin iman, ibadet, ahlak ve muamelât alanlarında kapsamlı bilgi verilmemektedir. İman esaslarından sadece Allah'a ve Peygamber'e iman konuları yer almaktadır. Diğer iman esaslarından hiç bahsedilmemiştir. Namaz, zekat ve sadaka ibadetleri sadece toplumsal faydalarıyla çok sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Oruç ve hacdan hiç bahsedilmemiştir. 1924 Programında olduğu gibi abdestin alınışı, namazın kılınışı, oruç ve hac ibadetlerinin yapıları gibi daha detaylı bilgiler verilmemiştir. Dinin toplumsal işlevleri ön plana çıkarılmıştır.

1926 Din Dersleri Programı'nda yer alan konuların, ilkokulun temel amaçlarını ve dersin özel amaçlarını yerine getirmeye uygun nitelikte olduğu görülmektedir. İslam'ın dünyevi refah ve mutluluk için çalışmayı teşvik ettiği sefaleti, tembelliği ve miskinliği hoş görmediği ifade edilerek öğrenciler, çevrelerine uyum sağlayarak ülke kalkınmasına faal bir şekilde katılmaya yönlendirilmektedir. Dinin ahlaki ve toplumsal yönü ön plana çıkarılarak ders içeriği vatanına ve milletine hayırlı "iyi vatandaşlar yetiştirme" hedefine uygun şekilde düzenlenmiştir.

Dersin özel amaçlarını gerçekleştirmek için öğrencilere dini duygu kazandırmaya yönelik konulara yer verilmiştir. Allah'ın sıfatları hakkında bilgiler verilerek ve Allah sevgisinin ibadetlerin en büyüğü olduğu ifade edilerek Allah sevgisi; İslam dinini bize öğreten zat olarak nitelendirilen Hz. Peygamber'in hayatı ve ahlakı anlatılarak Peygamber sevgisi kazandırılmaya çalışılmıştır.

1.4. 1930 İlkokul Müfredat Programı ve Din Dersleri

1926 İlkokul Müfredat Programı, Türkçe, Hesap ve Din Bilgisi derslerine ait bölümlerde bazı değişiklikler yapılarak ve "Yarım Gün Mektebi Hakkında

Talimname” eklenerek 1930 yılında latin harflerle tekrar basılmıştır. Bu haliyle 1936 yılına kadar ilkokullarda uygulanmaya devam edilmiştir.⁹¹

Türkçe ve hesap derslerinde sınırlı değişiklikler yapılırken din derslerinin statüsü, okutulacağı sınıf, ders saati, dersin yapılacağı zaman dilimi, dersin işleniş biçimi ve değerlendirmesi gibi temel unsurlar değiştirilmiştir.

1924 ve 1926 İlkokul müfredatlarında program dahilinde okutulacak dersler statüsünde yer alan din dersleri 1930’da yapılan değişikliklerle program dışına çıkarılmıştır. Önceki programlarda zorunlu ders kapsamında yer alırken, derse katılım için ebeveynin muvafakatı şartı koyularak isteğe bağlı hale getirilmiştir. 1924 programında 2., 3., 4. ve 5. sınıflarda; 1926 programında 3., 4. ve 5. sınıflarda okutulan dersin sadece 5. sınıflarda okutulmasına karar verilmiştir. 1924 Programında haftada iki; 1926 programında haftada bir ders okutulan dersin süresi yarım saate indirilmiştir. Ders cetvelinde yer verilmeyen din derslerinin perşembe günü öğleden sonra konferans tarzında yapılması ve öğrencilerin imtihana tabi tutulmaması kararlaştırılmıştır.⁹²

1930 İlkokul Programı’yla program dışına alınan ve isteğe bağlı hale getirilen din dersleri, şehir ilkokullarından 1931-32 eğitim-öğretim yılından itibaren tamamen kaldırılmıştır.⁹³ 1936 İlkokul Müfredat Programı’nda din derslerine program dışı ve isteğe bağlı olarak da yer verilmemiştir.⁹⁴

1926 Din Dersi programında dersin özel amaçları ve dersin öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar zikredilmişken; bu kısımlar 1930’da yapılan düzenlemeyle çıkarılmış, sadece ders konularına yer verilmiştir. 1924 ve 1926 programında olduğu gibi öğrencilere dini sevdirmek ve benimsetme gibi bir amaç güdülmemiştir.

⁹¹ Alp, **a.g.e.**, s. 63.

⁹² Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti, **İlkmektep Müfredat Programı**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930, s. 229.

⁹³ Abdullah Akin, **Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2011, s. 203.

⁹⁴ Doğan, **a.g.m.**, s. 616.

1930 İlkmektep Müfredat Programı'nda yer alan din dersi konuları şu şekildedir:

“İslam dininin esasları:

Kimsenin dinine, itikadına, işine karışmamak: İslam dininde her şahıs kendi itikatından ve kendi işinden mes'uldür. Başkalarının imanına karışmaya kimsenin hakkı yoktur.

Hayırlı insan olmak: İslam dininde herkes hayır işlemekle mükelleftir.

Ahlakın emrettiğini İslam dini de emreder. Ahlakın fena gördüğünü İslamlık da fena görür. Kendi nefsine, başkalarına, memleketine, vatanına hayrı olmayan insanları İslamlık takbih eder.

Çalışmak: İslam dininde sa'y asıldır. İnsan ancak sa'yi ile insan olur. Tembellik, miskinlik İslam dinince memnudur.

İslam dininde tevekkül her türlü tedbirlerden sonra caizdir: Aklın gösterdiği her çareye başvurmadan tevekkül edenler daima mahrumiyete uğrarlar. Böyle tevekkül İslam dinince makbul değildir.

İslam dininde şükür asıldır: Hakiki müslüman çalışır, her türlü tedbire sarılır ve neticede vasil olduğu muvaffakiyet için şükreder. Hiçbir şey yapmadan tembel tembel dua ederek her nimeti Allah'tan beklemek İslam şiarı değildir.

İslamlık, hüsn-ü muâşeret demektir: İslamlar hayır işlemekle her türlü fenalıklardan çekinmekle mükelleftir. İslamlıkta teavün ve tesanüd en büyük esaslardan biridir. Zenginler fakirlere kaviler acizlere daima yardım ile mükelleftir.

İslamlık taassubu meneder: Körü körüne adetlere bağlanan, terakkiye düşman olan insanlara mutaassıp denir. Taassup hayatın ve medeniyetin en büyük düşmanıdır. İslam dini taassubu meneder.

Din sahtekarlığına rıya namı verilir: Riyakarlık en büyük ahlaksızlıktır. Riyakar olan müslüman değildir.

İslam dininde akıl her şeyin fevkindedir: Aklın kabul etmediğini dini kabul etmez. Batıl, manasız şeylere itikat İslam dininde memnudur. Dünya işlerini milletin iradesiyle vazedilen kanunlar tayin eder. Beşeri muamelat bu kanunlara tabidir. Bu muamelelerin din ile alakası yoktur. Beşeri işlerde akıl ile ilim hakimdir. İslam dini dünyevi işlerde aklın ve ilmin hakimiyetini kabul eder.

İslam dininde Allah ile kul arasında vasıta yoktur: Her müslüman Allah'ına bizzat ibadet eder. İslam'da din rüesası yoktur. Çünkü din nazarında bütün müslümanlar müsavidir, Allah indinde hiçbir Müslümanın faziletten başka bir sebeple diğerlerinden fazla bir mevkii yoktur.

Türklerden ve Araplardan başka İslam dinine sâlik olan milletler vardır: İranlılar, Afganlar, Cavaıılar, Hintliler ve Çinlilerin bir kısmı Afrika ahalisinin çoğu Müslümandır. Müslüman milletler arasında maddeten ve manen en ziyade müterakki olan Türk milletidir. İslamlık yalnız Araplara mahsus olmadığından her millet Allah'ına kendi dilinde hitap eder, şükür dualarını kendi lisanıyla eda ederse daha kalbi ve samimi olacağı cihetle tesiri daha ziyade olur.”⁹⁵

1926 Din Dersleri müfredatının 4. ve 5. sınıf konuları birleştirilerek dersin içeriği oluşturulmuştur. Yalnız 5. sınıfta uygun zamanlarda öğrencilere Kur'ân-ı Kerim'den seçme ayetlerin okutturulmasıyla alakalı not çıkarılmıştır. Önceki programda sınırlı da olsa yer verilen iman, ibadet ve siyer konularına ve Kur'ân öğretimine yer verilmemiştir.

Dini ve dünyevi alanların sınırları çizilerek beşeri ilişkilerin akıl ve bilim vasıtasıyla düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Laiklik ilkesinin etkilerinin açıkça gözlemlenebilir haline geldiği programda rasyonel, bireysel ve vicdani yönü ağır basan bir din anlayışı hakimdir. Başkalarının dinine ve inancına karışmayan, hoşgörölü, kendisine, ailesi ve milletine yararlı, çalışkan, ahlaklı, akıl

⁹⁵ İlkmekeep Müfredat Programı, s. 229-231.

ve bilimi rehber edinen batıl inanç ve hurafelerden uzak duran ideal bir müslüman-vatandaş tipi oluşturulmaya çalışılmıştır.

1.5. 1927 ve 1930 Köy Mektepleri Müfredat Programları ve Din Dersleri

1926 yılında yayınlanan 789 sayılı “Maarif Teşkilatına Dair Kanun” ile ilkokullar, şehir ve kasaba mektepleri, şehir ve kasaba yatı mektepleri, köy gündüz ve köy yatı mektepleri olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Bu kanunla yapılan sınıflandırmayla ilk defa köy okulları, şehir okullarından ayrı olarak değerlendirilmiştir.⁹⁶

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Maarif Teşkilatına Dair Kanun’un 5. maddesi uyarınca ve ilkokulun temel amaçlarında yer alan “gençleri muhitlerine faal bir şekilde intibak ettirmek” amacına uygun olarak köyün fiziki, sosyal ve kültürel özelliklerine ve köy çocuklarının ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenerek 1927 yılında “Köy Mektepleri Müfredat Programı” hazırlanmıştır. 1927 Köy Müfredat Programı, 1930 yılında Türkçe ve Din dersleri müfredatında bazı düzenlemeler yapılarak ve dersler arasındaki irtibatları gösteren tablolar eklenerek yeniden basılmıştır.⁹⁷

Köy Mektepleri Müfredat Programı’nda Türkçe, Hayat Bilgisi, Hesap, Hendese gibi derslerin içerikleri büyük oranda genel ilkokul programıyla aynıyken El İşleri ve Resim derslerinin içerikleri köyün şartları ve köy çocuklarının ihtiyaçları doğrultusunda kız ve erkek öğrenciler için ayrı olarak hazırlanmıştır. Kız öğrenciler için Ev İşleri dersleri de programa dahil edilmiştir. Kısıtlı imkanlar nedeniyle 3. sınıftan sonra okula devam edemeyecek öğrencilerin vatandaşlık hak ve görevlerini öğrenebilmeleri için Türkiye Tarihi ve Coğrafyası ile Yurt Bilgisi derslerine 3. sınıf derslerine eklenmiştir.⁹⁸

⁹⁶ Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişim)**, 2. bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1985, s. 36.

⁹⁷ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 37.

⁹⁸ Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 190.

Genel ilkokul programından farklı olarak Köy Mektepleri Müfredat Programı'nda, "Eğitim ve Öğretimde Daima Göz Önünde Bulundurulacak Hedefler" başlığı altında yedi temel hedefe yer verilmiştir. Bu başlık altında verilen maddelerde; öğretimin teoriden çok pratiğe yönelik olması, işe yarayacak alışkanlıklar kazandırması, duylara hitap etmesi, çevre şartlarına azami derecede uyumu sağlaması, milli, medeni ve insancıl düşünce ve duygular kazandırması, köy hayatını geliştirecek ve köyün refah ve mutluluğunu sağlayacak bireyler yetiştirmesi, büyük Türk inkılabının mefkurelerini telkin etmesi hedeflenmiştir.⁹⁹

1927 Köy Mektepleri Müfredat Programı'nda, din dersleri program kapsamında yer almış; fakat sadece 3. sınıflara perşembe günleri öğleden sonra yarım saat olarak okutulmasına karar verilmiştir. Dersin müfredatı 1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı'nda 3. ve 4. sınıflar için belirlenen konulardan oluşmaktadır. 1930 Köy Mektepleri Müfredat Programı'nda yapılan değişiklikle din derslerinin 3. sınıflara perşembe günleri öğleden sonra yarım saat okutulacağı belirtilmiştir.¹⁰⁰ Köy ilkokullarında din dersleri bu şekilde 1938 yılına kadar vermeye devam edilmiş, 1939 yılında köy ilkokullarından da kaldırılmıştır.¹⁰¹

1.6. Değerlendirme

1922, 1924, 1926 ve 1930 yıllarında hazırlanan müfredat programları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde on yıllık süreç içerisinde din derslerine verilen isimlerin, dersin statüsünün, amaçlarının, okutulduğu sınıfların, haftalık ders saatinin, kapsam ve içeriğinin neredeyse her programda değiştiği görülmektedir. Fakat bu değişim, ilkokullarda verilen din eğitiminin niceliğini ve niteliğini artırma yönünde gerçekleşmemiştir.

⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, 2. bs., İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, s. 3-4.

¹⁰⁰ **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s. 9.

¹⁰¹ Akın, **a.g.e.**, s. 204.

Milli Mücadele Dönemi'nde tam anlamıyla “dini ve milli” bir eğitim sistemi oluşturmak amaçlanmışken¹⁰², Cumhuriyet'in ilk yıllarında din eğitiminin verileceği yerlerin mektepler olması gerektiği; “Her fert, dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.” şeklinde ifadelerle vurgulanmışken¹⁰³, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile din eğitimi kanuni bir hak olarak tespit edilmişken süreç içerisinde pozitivist, seküler ve laik anlayışın eğitim politikalarında hakim olmasıyla ilkokullarda verilen din dersleri hem nitelik hem de nicelik açısından erozyona uğramış, nihayetinde din dersleri tamamen ilkokullardan kaldırılmıştır.¹⁰⁴

2. Cumhuriyet'in İlk On Yılında İlkokul Ders Kitapları

Ders kitapları alanındaki çalışmalar, Cumhuriyet'ten önce başlamıştır. TBMM'nin I. İcra Vekilleri Heyeti Hükümet Programı'nda ders kitapları konusuna yer verilerek milletin karakterine, coğrafi ve iklim şartlarına, tarihi ve toplumsal geleneğine uygun ders kitaplarının yazılması hedeflenmiştir.¹⁰⁵

1921 yılında, Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı bünyesinde “Telif ve Tercüme Heyeti” kurulmuştur. Maarif Heyeti tarafından gönderilen eserleri incelemek, rapor hazırlamak ve eserlerin uygunluğunu tespit etme görevini yerine getiren heyet, Üçüncü Heyet-i İlmiye'ye kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Üçüncü Heyet-i İlmiye'de alınan kararla bu heyetin yerini “Milli Talim ve Terbiye Dairesi” almıştır.¹⁰⁶

Umur-ı Maarif Vekâleti tarafından 1922 yılında hazırlanan İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı'nda, ders kitapları konusu üzerinde

¹⁰² Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, c. 1, s. 47

¹⁰³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 87.

¹⁰⁴ Mahmut Zengin, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, c. 19, sy. 36, s. 117.

¹⁰⁵ Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, c. 1, s. 47.

¹⁰⁶ Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları, Heyet-i İlmiyeler (1921-1926), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, (Erişim Tarihi: 06.08.2018)

önemle durulmuştur. Ders kitaplarının büyük bir kısmının konularının uzmanları tarafından hazırlanmadığı öne sürülerek yeni müfredat programına uygun öğrenci ve öğretmen kitaplarının hazırlanması için yarışma açılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁰⁷

14.8.1923 tarihinde Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından kurulan IV. İcra Vekilleri Heyeti hükümet programında, halk dilinde ve halkın ihtiyaçlarına uygun ders kitaplarının yazdırılarak çoğaltılıp memleketin her yerine dağıtılması hedeflenmiştir.¹⁰⁸

İkinci Heyet-i İlmiye (23 Nisan 1924)'nin ana gündem maddesini, müfredat programları ve bu programlara uygun yazdırılacak ders kitapları oluşturmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk müfredat programının hazırlandığı toplantıda, kitaplı ve kitapsız okutulacak dersler tespit edilmiştir. Kitapla okutulacak ders kitaplarının yarışma usûlüyle yazdırılmasına, kitapsız okutulacak dersler için öğretmenlere yol gösterecek rehberlerin hazırlanmasına karar verilmiştir.¹⁰⁹

Yeni ders kitaplarının yazım sürecinde kullanılmak üzere mevcut ders kitapları müfredat programıyla uyumlu hale getirilmiştir. Eski yönetim anlayışına göre yazılan ve yeni müfredatta yer almayan kısımlar çıkartılıp yeni konular eklenerek ders kitapları yeniden basılmıştır. Böylece yeni kitaplar yazılana kadar eğitim-öğretim faaliyetlerinin aksamasının önüne geçilmiştir.¹¹⁰

Maarif Vekaleti, 1924 yılında ders kitaplarını incelemek ve yeniden oluşturmak üzere müfettiş, öğretmen ve eğitimcilerinden oluşan ders kitaplarını inceleme komisyonları oluşturmuştur. Bu komisyonlarda öncelik alfabe (elifba), okuma (kıraat), matematik (hesap), geometri (hendese) ve müzik (musiki) gibi temel derslere verilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda her ders için ayrı olarak hazırlanan raporlar, Maarif Vekaleti Mecmuası'nda yayınlanmıştır. İlk Mektep

¹⁰⁷ Alp, a.g.e., s. 283.

¹⁰⁸ Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, c. 1, s. 70.

¹⁰⁹ Ergün, a.g.e., s. 61-63.

¹¹⁰ Alp, a.g.e., s. 43.

Kitapları Tetkik Komisyonu Raporları, yeni dönemde ders kitaplarının yazımında uyulması gereken esasların tespit edilmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Komisyon raporlarında genel olarak kitapların yabancı unsurlardan temizlenerek millileştirilmesi, çocukların anlayabileceği bir Türkçe'yle yazılması, köye ve köy hayatına dair unsurlara daha çok yer verilmesi, çocukların seviyelerine uygun olması, ezbere dayalı olmaktan çok uygulamaya dönük olması, milli duyguları uyandıracak nitelikte olması gerektiği vurgulanmıştır.¹¹¹

Ders kitaplarının yazımında ve basımında temel ölçütlerin belirlenmesi amacıyla 1925 yılında Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti tarafından “Mektep Kitapları Hakkında Talimname” hazırlanmıştır. Talimnamenin ilkokullara tahsis edilen kısmında, ders kitaplarının hem biçim hem de içerik bakımından hangi özelliklere sahip olması gerektiği detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Biçimsel olarak; kitapların kaliteli ve dayanıklı kağıtlara basılması, sağlam bir şekilde ciltlenmiş olması, resimlerin açık, ilgili konu içerisinde ve mümkünse renkli olması, noktalama işaretlerinin doğru kullanılması, basım hatalarının olmaması, 13*20 ebatında olması, içindekiler kısmının bulunması, dersin öğretim programına girişte yer verilmesi; içerik olarak müfredat programlarına uygun olması, ifadelerin özellikle tanımların açık olması, kitapların girişinde kitabın yazımında takip edilen yöntem hakkında özet bilgi verilmesi, ders konularının başlıklara ayrılması, başlıkların numaralandırılması, konuların sonunda konunun özetine, alıştırmalara, sorulara v.b. etkinliklere yer verilmesi, imla kurallarına uygun olması, telif eserlerin yazımında başvuru kaynakların belirtilmesi, öznel terimlerin kullanılmaması, öğrenci kitapları içerisinde öğretmenlere tavsiyelere yer verilmemesi istenmiştir.¹¹²

¹¹¹ Hayrūnisa Alp, “İlkokul Kitaplarını İnceleme Komisyonunun Raporları (1924-1927)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 2012, sy. 15-16, s. 105-136.

¹¹² Hayrūnisa Alp, *Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılabına Türkiye'de İlköğretim (1924-1928), Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009, s. 200-201.

22 Mart 1926 tarihli 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu'nun 2.ci maddesi ile Maarif Vekaleti bünyesinde Talim ve Terbiye Dairesi adıyla bir birim kurulmuştur. Eğitim ve öğretim faaliyetlerini bilimsel ilkeler doğrultusunda düzenleme, eğitimle ilgili kanunları, yönetmelikleri, eğitim ve öğretim programlarını hazırlama görevlerinin yanısıra önceden Ders Programı Heyeti (1920) ve Telif ve Tercüme Heyeti (1921) tarafından yürütülen ders kitaplarını yazdırma, denetleme ve seçme görevi Talim ve Terbiye Dairesi'ne verilmiştir.¹¹³

İkinci Meşrutiyet'ten itibaren kitapların yazım, basım ve dağıtım işleri özel yayınevleri tarafından yürütülmüştür. Yayınevleri tarafından yazdırılan kitaplar Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Heyeti tarafından denetlenerek uygun görülenler ders kitabı olarak seçilmiştir. Aynı ders için tasdik edilen birden çok kitabın bulunması durumunda hangi kitabın okutulacağı öğretmenlerin seçimine bırakılmıştır. Ders kitaplarının yazımında ve basımında izlenen bu yöntem ciddi sıkıntılara sebep olmuştur. Kitapların basımında tekelleşen yayınevleri, hangi kitapların okutulacağı konusunda söz sahibi olmuşlardır. Ders kitaplarının yazım ve basım işi eğitsel kaygılardan çok ticari kaygılarla yürütülmüştür. Ders kitaplarının basımına kâr odaklı yaklaşan yayıncılar, eğitim faaliyetlerinin hem şekil hem de içerik olarak düşük kalitede kitaplarla yahut kitapsız yürütülmesine sebep olmuşlardır. Kitapların telif ücretinin düşük tutulması için çoğu zaman konunun uzmanlarına yazdırılmaması, düşük kalitede kağıt kullanılması, kitaplarda çokça baskı ve dizgi hatasının bulunması, kitapların okulların ihtiyacından az basılması ve hemen tükenmesi, memleketin her yerine dağıtımının yapılamaması ve fahiş fiyattan satılması gibi pek çok sıkıntılar yaşanmıştır.¹¹⁴ Cumhuriyet öncesinde ders kitaplarının basımı ve dağıtımında izlenen bu yol Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. Bu alandaki problemlerin çözümü

¹¹³ İrfan Erdoğan, "Talim ve Terbiye Kurulu: Türk Milli Eğitim Sisteminin Yasama Organı", **Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan**, ed. Cemil Öztürk, İlhami Fındıkcı, Ankara, Pegem Akademi, 2011, s. 659-660.

¹¹⁴ İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1995, s. 110.

için 24 Nisan 1926'da TBMM'de kabul edilen "Mektep Kitaplarının Maarif Vekaletince Tab'ı Hakkında Kanun" ile Maarif Vekaleti'ne okul kitaplarının basım ve dağıtım yetkisi verilmiştir.¹¹⁵ Ders kitaplarının basımının kısmen de olsa devlet tarafından üstlenilmesiyle ders kitaplarının hem fiyatları ucuzlamış hem de kağıt ve baskı kalitesinde iyileşme olmuştur.¹¹⁶

1 Kasım 1928 yılında çıkarılan "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun"un 9. maddesiyle okullarda eski harflerle basılmış kitapların okutulması yasaklanmıştır. Türkçe okutulan derslerin tamamında öğretimin yeni Türk harfleriyle yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁷ Kanun uyarınca alfabe, imla ve ders kitapları Türk harfleriyle yeniden basılmıştır.¹¹⁸

Harf inkılabından sonra kitapların basımında bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Eski yazıyla basılan kitapların kullanımı yasaklandığından dersler, kitapların basım ve dağıtımını tamamlanana kadar kitapsız olarak işlenmiştir. Eski yazıyla basılmış kitapların satılması, okullarda kullanılması, derslerde ne surette olursa olsun eski yazıyla not tutulması yasaklanmış, aykırı davranışların cezalandırılacağı ilan edilmiştir. Yeni kitaplar okul kütüphanelerindeki yerini alana kadar raflar boş kalmış, okuma kitabı sıkıntısı yaşanmıştır.¹¹⁹

Harf inkılabından sonraki süreçte ders kitapları, siyasi iktidar nezdinde daha da önem kazanmıştır. Eğitim-öğretim faaliyetinin en önemli araçlarından biri olan ders kitapları vasıtasıyla gerçekleştirilen inkılapların meşrulaştırılarak halka benimsetilmesi amaçlanmıştır. Derslerin belirlenen kitaplardan işlenmesi zorunlu tutulmuştur. Ders kitapları ve okullarda kullanılan her türlü yazılı materyal devlet tarafından yakın takibe alınmıştır. Talim ve Terbiye Heyeti tarafından onaylanmayan hiçbir yayın okullarda okutulmamıştır.¹²⁰

¹¹⁵ "Mektep Kitaplarının Maarif Vekaletince Tab'ı Hakkında Kanun", **Resmi Ceride**, 3/5/1926, sy: 362.

¹¹⁶ Başgöz, **a.g.e.**, s. 111.

¹¹⁷ "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun", **Resmi Ceride**, 3/11/1928, sy: 1030.

¹¹⁸ Ergün, **a.g.e.**, s. 100.

¹¹⁹ Erhan Kanbolat, Harf Devriminden Köy Enstitülerine Türkiye'de İlköğretim, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 178.

¹²⁰ Kanbolat, **a.g.e.**, s. 179.

Harf inkılabından sonraki dönemde Maarif Vekaleti'yle özel yayınevleri arasında ders kitaplarının basımı konusundaki ihtilaflar artmıştır. Devlet tarafından basım kalitesi ve fiyat konusunda belirlenen standartlarla kârlılıkları ve ders kitaplarının bir kısmının basım ve dağıtımının devlet tarafından yapılmasıyla kazançları azalan, eski harflerle basılan kitaplarla öğretimin yasaklanmasıyla bastıkları kitaplar ellerinde kalan yayınevleri bakanlığın kendilerini zarara uğrattığını öne sürerek hak talebinde bulunmuşlardır. Yayınevlerinin mağduriyetlerinin giderilmesi için bakanlık tarafından atılan adımlar yeterli görülmemiş, bakanlıkla yayınevleri arasındaki problemler devam etmiştir. Bu problemlerin ancak ders kitaplarının tamamen devletleştirilmesiyle çözümlenebileceği öne sürülerek 1926 yılında “Mektep Kitaplarının Maarif Vekaleti Tarafından Tab’ı Hakkında Kanun” ile kısmen bakanlık tarafından yürütülmeye başlanan ders kitaplarının yazım, basım ve dağıtım işleri 1933 yılında çıkarılan 2259 sayılı kanunla¹²¹ tamamen bakanlığa devredilmiştir.¹²²

3. Din Dersi Kitapları

3.1. 1920-1924 Yılları Arasında İlkokullarda Okutulan Din Dersi Kitapları

1924 yılında Cumhuriyet'in ilk müfredat programı hazırlanıncaya kadar ilkokullarda, Osmanlı'nın son ilkokul müfredatına göre hazırlanmış “Malumât-ı Diniye” kitaplarının okutulmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü “Malumât-ı Diniye” adıyla 1913 Mekatib-i İbtidaiyye Müfredatı'na göre hazırlanan ve ders kitabı olarak Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından onaylanan eserlerin 1920-1926 yılları arasında yeniden basıldıkları tespit edilmiştir.

¹²¹ “Maarif Vekilliğine bağlı mekteplerde okutulacak ders kitaplarının basılması ve dağıtılmasına bu maksat için kurulacak mektep kitapları sandığı hakkında kanun”, **Resmi Ceride**, 13/06/1933, sy: 2426.

¹²² Kanbolat, **a.g.e.**, s. 180.

Tespit edebildiğimiz eserlerin çoğu Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından ders kitabı olarak onaylanmış eserlerden oluşmaktadır. Yalnızca Nazım (İçsel) tarafından yazılan “Amelî Malumât-ı Diniye” adlı eser Telif ve Tercüme Dâiresi¹²³, Nazım ve Nuri tarafından yazılan “Mekteblilere Ameli Malumât-ı Diniye” adlı eser Maarif Vekaleti onaylıdır. Ayrıca Nazım ve Nuri tarafından yazılan “Mekteblilere Ameli Malumât-ı Diniye” adlı eser dışındaki tüm ders kitaplarında Maarif-i Umumiye Nezareti’nin hazırlamış olduğu son müfredat programına (1913) uygun olarak hazırlandığı ifade edilmiştir. Nazım ve Nuri tarafından kaleme alınan ders kitaplarının ise TBMM Hükümeti Maarif Vekaleti tarafından kabul edilen müfredat programına uygun olduğu belirtilmiştir.¹²⁴

1913 Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı’nda ilköğretim ikişer yıllık üç devreye ayrılmıştır. 1. ve 2. sınıf “Devre-i Ülâ”, 3. ve 4. sınıf “Devre-i Mutavassıta”, 5. ve 6. sınıf “Devre-i Âliyye” olarak adlandırılmıştır. Toplam altı yıllık ilköğretim kademesinin her sınıfında Kur’ân-ı Kerim ve Malumât-ı Diniye dersine program dahilinde yer verilmiştir.¹²⁵ Bu döneme ait Malumât-ı Diniye dersi kitapları genellikle altılı seri halinde basılmıştır. Kitaplar devre ve seri içerisindeki sıralamasına göre numaralandırılmıştır.¹²⁶

Maarif Nezareti veya Maarif Vekaleti tarafından ilkokul ders kitabı olarak onaylanmış ve 1920-1924 yılları arasında basılmış Malumât-ı Diniye eserlerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

¹²³ Nazım, **Ameli Malumat-ı Diniye: dördüncü kitab**, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1339/1923.

¹²⁴ Nazım-Nuri, **Mekteblilere Ameli Malumat-ı Diniye: devre-i üla ikinci sene, ikinci kitab**, İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1339/1923.

¹²⁵ **Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı**, s. 1-4.

¹²⁶ Ders kitapları genel olarak iki şekilde numaralandırılmıştır. Birincisinde devre ve devre içerisindeki yıl ifade edilerek; ikincisinde ise devre ve altılı seri içerisinde kaçınıcı kitap olduğu belirtilerek numaralandırılmıştır. Örneğin; üçüncü sınıf kitabı hem “Devre-i Mutavassıta-Birinci Kitap” hem de seri içerisindeki sıralamaya göre Devre-i Mutavassıta-Üçüncü Kitap” olarak da adlandırılabilmiştir.

3.1.1. Muallim Hâfız Erşed, *Muvazzah Malumât-ı Diniye*

Kadıköy Mekteb-i Sultanisi Malumât-ı Diniye Muallimi el-Hâc Mehmed Hafız Erşed tarafından yazılmıştır. Maarif-i Umumiye Nezareti'nin son müfredat programına (1913) göre hazırlanmış ve ilkokullarda okutulmak üzere kabul edilmiştir. İlk baskısı 1333/1917 son baskısı 1340/1924 tarihlidir. Toplam altı kitaptan oluşmaktadır.¹²⁷

3.1.2. Muallim Küreli Ahmet Ziyaeddin, *Çocuklara Malumât-ı Diniye Dersleri*

Eimme-i Bahriyye'den Ticaret-i Bahriyye Mekteb-i Âlîsi Akaid-i Diniye Muallimi Küreli Ahmet Ziyaeddin tarafından Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından açılan ders kitabı müsabakası için yazılmıştır. Maarif-i Umumiye Nezareti'nin son müfredat programına (1913) göre hazırlanmış ve ilkokullarda okutulmak üzere kabul edilmiştir. İlk baskısı 1333/1917 son baskısı 1338/1922 tarihlidir. Toplam altı kitaptan oluşmaktadır.¹²⁸

3.1.3. Nâzım (İçsel), *Amelî Malumât-ı Diniye*

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye azasından ve Darüşşafaka muallimlerinden Nâzım (İçsel) tarafından yazılmıştır. Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Dairesi tarafından tüm erkek ve kız ilkokullarında okutulmak üzere resmen kabul edilmiştir. Kitabın kapağında çocuk eğitiminin ilke ve yöntemlerine uygun olarak ve yeni usul imlaya göre yazıldığı ifade edilmiştir. Toplam altı kitaptan oluşmaktadır. İlk basımı 1328/1912 son basımı 1339/1923 yılında yapılmıştır. 1912 basımı 1913'te yapılan program değişikliğine uyumlu hale getirilmiştir.¹²⁹

¹²⁷ Hafız Mehmed Erşed, *Muvazzah Malumat-ı Diniye: devre-i mutavassıta birinci sene, üçüncü kısım*, 5. bs., İstanbul, 1339/1923.

¹²⁸ Muallim Ahmed Ziyaeddin, *Çocuklara Malumat-ı Diniye Dersleri*, İstanbul, Kanaat Matbaası, 1338/1922.

¹²⁹ Nazım, *Ameli Malumat-ı Diniye*, İstanbul, Kitabhane-i İslam ve Askeri, Orhaniye Matbaası, 1339/1923.

3.1.4. Nâzım – Nuri, *Mekteblilere Ameli Malumât-ı Diniye*

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye azasından ve Darüşşafaka muallimlerinden Nâzım (İçsel) ve İstanbul Mekteb-i Sultanisi muallimlerinden Hafız Nuri tarafından yazılmıştır. Maarif Vekaleti tarafından tüm ilkokullar ve sultanilerde okutulmak üzere resmen kabul olunmuştur. TBMM Hükümeti Maarif Vekaleti tarafından onaylanan müfredat programına uygun olarak hazırlanmıştır. Toplam altı kitaptan oluşmaktadır. 1339/1923 ve 1342/1926 baskıları bulunmaktadır.¹³⁰

3.1.5. Hafız Reşid, *Malumât-ı Diniye*

Hafız Mehmed Reşid tarafından yazılmıştır. Maarif Nezareti tarafından kabul edilen programa uygun olarak hazırlanmıştır. Toplam altı kitaptan oluşmaktadır.¹³¹

3.2. 1924-1933 Yılları Arasında İlkokullarda Okutulan Din Dersi Kitapları

1924 İlk Mektepler Müfredat programıyla din dersleri alanında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kur’ân-ı Kerim ve Malumât-ı Diniye olan dersin ismi Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri olarak değiştirilmiştir. İlkokul kademesinin her sınıfında okutulan ders, 1. sınıfların programından çıkarılmış, haftalık ders saati 2 saate indirilmiştir. Okutulduğu sınıf sayısı ve haftalık ders saatlerindeki azalmaya paralel olarak din derslerinin müfredatında yer alan konular da azalmıştır. Önceki müfredatlarda bulunan pek çok konuya yeni müfredatta yer verilmemiştir. Müfredat programındaki bu değişiklikler ders kitaplarını da doğrudan etkilemiştir. 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı’nda “İlk Mekteplerde Çocuklara Verilecek Ders Kitapları” başlığı altında Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri kapsamında öğrencilere 2. sınıfta Kur’ân-ı Kerim Elifbası ve 2. sınıftan itibaren

¹³⁰ Nazım-Nuri, *Mekteblilere Ameli Malumat-ı Diniye: devre-i ûla ikinci sene, ikinci kitab*, İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1339/1923.

¹³¹ Hafız Mehmed Reşid, *Malumat-ı Diniye*, Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1338/1922.

tüm sınıflarda Ecza-i Şerife ve Kur'ân-ı Kerim kitaplarının verileceği ifade edilmiştir.¹³² Ders müfredatının odağında Kur'ân öğretimi yer alması sebebiyle ders materyallerini elif cüzü ve Kur'ân-ı Kerim mushafı oluşturmuştur. Bunlar dışında verilen dini bilgilerin yeni müfredat çerçevesinde hazırlanarak öğretmenlere dağıtılan ders rehberlerinde yer alan bilgi ve yönergeler doğrultusunda ders öğretmeni tarafından sözlü olarak öğrenciye aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde ilkokullar için ilk din dersi kitapları, 1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı çerçevesinde hazırlanmıştır. Cumhuriyet rejiminin eğitim felsefesinin büyük oranda etkili olduğu ilk müfredat programı olma özelliğine sahip 1926 İlkokul Programı'nda din derslerinin adı, okutulduğu sınıflar, haftalık ders saati ve müfredat konuları büyük oranda değiştirilmiştir. Yeni müfredatta "Din Dersleri" olarak adlandırılan dersin haftalık ders saati 1 saate düşürülmüş ve 2. sınıfların müfredatından çıkarılarak sadece 3., 4. ve 5. sınıflarda okutulmasına karar verilmiştir.¹³³ Müfredat programında gerçekleştirilen bu değişikliklere uygun ders kitaplarının yazımına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere pek çok eser kaleme alınmış; bu eserlerden Talim ve Terbiye Dairesi tarafından uygun görülerek onaylananlar ders kitabı olarak okullarda okutulmuştur. Aynı ders için birden çok eser ders kitabı olarak tasdik edilmiş, hangisinin okutulacağı ders öğretmenlerinin inisiyatifine bırakılmıştır.

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı'na uygun olarak hazırlanan ve Talim ve Terbiye Dairesi tarafından onaylanan eserlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

¹³² İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 5.

¹³³ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 45-49.

3.2.1. İbrahim Hilmi (Çığraçan), *Türk Çocuğunun Din Kitabı* (3-4-5)

Bâb-ı Âlî'nin ilk Türk yayımcılarından, kitapçı ve yazar Tüccarzade İbrahim Hilmi tarafından yazılmıştır.¹³⁴ İlk baskısı 1927 yılında yapılan eserin diğer baskıları din derslerinin müfredat programlarında yer aldığı 1927-1930 yılları arasında yapılmıştır. 1926 İlkokul Din Dersleri müfredatına uygun olarak ilkokulların 3., 4. ve 5. sınıfları için üç kitaptan oluşan bir seri halinde hazırlanmıştır. Maarif Vekaleti'nin Talim ve Terbiye Dairesi'nin 15.08.1927 tarihli ve 1 numaralı; 15.09.1927 tarihli ve 154 numaralı ve 8.12.1927 tarihli ve 204 numaralı kararlarıyla ilkokulların 3., 4. ve 5. sınıflarında okutulmaları uygun görülmüştür. 1927, 1928 ve 1929 basımları Osmanlıca olarak Kitabhane-i Hilmi tarafından İstanbul Orhaniye Matbaası'nda; 1930 basımları latin harfleriyle Hilmi Kitabhanesi tarafından İstanbul Maarif Matbaası'nda yapılmıştır. Çalışmamızda eserin aşağıda verilen baskıları esas alınmıştır:

İbrahim Hilmi Çığraçan, *Türk Çocuğunun Din Kitabı*: ilk mekteblerin 3. sınıfına mahsustur, İstanbul, Kitabhane-i Hilmi, 1928.

İbrahim Hilmi Çığraçan, *Türk Çocuğunun Din Kitabı*: ilk mekteblerin 4. sınıfına mahsustur, İstanbul, Kitabhane-i Hilmi, 1928.

İbrahim Hilmi Çığraçan, *Türk Çocuğunun Din Kitabı*: ilk mekteblerin 5. sınıfına mahsustur, İstanbul, Kitabhane-i Hilmi, 1928.

¹³⁴ Nurettin Albayrak, "İbrahim Hilmi Çığraçan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, 1993, c. 8, s. 299-300

3.2.2. Yusuf Ziya (Yörükan), *İslam Dini (3-4-5) ve Köy Mektepleri İçin Dinimiz*

İstanbul Darülfünûn İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri muallimlerinden, Kız Muallim Mektebi Din Dersleri muallimi Yusuf Ziya (Yörükan) tarafından yazılmıştır.¹³⁵ İlkokulların 3., 4. ve 5. sınıfları için üç kitap halinde seri olarak hazırlanmıştır. Maarif Vekaleti Celilesi'nin Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin 13.08.1927 tarihli ve 120 numaralı; 24.08.1927 tarihli ve 143 numaralı kararlarıyla ilkokulların 3., 4. ve 5. sınıflarında okutulmaları uygun görülmüştür. İlk baskısı 1927 yılında son baskısı 1930 yılında yapılmıştır. 1927 ve 1928 yıllarında Osmanlıca, 1929 ve 1930 yıllarında latin alfabesiyle basılmıştır. 1927, 1929, 1930 baskıları Amedi Matbaası; 1928 baskısı Sebat Matbaası tarafından yapılmıştır.

“Köy Mektepleri İçin Dinimiz” adlı ders kitabı Yusuf Ziya (Yörükan) tarafından Köy Mektepleri Müfredat Programı'na uygun olarak yazılmıştır. Maarif Vekaleti Celilesi'nin Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin 19.10.1927 tarihli ve 173 numaralı kararıyla ders kitabı olarak kabul edilmiştir. 1927 yılında İstanbul'da Kanaat Kütüphanesi tarafından neşredilmiştir.¹³⁶ Çalışmamızda eserlerin aşağıda verdiğimiz baskıları esas alınmıştır:

Yusuf Ziya, **İslam dini: 3. sınıf için**, İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1927.

Yusuf Ziya, **İslam dini: 2. kitap 4. sınıf için**, İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1927.

Yusuf Ziya, **İslam dini: 3. Kitap 5. sınıf için**, İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1927.

Yusuf Ziya, **Köy Mektepleri İçin Dinimiz**, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1928.

¹³⁵ Turhan Yörükan, “Yusuf Ziya Yörükan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, TDV Yayınları, 2013, c. 43, s. 568-570.

¹³⁶ Yusuf Ziya, **Köy Mektepleri İçin Dinimiz**, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1928.

3.2.3. M. Ali Rıza, *Din Dersleri (3-4-5)*

M. Ali Rıza tarafından yazılmıştır. İlk baskısı 1929 yılında yapılmıştır. Bunun dışında eserin 1930 ve 1949 basımlarına ulaşılabilmiştir. Din derslerinin ilkokullarda yeniden okutulmaya başlandığı 1948-1949 eğitim-öğretim yılında ders kitabı olarak yeniden basıldığı anlaşılmaktadır. Eserin tüm baskıları latin alfabesiyle yapılmıştır. Maarif Vekaleti'nin Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin 7.8.1928 tarihli ve 145 numaralı kararıyla ilkokullarda ders kitabı olarak kabul edilmiştir. İlkokulların 3., 4. ve 5. sınıfları için üç kitaptan oluşan bir seri halinde yayınlanmıştır. Çalışmamızda eserin aşağıda verdiğimiz baskıları esas alınmıştır:

M. Ali Rıza, **Din Dersleri: İlkmekep 3. sınıf**, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.

M. Ali Rıza, **Din Dersleri: İlkmekep 4. sınıf**, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.

M. Ali Rıza, **Din Dersleri: İlkmekep 5. sınıf**, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.

3.2.4. Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı), *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri (3-4-5)*

Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı) tarafından yazılmıştır. Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin 23.6.1928 tarihli ve 88 numaralı kararıyla ilk mekteplerin 3., 4. ve 5. sınıfları için kabul edilmiştir.¹³⁷ Tefeyyüz Kütüphanesi tarafından 1927-1928'de Osmanlıca olarak; 1929-1931 yılları arasında latin alfabesiyle basılmış ve neşredilmiştir. 2005 yılında Kaynak Yayınları tarafından 3., 4. ve 5. sınıflar için hazırlanan üç eser birleştirilerek "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: Atatürk Dönemi Ders Kitabı" adıyla yeniden basılmıştır. Bu eserin

¹³⁷ Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: ilk mektep – 3. sınıf**, İstanbul, Tefeyyüz Kütüphanesi, (İkdam Matbaası), 1928-1929.

3. ve son baskısı 2012 yılında yine Kaynak Yayınları tarafından yapılmıştır.¹³⁸

Çalışmamızda eserin aşağıda listelediğimiz baskıları esas alınmıştır:

Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb 3. sınıf**, İstanbul, Tefeyyüz Kütüphanesi, (İkdam Matbaası), 1928-1929.

Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb 4. sınıf**, İstanbul, Tefeyyüz Kütüphanesi, (Ahmed Kamil ve Şeriki Matbaası), 1928-1929.

Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb 5. sınıf**, İstanbul. Tefeyyüz Kütüphanesi, (İlhami Fevzi Matbaası), 1928-1929.

Türkiye’de çıkan kitap, gazete ve mecmualardan bahsetmek üzere Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Heyeti tarafından çıkarılan neşriyat bülteninin 1928-1931 yılları arasındaki yayınları içeren birinci cildinde 4 farklı yazara ait toplam 11 din dersi kitabı yer almaktadır.¹³⁹ 1932 yılı neşriyatını içeren ikinci ciltte ise din dersi kitabı yer almamaktadır. 1923-1933 yılları arasında Maarif Nezareti veya Maarif Vekaleti tarafından ders kitabı olarak onaylanan ve ilkokullarda okutulan din dersi kitaplarından ulaşabildiklerimiz yukarıda zikrettiğimiz eserlerle sınırlıdır.

¹³⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: Atatürk Dönemi Ders Kitabı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012.

¹³⁹ Maarif Vekaleti, **Bibliyografya (1928-1931)**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, c. 1, s. 51.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN DERSLERİ KİTAPLARININ ANALİZİ

Bu bölümde “Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri” kitapları müfredat programına uyum, dil ve anlatım, görsel düzen, biçim, içerik ve yazar-metin ilişkisi kriterleri çerçevesinde ele alınacaktır.

1. Müfredat Programına Uyum

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları 1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı’na göre hazırlanmıştır. Ders kitaplarının girişinde ilgili sınıfın din dersleri müfredatına yer verilmiştir. Ders müfredatı ve eserlerin içerikleri karşılaştırıldığında Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının, 1926 Din Dersleri Müfredatı’yla tam olarak uyumlu olduğu görülmektedir.

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları, 1926 İlkokul Din Dersleri Müfredatı’nın “Çocuklarda Cenâb-ı Hakk’a karşı şükran ve muhabbet hisleri uyandırmak, onlara İslam dinini sevdirmek ve bütün Müslümanların itikatlarındaki vahdetin faidesini bildirmek”¹⁴⁰ hedeflerine uygun olarak hazırlanmıştır. Allah, Peygamber, Ashab ve Ehl-i Beyt sevgisi üzerinde durulmuş; imanın, inananların birlik ve beraberliğini sağlama konusundaki işlevleri ve faydaları vurgulanmıştır.

“Ben bir Türküm ve Müslümanım, Allah'ımı severim.”¹⁴¹

“Allah'tan korktuğumuzdan veyahut ondan bir menfaat istediğimizden dolayı ibadet etmemeliyiz. Onu severek ibadet etmeliyiz.”¹⁴²

¹⁴⁰ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 45.

¹⁴¹ CÇDD, 3, s. 53.

¹⁴² CÇDD, 3, s. 52.

“Bizi dünyaya getirmiş, bize birçok nimetler vermiş. Bizi kalbimizin içinden, aklımızdan daima hayra, doğruluğa sevk ediyor. Böyle büyük bir Allah hiç sevilmez mi? Allah'a en büyük ibadet, onu sevmek, hayırlı bir insan olmak, milletimize, vatanımıza, hükümetimize, sonra da bütün insanlara faydamızın dokunmasıdır.”¹⁴³

“Akla, medeniyete en uygun bir din olan Müslümanlığı bize öğreten Peygamberimizi çok severiz.”¹⁴⁴

“Camilerde toplanan, bayramlarda birbirinin bayramını kutlayan insanların duyguları, inandıkları şeyler, hep birdir. Bunları birleştiren, Müslümanlıktır.”¹⁴⁵

“...Görüyorsunuz ya çocuklar, iman, insanları birleştiriyor, insanlara kuvvet ve neşe veriyor”¹⁴⁶

Eserlerin yazımında, müfredat programında din derslerinin öğretiminde dikkat edilmesi gereken noktalar başlığı altında zikredilen uyarılar dikkate alınmıştır. Dinin aslından gösterilmek istenen batıl inançların dinde yeri olmadığı vurgulanmış; İslam dini ve İslam büyükleri sevdirmeye çalışılmış; yanlış tevekkül anlayışına dikkat çekilerek İslam dininin hem dünya hem de ahiret için çalışmaya verdiği önem ifade edilmiş; toplumsal yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlayan maddi ibadetlerden zekat ve sadaka üzerinde özellikle durularak bunların hayır kurumlarına veya memleketin müdafaası için kurulan cemiyetlere verilmesi teşvik edilmiştir.¹⁴⁷

Konular müfredat programında yer aldığı şekilde sıralanmış, konu başlıklarının büyük bir kısmı müfredat programından olduğu gibi alıntılanarak kullanılmıştır. Örneğin; 3. sınıf Din Dersleri müfredatında yer alan “Cami”, “Bayramlarda Ne Yapılır”, “Bugünkü Türkler’in Dini”, “Hazreti Muhammed”, “Peygamber’in Ahlakı”, “Allah’a İman”, “Allah Sevgisi” gibi konular 3. sınıf

¹⁴³ CÇDD, 3, s. 52.

¹⁴⁴ CÇDD, 3, s. 49.

¹⁴⁵ CÇDD, 3, s. 18.

¹⁴⁶ CÇDD, 3, s. 20.

¹⁴⁷ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 45-46.

kitabında; 4. sınıf müfredatında yer alan “Kimsenin İtikadına Karışmamak”, “Hayırlı İnsan Olmak”, “Çalışmak”, “İslamlık Taassubu Men Eder”, “Din Sahtekarlığı, Riya” gibi konular 4. sınıf kitabında; 5. sınıf müfredatında yer alan “İslam Dininde Akıl Herşeyden Üstündür”, “Müslümanlıkta Saçma Şeylere İtikat Yoktur”, “Her Millet Allah’a Kendi Dilinde Hitap Eder” gibi konular 5. sınıf kitabında konu başlığı olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında konular, müfredat programında yer aldığı sırayla başlıklandırılarak derslere bölünmüş ve numaralandırılmıştır. Konuların uzunlukları konusunda bir standart oluşturulmaya çalışılmıştır. Derslerin büyük bir kısmına 3 sayfa yer ayrılmakla birlikte bazı konuların uzunlukları 2-6 sayfa arasında değişmektedir.

3. sınıf kitabında 14; 4. sınıf kitabında 12; 5. sınıf kitabında 10 konu başlığı bulunmaktadır. Üçüncü sınıf kitabında yer alan konu başlıkları şunlardır:

- 1) Cami
- 2) Müezzin, İmam, Cemaat
- 3) Bayramlarımız
- 4) Bayramlarda Ne Yapılır?
- 5) İman
- 6) Bugünkü Türklerin Dini
- 7) Hazreti Muhammed
- 8) Muhammed'in Peygamberliği
- 9) Hicret
- 10) Müslümanlığın Etrafa Yayılması
- 11) Peygamberin Son Haccı ve Ölümü
- 12) Peygamberin Ahlakı

13) Allah'a İman

14) Allah Sevgisi

Dördüncü sınıf kitabında yer alan konu başlıkları şunlardır:

- 1) Kimsenin İtikatına Karışmamak
- 2) Hayırlı İnsan Olmak, Nasıl Hayır İşlemeliyiz?
- 3) İslam Dini ve Ahlak
- 4) Çalışmak
- 5) Tevekkül
- 6) Şükür
- 7) İslamlık İnsanlarla İyi Geçinmek, Hayırlı Olmaktır
- 8) İslamlık Taassubu Meneder
- 9) Din Sahtekârlığı, Riya
- 10) Hazreti Muhammed "Aleyhisselâm"
- 11) Ehli Beyt, Ashâb
- 12) Hatice

Beşinci sınıf kitabında yer alan konu başlıkları şunlardır:

- 1) İslam Dininde Akıl Her Şeyden Üstündür
- 2) Müslümanlıkta Saçma Şeylere İtikat Yoktur
- 3) Cumhuriyet Devrinde Müslümanlık
- 4) Din İşleri Dünya İşlerinden Ayrıdır
- 5) Müslümanlıkta Allah'la Kul Arasına Kimse Giremez

- 6) Dünyadaki Müslümanlar
- 7) Müslüman Milletlerin İçinde En Kuvvetli Millet Türklerdir
- 8) Her Millet Allah'a Kendi Dili ile Hitap Eder
- 9) Kur'an'ı Kerim'deki Sözlerden (Fatiha Suresi ve Anlamı)
- 10) Müslümanlar Allah'ı Nasıl Tanır? (İhlas Suresi ve Anlamı)

2. Dil ve Anlatım

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının muhatabı, ilkokulların 3., 4. ve 5. sınıf öğrencileridir. Yazarın, kitapların yazımında muhatap kitlenin özelliklerini dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Ders kitaplarında sade, açık ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Uzun cümlelere ve paragraflara yer verilmemiştir. Öğrencilerin anlayamayacağı kelimeler kullanılmamıştır. İmkan dahilinde Türkçe kelimeler tercih edilmeye çalışılmıştır. Kitapta kullanılan Arapça ifadelerin (Besmele, Fatiha ve İhlas Sureleri, Kelime-i Tevhid, Tekbir) tamamının Türkçe anlamları da birlikte verilmiştir. Dini kavramlar öğrencilerin seviyesine uygun şekilde tanımlanmıştır.

1926'dan sonra yazılan diğer din dersleri kitaplarında çokça manzum parçalara yer verilirken Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında sadece nesir kullanılmıştır. İbrahim Hilmi tarafından yazılan Türk Çocuğunun Din Dersleri kitapları manzum eserlerin çokça kullanıldığı ders kitaplarının başında gelmektedir. Yazar neredeyse her konu başlığı altında konuyla ilgili bir manzum parçaya yer vermiştir.

3. Biçim

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları, 20*14 ebatındadır. Saman kağıda basılmıştır. Kitapların dışında bu döneme ait ders kitaplarında sıklıkla rastlanan ince karton kapak bulunmaktadır. Dış kapaktaki yazılarda kırmızı renk mürekkep kullanılmıştır. Kitapların sayfa sayıları 40-75 sayfalar

arasında değişmektedir. 3. Sınıf kitabı 53; 4. sınıf kitabı 72 ve 5. sınıf kitabı 43 sayfadan oluşmaktadır.

Kapakta sırasıyla yazarın ismi, kitabın ismi, okutulacağı okul ve sınıf, Maarif Vekaleti tarafından ders kitabı onaylandığı tarih ve karar numarasını içeren bilgi, basımcı ve yayıncı, basıldığı matbaa, yayınlanma yeri hakkında bilgiler yer almaktadır. Kitapların dış kapaklarıyla iç kapakları aynıdır.

Kitapların girişlerinde, ilgili sınıfın din dersleri müfredatına yer verilmiştir. Müfredatın ardından konular kısmına geçilmeden besmele, besmelenin anlamı ve öneminin ifade edildiği bir girizgah yapılmıştır. Bunun dışında kitabın yazım amacı, kullanımı, içeriğiyle ilgili bir önsöze yer verilmemiştir.

Ders kitaplarında içindikiler, dizin, sözlük ve kaynakça kısımları bulunmamaktadır. 1927-1933 yılları arasında yazılan din dersleri kitaplarının bazılarında ders başlarında ve sonlarında hazırlık ve değerlendirme sorularına ve alıştırmalara, konu sonlarında konuların özetlerine yer verilirken Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri'nde bu kısımlara yer verilmemiştir.

Ders kitabında kullanılan yazı tipleri ve puntoları konusunda bir standart oluşturulmuştur. Başlıklarda metindekinden daha büyük ve kalın punto tercih edilmiştir. Başlıklar ve metinler belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Metinler, rahatlıkla okunabilecek büyüklüktedir. Sayfa numaralarına sayfanın üst orta kısmında yer verilmiştir.

Baskı, dizgi ve yazım hataları asgari düzeydedir. Sadece 4. sınıf kitabının sonunda yanlış yazılan kısımlar için bir düzeltme notu eklenmiştir. Noktalama işaretleri yerinde ve doğru bir şekilde kullanılmıştır. Kapak tasarımı, sayfa düzeni, metinlerin konumlandırılması, hizalanması, paragraf başları, satır aralıkları nizami bir şekilde düzenlenmiştir.

4. Görsel Düzen

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında görsel materyallere az da olsa yer verilmiştir. Kitapların kapak kısmında görsel materyal kullanılmamıştır. Görseller ilgili konular içerisinde ve tam sayfa olarak yer almıştır. Genel olarak görsel içerik metinle tutarlıdır. Örneğin; “Cami” konusunda caminin dışı ve içi ile ilgili görseller seçilmiştir. Siyer konularında, Mekke ve Medine’deki kutsal mekanların görselleri kullanılmıştır. “Dünya’daki Müslümanlar” başlığı altında dünyadaki müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeleri karalı olarak gösteren bir harita verilmiştir.

3. Sınıf kitabında 4; 4. Sınıf kitabında 3; 5. Sınıf kitabında 5 adet görsel materyal kullanılmıştır. Görseller ve bulundukları sayfalar şu şekildedir:

Üçüncü Sınıf: 4 adet

- 1) İstanbul: Süleymaniye Camii (s. 5)
- 2) Cami ve Minare (s. 7)
- 3) Mihrap ve Minber: Süleymaniye Camii (s. 9)
- 4) Medine: Peygamberimizin Camii ve Kabri (s. 31)

Dördüncü sınıf: 3 adet

- 1) Mekke ve Kabe (s. 61)
- 2) Mekke’de Kabe (s. 65)
- 3) Medine’de Peygamberin Camii ve Mezarı (s. 68).

Beşinci sınıf: 5 adet

- 1) Mihrap ve minber: Süleymaniye Camii (s. 21)
- 2) Yeryüzündeki Müslümanlar (s. 26),
- 3) Mekke ve Kabe (s. 28)

4) Kabe (s. 29)

5) Medine ve Peygamber'in Camii ve Kabri (s. 31)

Bazı görseller birden fazla kitapta kullanılmıştır. “Medine’de Peygamber’in Camii ve Kabri” adlı görsele üç kitapta da yer verilmiştir. “Mekke ve Kabe”, “Kabe”, “Mihrap ve Minber: Süleymaniye Camii” adlı görseller 4. ve 5. sınıf kitaplarında ortak kullanılmıştır. Yalnız “Mihrap ve Minber: Süleymaniye” görsellerinde aynı mekanın farklı açılardan çekilmiş fotoğrafları yer almıştır.

Fotoğrafların tamamı dini mekanlara aittir. Medine’de Peygamber’in Camii ve Kabri dışındaki tüm görseller gerçek fotoğraflardan oluşmaktadır. Peygamber’in Camii’ne ait görsel çizimdir. Yeryüzündeki Müslümanları göstermek üzere yarım sayfa büyüklüğünde elle çizilmiş bir haritaya yer verilmiştir.

Görseller konulara dengeli bir şekilde dağıtılmamış, bazı konularda birden çok görsel kullanılırken bazılarında hiç kullanılmamıştır. Kullanılan görsel malzeme çeşitlendirilmemiş; aynı görsellere farklı sınıf seviyesindeki kitaplarda yer verilmiştir.

5. İçerik

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının içeriği 1926 İlk Mekteplerin Din Dersleri Müfredat Programı çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu nedenle kitaplarda ele alınan konular büyük oranda müfredat programında yer alan konularla sınırlı tutulmuştur. Konu başlıkları müfredat programından alınmış, konuların içerikleri yazarın takdiri doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları 1926 öncesinde okutulan Malumât-ı Diniye veya Din Dersleri kitaplarıyla karşılaştırıldığında içeriğinin öncekilere göre çok sınırlı ve yüzeysel kaldığı görülmektedir. Önceki döneme ait din dersi kitapları, iman ve ibadet konularına detaylı bir şekilde yer verilmesi bakımından daha çok ilmi hal türü eserlere benzemektedir. 1926 sonrası döneme

ait din dersleri kitaplarında ise iman ve ibadet konuları hakkında detaya girilmemiş, daha çok ahlak ve muamelat konularına yer verilmiştir.

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının içeriği iman, ibadet, ahlak, siyer ve Kur’ân öğretimi konuları olmak üzere toplam beş ana başlık altında değerlendirilecektir. Kitabın içeriğini oluşturan ana konular ve içerikleri şu şekildedir:

5.1. İman

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında iman esaslarından Allah’a, Peygamberlere ve Kitaplara iman konularına yer verilirken meleklerle, ahirete ve kadere iman konularından hiç bahsedilmemiştir. İman konularına ağırlıklı bir şekilde 3. sınıf kitabında yer verilmiştir. Bu kitapta “İman”, “Allah’a İman”, “Allah sevgisi” ve “Hz. Muhammed” başlıkları altında Allah’a, peygambere ve kitaplara iman konuları ele alınmıştır.

Bir kişinin Müslüman olabilmesi için Allah’a, Peygamber’e ve Peygamber’in sözlerine iman etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

“Müslümanlık, Allah'a ve Müslümanlığı öğreten Peygamberimize inanmaktır. Allah'a ve Peygamber'e inanmaya "iman" deriz.”¹⁴⁸

“Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, Allah'ın emirlerini insanlara söyleyen, İslam dinini öğreten peygamberlerin sözlerine inanan, Müslüman olmuş olur. Şu iki söz İslam imanını bildirir: "Lâ ilahe illallah Muhammedün resulûllah". Türkçesi, "Allah birdir, ondan başka Allah yoktur. Muhammed de Allah'ın peygamberidir" demektir. İşte bu sözlerin anlamına inanan kimse, Müslümandır.”¹⁴⁹

En kapsamlı olarak ele alınan iman esası “Allah’a iman”dır. Allah’a iman başlığı altında Allah’ın sıfatlarına yer verilmiştir. Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğu, her şeye gücünün yettiği, kuvvet ve kudret sahibi olduğu, zaman ve mekandan münezze olduğu, her şeyi gördüğü ve işittiği, bize bizden yakın

¹⁴⁸ CÇDD, 3, s. 18.

¹⁴⁹ CÇDD, 3, s. 22-23.

olduğu, Allah’la kul arasında aracılara ihtiyaç olmadığı ve Allah’ı tam olarak anlamaya ve kavramaya anlayış gücümüzün yetmeyeceği ifade edilmiştir.

“Allah, yerleri, gökleri, bizi ve her şeyi yaratan büyük kudret ve kuvvettir. Her şeydeki, herkesteki kuvvet ve kudret, onun kuvveti, onun kudretidir. O, her yeredir, fakat hiçbir şey, Allah değildir. Gördüğümüz her şeyde onun sanatı, kudreti vardır. Allah, bizim gibi bir insan değildir, onun sarayı, konağı yoktur. Onunla konuşmak, ona kalbimizi anlatmak için arada vezirler, kapıcılar yoktur. Allah’ı bulmak için kimseye yaranmaya gerek yok. Atalarımızın dediği gibi, "Allah’la kul arasına hiç kimse giremez." Onu düşündük, hatırimıza getirdik mi, bilelim ki, o bizimle beraberdir; bizim kalbimizdedir; bizi görür ve duyar. Çünkü, bütün görgümüz, bilgimiz, duygumuz, onun kuvvetiyle, kudretiyledir, ondandır. Her yerde, her şeyde, bizim kalbimizde olan büyük Allah’ı bu küçük aklımız, layıkıyla bilmez. Fakat şu muhakkak ki, ona yaklaşmak için hocalara, imamlara hiç gerek yok; onlar, yalnız din âlimleridir; bilmeyenlere din öğretirler.”¹⁵⁰

Allah’a imandan sonra üzerinde en çok durulan iman esası “Peygamberlere iman”dır. Peygamberlere imanın ele alındığı kısımlarda; peygamberlerin Allah’ın emirlerini insanlara ulaştıran kişiler oldukları; Peygamberimizden önce pek çok peygamberin geldiği; Müslümanların bu peygamberlerin tamamına inandığı; Peygamberimizin peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü olduğu; Müslümanların peygamberin söylediklerini yapmaları gerektiği; Peygamberimizin hayatının bize örnek olduğu; Müslümanın diyenin O’nun gibi olması gerektiği belirtilmiştir.

“Allah’ın emirlerini insanlara "peygamberler" söyler. Birçok peygamber gelip geçmiştir. Müslümanlar bunların hepsine inanırlar ve bunların dininde olanların imanına, inancına hürmet ederler.

¹⁵⁰ CDD, 3, s. 46-47.

Peygamberlerin sonu ve en büyüğü, insanlara İslam dinini öğreten, İslam imanını bildiren "Hazreti Muhammed'dir"¹⁵¹

“Peygamber'in hayatı, hareketleri bize bir örnek olmalıdır.”¹⁵²

“İşte Peygamber'in yaşayışı, ahlakı bize örnek olmalıdır. Müslümanım diyen adamlar, onun gibi olmaya çalışmalıdır.”¹⁵³

Kitaplara iman konusu için bir başlık açılmamış, konu birkaç cümleyle özetlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'in Peygamber'in kalbine doğduğu, Allah'ın sözlerinden oluştuğu, Allah'ın emirlerini içerdiği ve ahlakı bize öğreten kutsal bir kitap olduğu ifade edilmiştir. Kitapların muhtelif yerlerinde Kur'an'dan ayetler alıntılanmış, bu alıntılar yapıldığı yerlerde Kur'an'dan hep “mukaddes kitabımız” olarak bahsedilmiştir.

“Müslümanların mukaddes kitabı, "Kur'an-ı Kerim"dir. Allah'ın emirleri bu kitapta yazılıdır. Biz Kur'an'ı Kerim'e çok hürmet ederiz. Bütün ahlak güzelliğini bize öğreten, bu mukaddes kitaptır.”¹⁵⁴

“Mukaddes kitabımız olan Kur'an, Peygamber'in kalbine doğmuş Allah sözleridir.”¹⁵⁵

3. Sınıf kitabında iman ikili bir tasnife tabi tutulmuş; dini iman ve milli iman olarak ikiye ayrılmıştır. Allah'a ve Peygamber'e inanmak “dini iman” olarak; milli inanç, duygu ve bilince sahip olmak ise “milli iman” olarak tanımlanmıştır.

“Bizim bir de milli imanımız vardır. Biz Türküz. Türkler medenidir. Milletimiz, daima ileri gidecek, düşmanlarımızı alt edecektir. Türk adı anılınca göğsüm iftiharla kabarır, başım yükselir. Milletime, vatanıma faydası dokunanları severim. Mübarek yurduma fenalık edenleri hiç sevmem. İşte bu milli iman, bizi yaşatacak, ilerletecek imandır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti hükümetine tabi olanların hepsini bu iman

¹⁵¹ CÇDD, 3, s. 19

¹⁵² CÇDD, 3, s. 34.

¹⁵³ CÇDD, 3, s. 45.

¹⁵⁴ CÇDD, 3, s. 23.

¹⁵⁵ CÇDD, 5, s. 6.

birleştiriyor. Biz bu milli imanı, büyük Cumhurreisimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin ve onun vatansever arkadaşlarının gayretiyle, Cumhuriyet sayesinde kazandık. Şimdi hepimiz neşe içindeyiz. Kalbimiz kuvvetli. Bize bu imanı veren Cumhuriyet'e dört el ile sarılacağız, onu yaşatacağız, biz Cumhuriyet çocuklarının en büyük milli vazifesi budur. Yaşasın Cumhuriyet ve Gazi Cumhurreisimiz!”¹⁵⁶

İmanın, bireysel ve toplumsal yararlarından bahsedilmiştir. İnananların mutluluklarını sağlamada, onları bireysel ve toplumsal alanda güçlendirmede; inananlar arasında birlik, beraberlik, dayanışma ve yardımlaşmayı tesis etmedeki işlevlerine dikkat çekilmiştir.

“Görüyorsunuz ya çocuklar, iman, insanları birleştiriyor, insanlara kuvvet ve neşe veriyor.”¹⁵⁷

İman ve ahlak arasında doğrudan bir bağıın olduğu öne sürülerek ahlaklı olmayanların imanlarının da güçlü olmadığı ifade edilmiştir.

“Peygamberimize bir gün "Din nedir?" diye üç kere sormuşlar da, Peygamber, üç soruya da "Ahlak güzelliğidir" demiştir. Şu halde ahlakı fena olan adamlar, Müslümanın deseler de, imanları kuvvetli değildir.”

5.2. İbadet

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının ana konularından bir diğeri ibadetler oluşturmaktadır. Önceki döneme ait ders kitaplarından farklı olarak ibadetlerin şartları, şekilleri, yapıları ve erkânı ele alınmamıştır. Genel olarak ibadet kavramı üzerinde durulmuştur. Çeşitli vesilelerle namaz, oruç, zekat, fitre, sadaka ve kurban ibadetlerinden bahsedilmiş, fakat bu konularla ilgili müstakil başlıklara yer verilmemiştir.

¹⁵⁶ CÇDD, 3, s. 20-21.

¹⁵⁷ CÇDD, 3, s. 20.

İbadetler, insanın Allah’a karşı sorumlulukları olarak tanımlanmıştır. Bu sorumlulukların bir ödüle ulaşmak veya bir cezadan kaçınmak için değil yalnızca Allah sevgisiyle yapılması gerektiği belirtilmiştir.

“Allah'a karşı olan vazifelerimiz, ibadetimiz de böyle olmalıdır, Allah'tan korktuğumuzdan veyahut ondan bir menfaat istediğimizden dolayı ibadet etmemeliyiz. Onu severek ibadet etmeliyiz.”¹⁵⁸

İbadetlerin en büyüğünün Allah’ı sevmek ve O’nu düşünmek olduğu ifade edilmiştir.

“Onu düşünmek, onu sevmek, en büyük ibadettir.”¹⁵⁹

Allah sevgisinden yoksun, mekanik bir şekilde yerine getirilen ibadetlerin faydasız ve geçersiz olduğu anlatılmıştır.

“Kalbinde Allah sevgisi olmayan adamların ibadeti ise kör ve kurudur. Onlar, Allah'ın büyüklüğünü, bize verdiği nimetlerden dolayı merhametini, dünya yüzündeki güzelliklerini duymadan ibadet etmeye çalışıyorlar, kendilerine ibadeti âdet etmişler de yapıyorlar demektir. Böyle ibadet de hiçbir vakit makbul değildir.”¹⁶⁰

Allah’a karşı sorumluluklarını yerine getirirken kişinin ailesine, milletine ve vatanına karşı sorumluluklarını unutmaması gerektiği vurgulanmıştır.

“İbadet, Allah'a karşı bir vazifedir. Fakat bu vazifeyi yapmakla bütün vazifelerimiz bitmiş olmaz. Yalnız ibadet etmekle, ailemize, milletimize, vatanımıza, hükümetimize karşı vazifelerimizi yapmış olmayız. Halbuki bizi küçük iken büyüten ailemize, bizi rahat yaşatan hükümetimize, milletimize, bizi göğsünün üstünde yaşatan vatanımıza karşı da birçok vazifelerimiz vardır. Bu vazifeleri yapmazsak, Allah da razı olmaz, kul da.”¹⁶¹

¹⁵⁸ CÇDD, 3, s. 52.

¹⁵⁹ CÇDD, 3, s. 48.

¹⁶⁰ CÇDD, 3, s. 48.

¹⁶¹ CÇDD, 4, s. 12.

Dini sadece ibadete indirgeyen, dünyadan el etek çekmeyi fazilet olarak gören pasif dindarlık anlayışı ağır bir şekilde eleştirilmiştir.

“Halbuki evvelden Müslümanlığı yanlış anlayanlar, dünya için çalışmazlar, miskin miskin tekke köşelerinde, cami bucaklarında otururlar, sefil bir halde yaşarlar; yaşayamazlar, sürünürlerdi. Bu inanç ne yanlış ve ne saçma bir inançtır. Kendisine, kendi milletine hayrı dokunmayan adamın ne şerefi olabilir? Mesela bir doktor mikrobu, birisi aşığı keşfetmiş, bütün insanlığı öldürücü bir hastalıktan kurtarmış, öbür tarafta birisi de karnını doyurmaktan âciz, cami köşesinde boyuna namaz kılıyor! Acaba Allah bunların hangisini sever. Allah'ın kulları bir adamdan razı olursa, Allah da razı olur.”¹⁶²

Bireysel ve toplumsal faydaları öne sürülerek ibadetlerin cemaatle yapılması teşvik edilmiştir.

“Allah'a evlerimizde de ibadet edebiliriz. Fakat Allah, camideki ibadeti daha çok sever. Çünkü onun faydası daha çoktur. Oradaki büyüklerden din işlerini öğreniriz. Birbirimizi tanır, sevişiriz. Birbirimizin halini anlarız. Birbirimize faydamız dokunur. Zaten Müslümanlık, ayrılık dini değil, topluluk dinidir.”¹⁶³

Müslümanların toplu bir şekilde ibadet ettikleri yerler olan camiler, “Cami” ve “Müezzin, İmam, Cemaat” adlı konu başlıklarının altında tanıtılmış; caminin bölümleri (minare, mahfil, mihrap, minber), cami görevlileri (imam, müezzin), vazifeleri ve cami adabı hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁶⁴

İslam dininde Hristiyanlık'taki gibi Allah'la kullar arasında aracılık eden bir ruhban sınıfının olmadığı, tüm müslümanların eşit olduğu, her müslümanın cemaatle kılınan namazlarda imamlık ve müezzinlik yaparak görev alabileceği ifade edilmiştir.

¹⁶² CÇDD, 4, s. 28-29.

¹⁶³ CÇDD, 3, s. 4.

¹⁶⁴ CÇDD, 3, s. 4-10.

“Müslümanlıkta, Hıristiyanların papazları gibi ayrıca din büyükleri yoktur. Herkes birdir. Namaz kılmasını bilen her Müslüman, imamlık ve müezzinlik yapabilir, ezan okuyabilir; halbuki Hıristiyanlar böyle değildir. Papazları olmazsa ibadet edemezler.”¹⁶⁵

Zekat, sadaka, fitre ve kurban gibi mali ibadetlerin bireysel olarak yerine getirildiğinde etkisinin sınırlı olduğu; bu ibadetler kapsamında yapılacak maddi yardımların toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak üzere kurulan hayır kurumlarına bağışlanmasının daha makbul olacağı ifade edilmiştir.¹⁶⁶ Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nde faaliyet gösteren Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfâl, Dârülaceze ve Tayyare Cemiyeti gibi hayır kurumlarının faaliyet alanları hakkında bilgiler verilmiştir.

“Kurban bayramında zengin olanlar kurban keserler, komşularına, fakirlere dağıtırlar. Fakat bizim seneden seneye fukaraya vereceğimiz bir parça etten ne olacak? Şeker bayramında da fakirlere sadaka verilir. Bu yirmi otuz kuruşu alan fakir, bir sene bununla geçinemez ya. Hepimiz bir araya gelsek paralarımız çoğalır. Yapacağımız hayır, daha büyük ve faydalı olur. Onun için şeker bayramındaki sadakaları, memlekette böyle hayır işleriyle uğraşan cemiyetlere, mesela, savaşta yaralılarımıza, barışta malul gazilerimize, şehit yavrularına bakan, okullardaki fakir çocuklara yemek veren "Hilal-i Ahmer"e (Kızılay); küçük ve anasız babasız çocukları büyütüp adam eden "Himaye-i Etfal"e (Çocukları Koruma Cemiyeti); yersiz yurtsuz fakirlere bakan "Darülaceze"ye (Acizler Yurdu); vatanımızı düşmanlardan koruyan uçakları alan ve en hayırlı bir cemiyet olan "Tayyare Cemiyeti"ne, yahut özel hastaneler gibi, yetim yurtları gibi hayırlı bir yere vermeliyiz. O vakit, hem yaptığımız hayır yerinde bir hayır olur, hem

¹⁶⁵ CÇDD, 3, s. 8-10.

¹⁶⁶ Dönemin Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi’nin “Müslümanların zekat, sadaka-ı fitır ve kurban derilerini Tayyare Cemiyeti’ne vermeleri şer’an caizdir” başlıklı bir fetvası bulunmaktadır. Yazarın bu fetva doğrultusunda mali ibadetlerin yerine getirilmesinde mutat uygulamalara muhalif ifadeler yer vermiş olması muhtemeldir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam** 1, 8. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, s. 128-135.

de bu cemiyetlerin yapacağı işler kolaylaşır. Kurban bayramlarında da bir kurban keserek kendimiz yiyeceğimize, muhtaç olmayan komşularımıza dağıtacağımıza, kurban paralarını bu cemiyetlerden birine verirsek, Allah daha çok razı olur.”¹⁶⁷

“Artık biz tamamıyla uyandık. Zekâtlarımızı, kurban paralarımızı hayırlı cemiyetlerden birine veriyoruz.”¹⁶⁸

5.3. Ahlak

“İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü”¹⁶⁹ olarak tanımlanan ahlakla ilgili konular, Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır. Ahlak konularıyla ilgili konu başlıkları şunlardır: 3. sınıfta “Peygamberin Ahlakı”, 4. sınıfta, “Kimsenin İtikatına Karışmamak”, “Hayırlı İnsan Olmak”, “İslam Dini ve Ahlak”, “Çalışmak”, “Tevekkül”, “Şükür”, “İslamlık İnsanlarla İyi Geçinmek, Hayırlı Olmaktır”, “Din Sahtekarlığı, Riya”. Müstakil olarak bu başlıklar altında ahlak konuları işlenirken diğer konu başlıklarında da yeri geldiğinde de ahlaki değerlerden bahsedilmiştir.

Hız. Peygamber’in ahlakla ilgili bir sözü referans gösterilerek dinin ahlak güzelliği olduğu, ahlakı güzel olmayanın dininin de eksik olduğu belirtilmiştir.

“Peygamberimize bir gün "Din nedir?" diye üç kere sormuşlar da, Peygamber, üç soruya da "Ahlak güzelliğidir" demiştir. Şu halde ahlaki fena olan adamlar, Müslümanım deseler de, imanları kuvvetli değildir.”¹⁷⁰

¹⁶⁷ CÇDD, 3, s. 15-16.

¹⁶⁸ CÇDD, 4, s. 47.

¹⁶⁹ Mustafa Çağrı, “Ahlak”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, TDV yayınları 1989, c. 2, s. 1.

¹⁷⁰ CÇDD, 3, s. 19.

İslam dininin ahlak güzelliği üzerine kurulduğu ifade edilerek ahlakın İslam dinindeki yerine ve önemine dikkat çekilmiştir.

“Çünkü İslam dini, millet ve vatan sevgisi ve ahlak güzelliği üstüne kurulmuştur.”¹⁷¹

Dinden bağımsız bir ahlak anlayışı ortaya koyularak din ve ahlakın aynı şeyleri emrettiği belirtilmiştir.

“Görüyorsunuz ya çocuklar, Müslümanlık, bize ahlakın emrettiği şeyleri emrediyor. Vatanına, milletine hayrı dokunmayan kimseleri sevmiyor. Şu halde doğru bir Müslüman, güzel huylu, herkese hayrı dokunan bir insandır. Hepimiz daha bu yaştan kendimize, ailemize, milletimize hayırlı bir insan olmaya çalışalım ve ona göre hazırlanalım.”¹⁷²

Ahlaki erdemlerin Kur’ân’dan ve Hz. Peygamber’in yaşayışından öğrenileceği ifade edilmiştir.

“Biz Kur'an'ı Kerim'e çok hürmet ederiz. Bütün ahlak güzelliklerini bize öğreten, bu mukaddes kitaptır.”¹⁷³

“İşte Peygamber'in yaşayışı, ahlakı bize örnek olmalıdır. Müslümanım diyen adamlar, onun gibi olmaya çalışmalıdır.”¹⁷⁴

Kitaplarda genel olarak yer verilen ahlaki değerler şunlardır: Temiz ve tertipli olmak, hayırlı insan olmak, sorumluluk sahibi olmak, yardımseverlik, dürüstlük, güvenilirlik, emaneti korumak, çalışkanlık, fedakarlık, merhametli olmak, affedici olmak, yumuşak huyluluk, zenginlik, kötü alışkanlıklardan uzak durmak, büyüklere itaat etmek, küçükleri sevmek, kadınlara hürmet etmek, hoşgörülü olmak, nezaket, saygı, temiz kalpli olmak, vefalı olmak, cesaret, tevekkül, şükür.

¹⁷¹ CÇDD, 3, s. 19.

¹⁷² CÇDD, 4, s. 24.

¹⁷³ CÇDD, 3, s. 23.

¹⁷⁴ CÇDD, 3, s. 45.

Temel ahlaki değerler arasında en çok üzerinde durulan değer, “hayırlı insan olmak”tır. Bu konu 4. sınıf kitabında müstakil iki başlık altında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Müslümanlığın temel esaslarından birinin hatta ilkinin hayırlılık olduğu vurgulanmış, kişinin ailesine, vatanına, milletine, hkmetine ve tüm insanlığa hayırlı olmasının en önemli sorumluluğu olduğu ifade edilmiştir.

“Halbuki Müslümanlığın birinci şartı, hayır yapmak, hayırlı adam olmaktır.”¹⁷⁵

“Müslümanlar daima hayır işler ve bundan zevk duyarlar. İnsanlara hayrı dokunmayan adam, hakiki Müslüman değildir. Evvela ailemize, milletimize, vatanımıza, sonra bütün insanlara karşı hayırlı olmalıyız.”¹⁷⁶

“Ahlak, büyüklere itaat etmeyi, kimsenin malına, canına zarar vermemeyi, milletin, vatanının menfaatına, terakkisine engel olmadıkça kimsenin inancına, imanına karışmamayı emretmiştir. İşlam dini de bize bunları emrediyor.”¹⁷⁷

5.4. Siyer

Cumhuriyet ocuğunun Din Dersleri kitaplarında Hz. Peygamber’in hayatı ve ahlakıyla ilgili konular önemli bir yere sahiptir. 53 sayfadan oluşan 3. sınıf kitabının 21 sayfası; 72 sayfadan oluşan 4. Sınıf kitabının 12 sayfası Hz. Peygamber’in hayatı ve ahlakına dair konulara tahsis edilirken diğer konu başlıkları altında da Hz. Peygamber’le ilgili bilgilere yer verilmiştir. Hz. Peygamber’in hayatı ve ahlakıyla ilgili konu başlıkları şu şekildedir: 3. sınıf kitabında “Hazreti Muhammed”, “Muhammed’in Peygamberliği”, “Hicret”, “Müslümanlığın Etrafa Yayılması”, “Peygamberin Son Haccı ve lm”, “Peygamberin Ahlakı”; 4. sınıf kitabında “Hazreti Muhammed Aleyhisselâm”, “Ehli Beyt”, “Ashab”, “Hatice”.

¹⁷⁵ CDD, 3, s. 44.

¹⁷⁶ CDD, 4, s. 14.

¹⁷⁷ CDD, 4, s. 23.

Hız. Peygamber'in hayatı, kısa ve öz bir şekilde anlatılmıştır. Genel olarak peygamberin doğumu, aile büyükleri, çocukluk yıllarında kendisinin bakımıyla meşgul olan kişiler, gençlik yıllarında ticarete atılması, yaptığı ticari yolculuklar ve bu yolculuklardan öğrendikleri, Hız. Hatice ile evliliği, cahilliye döneminde Arap toplumunun durumu, Peygamber oluşu, ilk Müslümanlar, Mekke'li müşriklerin Hız. Peygamber'e ve inananlara yaptıkları zulümler, Hicret, Medine'de yeni bir toplum ve devlet kurması, müşriklerle yapılan savaşlar, Hendek Savaşı, Hudeybiye Barışı, Mekke'nin Fethi, İslam'ın Arabistan'a yayılması, Veda Haccı ve Hutbesi, vefatı ve vefatından sonra İslam toplumunun liderliğini üstlenen dört halife, ashab, Ehl-i beyt ve Hız. Hatice hakkında bilgiler verilmiştir.

Metin içerisinde Hız. Peygamber'den bahsedilirken "Muhammed", "Hazreti Muhammed", "Hazreti Muhammed Aleyhisselam", "Peygamber", "Peygamberimiz", "Büyük Peygamberimiz" gibi ifadeler kullanılmıştır. Peygamberlik öncesi hayatı anlatılırken daha çok kendisinden "Muhammed" olarak bahsedilirken peygamberlik dönemiyle alakalı siyer anlatımında çoğunlukla "Hazreti Muhammed" ifadesi kullanılmıştır.

Ders kitaplarında muhtelif konu başlıkları altında Hız. Peygamber'in sözlerine lafzen veya manaen yer verilmiştir.

"Peygamberimize bir gün "Din nedir?" diye üç kere sormuşlar da, Peygamber, üç soruya da "Ahlak güzelliğidir" demiştir."¹⁷⁸

"Okumak, kadın-erkek her Müslümana lazımdır. İlim, en uzak bir yerde bile olsa, gidip öğrenin; doğru ve iyi şeyi kimde ve nerede bulursanız alın! derdi."¹⁷⁹

"Müslüman, o kimsedir ki, halk, elinden, dilinden emindir."¹⁸⁰

¹⁷⁸ CÇDD, 3, s. 19.

¹⁷⁹ CÇDD, 3, s. 43.

¹⁸⁰ CÇDD, 4, s. 6.

“Peygamberimiz de "İmanla yalan bir arada bulunmaz" demiştir.”¹⁸¹

“Peygamberimiz, "Müslümanlıkta ne zarar görmek, ne de zarar vermek vardır, insanların hayırlısı, insanlara menfaati dokunan, fenası da zararı dokunan kimsedir" diyor.”¹⁸²

Hz. Peygamberin ahlaki ve fiziksel özelliklerine (şemâiline) yer verilmiştir. Hz. Peygamber, kimseye kötü davranmayan, fakirlere, dul ve yetimlere yardım eden, kendi işini kendi yapan, merhametli, hoşgörülü, temiz, insanların anlayacağı şekilde konuşan, affedici, nazik, çalışkan, azimli, gayretli, sabırlı, çevresindekilere danışan, öğrenmeyi, ilim sahibi olmayı, çalışmayı, zenginliği teşvik eden, taassubu sevmeyen, yüzü, gözü ve sözü güzel bir kişi olarak tarif edilmiştir.

“Hiç kimseye fena muamele etmez, fakirlere, dul kadınlara, yetim çocuklara daima yardım eder, herkese doğru yolu gösterir, nasihatler verirdi. Söz söylerken, dinleyenlerin anlayacağı gibi, yumuşak bir şekilde söylerdi. Kimse kendisinden incinmemiştir. Çok merhametli olan Peygamber, kendi kanına susamış düşmanlarını bile affederdi. Fakat merhametini hiçbir vakit miskinlik haline getirmemiş, düşmanlarıyla daima uğraşmış, onlardan yılmamış, neticesinde galip gelmiş, düşmanlarını tamamıyla mağlup etmişti. Düşmanları, onun büyüklüğünü, sözlerinin doğruluğunu nihayet anlamışlardı.

“Peygamber'in siyah saçları uzundu. Kulaklarının hizasına kadar gelirdi. Bazı arkaya doğru, bazen de ortadan ikiye ayırarak tuvalet yapar, güzel koku sürünür, dişlerini fırçalardı. O zamanın fırçası "misvak"tı. Dişlere daha çok yarayan ve diş etlerine zararı dokunmayan sıhhi fırçalar o zaman olsaydı, şüphe yok ki, dişlerini onlarla fırçalayacaktı. Bıyıklarını dudakları üstünden keser. Fazlalarını aldırırdı. Siyah ve güzel sakalı da ancak elle tutulacak

¹⁸¹ CÇDD, 4, s. 10.

¹⁸² CÇDD, 4, s. 11.

kadardı. Yüzü, sözü, giyinişi çok güzel olan Peygamberin huyları büsbütün güzeldi. Nazik ve kibardı. Pis kokuları hiç sevmezdi. Sık sık yıkanır, yemeklerden evvel ve sonra elini yıkar, yürürken gideceği yere hızlı hızlı gider, hiçbir haliyle hiçbir kimseyi rahatsız etmezdi.”¹⁸³

Hz. Peygamber’in dışında sahabenin yaşantılarından da örnekler verilmiştir.

“Hemen hemen yalnız kalmış olan Muhammed'i öldürecekleri gece, Hazreti Muhammed, arkadaşı Ebu Bekir'le beraber Mekke'den çıktı, bir mağarada gizlendi. Yatağına amcasının oğlu Ali'yi yatırmıştı. Çocuklar, Hazreti Ali'deki fedakârlığa bakınız ki, öyle tehlikeli bir zamanda inandığı fikir uğruna ölümü göze alıyor. Ebu Bekir'in fedakârlığı da ondan aşağı değil. Düşmanların kanına susadıkları bir zatla beraber gitmeyi canına minnet biliyor.”¹⁸⁴

“Birinci cumhurreisi olan Ebubekir, zalim adamların elinde esir olan köleleri parasıyla satın alır, serbest bırakır, onlara hürriyetlerini verirdi. İkinci cumhurreisi Ömer, fakirlere arkasında un taşırdı. Üçüncü cumhurreisi Osman, bir savaşta bütün parasını Peygamberimize vermiş, bu para ile orduya lazım olan şeyler alınmıştı.”¹⁸⁵

Siyer anlatımı sırasında Hz. Peygamber’in hayatıyla güncel hayat arasında bağ kurulmuş, müfredat programının genel ve dersin özel hedeflerini gerçekleştirecek örnek davranışların üzerinde durulmuştur. Örneğin öksüz ve yetim olarak yetişen Hz. Peygamber’in çalışkanlığı sayesinde kimseye muhtaç kalmadığı, kendi ihtiyaçlarını kendisinin karşıladığı ifade edilmiştir.

“Görüyorsunuz ya çocuklar, Peygamberimiz öksüz olarak büyüdü. Fakat çok çalışkandı. Hiçbir şeyden yılmazdı. Ticarete atıldı, doğruluğu ile kendini milletine sevdirdi. Kendi ekmediğini kendi

¹⁸³ CÇDD, 4, s. 62-63.

¹⁸⁴ CÇDD, 3, s. 32-33.

¹⁸⁵ CÇDD, 4, s. 13.

çıkardı. Kimseye boyun eğmedi. Yetimler, öksüzler de hiç mahzun olmamalı. Ne yapalım, herkes analı babalı büyümeyiz ya; onlar da Peygamberimiz gibi hiç yılmadan çalışırlarsa muhakkak kazanacaklardır.”¹⁸⁶

Çocukluk yıllarında anne ve babasının yokluğunda kendisinin bakımını üstlenen yakınlarının örnek davranışından yola çıkılarak öksüz ve yetimlerin bakımıyla ilgilenen cemiyetlere üye olmak ve bağışta bulunmak teşvik edilmiştir.

“Gördünüz ya yavrularım, Peygamber'e dedesi, amcası da küçükken yardım ettiler. İşte biz de bu mübarek kimseler gibi kimsesiz yavrularımıza yardım etmeliyiz. Daha önce gördüğünüz "Çocukları Koruma Cemiyeti"ne üye olur, bağışta bulunursak, bu yardımı iyi bir şekilde yapmış oluruz.”¹⁸⁷

Hiz. Peygamber'in hayatı ve ahlakı anlatılırken müfredat programına düşülen “Muhtasar bir surette, yalnız tarihi hakikatler söylenecek çocukları alakadar etmeyen tafsilattan sarf-ı nazar edilecektir. Mucizelerden ve harikulade menkıbelerden bahsolunmayacaktır”¹⁸⁸ notu yazar tarafından dikkate alınmış, siyer anlatımında bu türden bilgilere yer verilmemiştir.

5.5. Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi (Sure ve Dualar)

1924 İlk Mektepler Müfredat Programı'nda Kur'ân-ı Kerîm ve Din Dersleri olarak adlandırılan din derslerinde Kur'ân öğretimi önemli bir yere sahipken 1926'da yapılan program değişikliğiyle Kur'ân öğretimi hem dersin adından hem de müfredatından çıkarılmıştır. 1926 İlk Mekteplerin Din Dersleri Müfredatı'nda 3. ve 4. sınıflarda Kur'ân öğretimine hiç yer verilmezken sadece 5. sınıf müfredatının sonuna “Münasip zamanlarda talebeye Kur'ân-ı Kerim'den müntehap ayetler okutturulacaktır”¹⁸⁹ notu düşülmüştür. Fakat hangi surelerin okutulacağıyla alakalı detaylı bilgi verilmemiştir.

¹⁸⁶ CÇDD, 3, s. 27.

¹⁸⁷ CÇDD, 3, s. 27.

¹⁸⁸ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 45.

¹⁸⁹ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, s. 49.

Müfredat programındaki bu uyarı doğrultusunda Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri 5. sınıf kitabının sonunda “Kur’ân-ı Kerim’deki Sözlerden” başlığı altında Fatiha Suresi’nin Arapça hattına ve Türkçe anlamına; “Müslümanlar Allah’ı Nasıl Tanır” başlığı altında İhlas Suresi’nin Arapça hattına ve Türkçe anlamına yer verilmiştir.¹⁹⁰

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları aynı dönemde yazılan diğer din dersleri kitaplarıyla kıyaslandığında Muallim Abdülbaki’nin sureler konusuna diğer kitaplara oranla az bir alan ayırdığı görülmektedir. Örneğin; İbrahim Hilmi’nin Türk Çocuğunun Din Dersleri 3. sınıf kitabında “Bazı Kur’ân Sureleri” başlığı altında Kevser, Kafirun, Nasr, İhlas, Felak, Nas ve Fatiha Surelerine yer verilmiştir.¹⁹¹

6. Yazar-Metin İlişkisi

Metin incelemelerinde metnin tam ve doğru olarak anlaşılabilmesi için metnin yazıldığı dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerinin bilinmesi yanında metni yazan kişinin yaşamının ve dini, fikri, siyasi ve sosyal mensubiyetlerinin de bilinmesi elzemdir. Aksi halde zaman ve mekan şartlarından ve yazarın yaşamı ve kişilik özelliklerinden soyutlanarak yapılan metin analiziyle ulaşılabilecek sonuçların sıhhati konusunda ciddi soru işaretleri ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında yer alan ifadelerle, yazarı Abdülbaki Gölpınarlı’nın yaşamı ve kişiliği arasında nasıl bir ilişki olduğu cevaplanmaya muhtaç bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmamızın konusunu oluşturan din dersi kitapları, Gölpınarlı’nın yazın hayatının ilk eserlerindendir. Yazarın yaşam öyküsünü ele alan kaynaklardan Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının, yazarın bir yanda öğretmenlik görevini ifa ettiği diğer yandan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde öğrenci olduğu yirmili yaşlarının ortalarında yazıldığı anlaşılmaktadır. Yaşamının bu döneminde ders kitapları yazımına ağırlık veren

¹⁹⁰ CÇDD, 5, s. 39-42.

¹⁹¹ İbrahim Hilmi, *Türk Çocuğunun Din Dersleri: 3. sınıf*, s. 46-48.

Gölpınarlı, 1926-1933 yılları arasında din dersi kitapları dışında, ilkokul düzeyinde Musahabat-ı Ahlakiye, Yurt Bilgisi ve Tarih dersi kitapları kaleme almıştır.¹⁹²

Ders kitaplarının yazımı konusunda görevlendirilmesinde, Maarif Vekaleti'nde önemli görevler üstlenen tanıdıklarının etkili olduğu tahmin edilmektedir. Öğrencisi Ali Alparslan tarafından yazılan biyografisinde, yazarın kendisi gibi Mevlevi olan bakanlık müfettişi Hasan Âli Yücel ve Agah Sırrı Levend gibi önemli şahsiyetlerden bazı konularda yardım aldığı aktarılmaktadır.¹⁹³

Mevleviliğe müntesip bir ailenin çocuğu olarak Abdülbaki Gölpınarlı, erken yaşta Mevlevilik'le tanışmış, 7 yaşında kendisine Mevlevi şeyhi tarafından sikke giydirilmiş, çile doldurmuş ve bu süreç Mevlevilik'teki en yüksek mertebelerden biri olan halifelikle nihayete ermiştir. Melamilik ve Bektaşilik gibi farklı yollara meyletmış olsa da yaşamı boyunca hem günlük yaşamında hem de ilmi çalışmalarında tasavvufi uzaklaşmamıştır. Tasavvuf, yazarın yaşamının her döneminde önemli yere sahip bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁴

Bizzat Mevlevi dergahına intisap etmiş biri olarak ders kitaplarında tekke ve zaviye ehline yaklaşımının çok sert olduğu görülmektedir. Tekke ve zaviyeleri “tembel yatakları”, tekke ve zaviyelerdeki tasavvuf ehlini “halka Müslümanlığı yanlış öğreten cahiller” olarak nitelendirir pasif dindarlık anlayışını yerden yere vurmuştur. Bu durum yazarın kişiliği ile yazdığı metin arasında çelişki yaratıyor gibi görünmektedir.

Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren siyasi otoriteyle genelde yakın ve problemsiz bir ilişki kurmayı başarabilen ve siyasi çekişmelerden uzak kalmayı tercih eden Mevleviler'in aynı tavrı Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdürmeye çalıştığı görülmektedir. Dini alanla yakından ilişkili inkılaplar karşısında muhalefet etmek bir yana siyasi iktidarın icraatlarını destekledikleri

¹⁹² Aynur, **a.g.m.**, s. 21.

¹⁹³ Alparslan, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁹⁴ Alparsan, **a.g.e.**, s. 8.

görülmektedir. Örneğin, hilafetin kaldırılmasının akabinde dönemin Mevlevi şeyhi Abdülhalim Çelebi'nin Mustafa Kemal'e tebrik telgrafı çektiği ve şapka kanundan hemen sonra şapka giydiği bilinmektedir. Bizzat kendilerinin de etkilendiği tekke ve zaviyelerin kapatılması, ayinlerin ve çeşitli ünvanların yasaklanması gibi uygulama karşısında bile ciddi manada muhalefet etmemiş, genelde siyasi iktidarla uyumlu bir tutum geliştirmişlerdir. Bu bakımdan Mevlevilerin diğer tarikatlardan farklı bir tavır sergiledikleri söylenebilir. Mevlevilerin bu yaklaşımları siyasi iktidar tarafından karşılıksız bırakılmamış diğer tarikatların dergahları kapatılmışken Konya'daki Mevlana Dergahı ve Türbesi, 1926 yılında müze statüsüne alınarak ziyarete açılmıştır.¹⁹⁵

Mevlevilerin, Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayata geçirilen inkılaplar karşısındaki tavırları göz önünde bulundurulduğunda bir Mevlevi olarak Gölpınarlı'nın ders kitaplarındaki ifadeleri makul görünmektedir. Bununla birlikte içerikleri müfredat programıyla belirlenen ve Talim ve Terbiye Dairesi'nin onayından geçen ders kitaplarında siyasi iktidarın ideolojisi ve icraatlarının aleyhinde bir tavır takınılmasının çok da mümkün olmadığı da aşıkardır. Gölpınarlı'nın tasavvuf ve tarikat ehliyle ilgili söylemlerinin siyasi iktidarın söylemleriyle benzerliği bu ihtimali güçlendirmektedir

Yazarla ilgili göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta ise yazarın Şii-Caferi oluşudur. Hakkında yazılan biyografilerde Ehl-i Beyt konusunda çok hassas olduğu aktarılan Gölpınarlı'nın bu özelliğinin ders kitaplarında müfredatın elverdiği ölçüde etkili olduğu görülmektedir. 4. sınıf kitabında Ehl-i Beyt'le ilgili müstakil bir başlık açan yazar burada Hz. Peygamber'in ailesini tanıtarak kendilerinden hürmet ve övgüyle bahsetmiştir. “Ehl-i Beyt'in en büyüğü”, “peygamberimizin en sevgili kızının zevci” ve “peygamberin torunlarının babası” olarak nitelendirdiği Hz. Ali'nin cesaretini, ilmini, sadakatini, kul hakkı konusundaki hassasiyetini ve cömertliğini

¹⁹⁵ Ahmet Yapıcı, **Gelenekten Modernizme Tekkeler ve Cumhuriyet**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2015, s. 146-149.

anlatmıştır.¹⁹⁶ Hz. Fatıma'dan da “peygamberimizin en sevgili evladı” olarak bahsetmiş; hayırseverliğini, ilmini, zekasını ve sabrını övmüştür.¹⁹⁷

Ehl-i Beyt'ten, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'dan hürmet ve övgüyle bahsedilmesi, yazar hangi mezhepten olursa olsun normal karşılanabilecek bir durumdur. Fakat anormal olan, Şii mezhebine mensup olduğu bilinen yazarın Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliklerini meşru olarak kabul etmesidir. Gölpınarlı, Hz. Peygamber'den sonra halifelerin müminlerin seçimleri sonucunda iş başına geldiklerini belirtmiş ve dört halifeyi “cumhurreisleri”, dört halife dönemini “Cumhuriyet devri” olarak nitelendirmiştir.¹⁹⁸ Hz. Ali'den bahsettiği gibi Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan da aynı şekilde hürmet ve övgüyle bahsetmiş; Müslümanların kendilerini örnek almaları gerektiğini ifade etmiştir. Buradan yazarın, ders kitaplarının yazımında siyasi iktidar ve muhatap kitle tarafından benimsenen İslam'ın sünni yorumunu esas aldığı anlaşılmaktadır.

¹⁹⁶ CÇDD, 4, s. 69.

¹⁹⁷ CÇDD, 4, s. 72.

¹⁹⁸ CÇDD, 4, s. 41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN DİN DERSLERİ KİTAPLARINDA EĞİTİM-SİYASET İLİŞKİSİ

1. Eğitim-Siyaset İlişkisi

Doğası gereği siyasi bir varlık olarak tanımlanan insan, siyasetle çepeçevre kuşatılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak insanların oluşturduğu her türlü müessese de siyasetle irtibat içerisinde bulunmaktadır. Eğitimin ve eğitim kurumlarının bu kuşatılmışlıktan âri olması mümkün değildir.¹⁹⁹

Eğitim ve siyaset, toplumun maddi ve manevi değerlerinin bütününe ifade eden kültürel yapının alt sistemleridir. Kültürü meydana getiren alt sistemler arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Bunların herhangi birinde gerçekleşen bir değişim diğer alt sistemleri de doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilemektedir.²⁰⁰

Bireyin ve toplumun belli amaçlar doğrultusunda yetiştirilmesi görevini üstlenen eğitimin de, toplumu düzenleyen ve idare eden güç olan siyasetin de öznesini ve nesnesini insan oluşturur. Bu bakımdan eğitimle siyaset arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Siyasi yapı, belli hedefler doğrultusunda eğitim sistemini kurgularken, eğitim sistemi de siyasi yapıyı etkilemektedir.²⁰¹

Eğitimin siyasetle olan ilişkisi eğitimin devlet tarafından kurgulanan ve sunulan bir hizmet olmasıyla alakalıdır. Toplumsal düzeni koruma ve sürdürme işlevi sebebiyle eğitim her dönemde devlet yönetimini üstlenen siyasi iktidar tarafından kontrol altında tutulmaya; iktidarın ideolojisi ve menfaatleri doğrultusunda kurgulanmaya çalışılmıştır. Eğitimin genel olarak iki siyasal işlevi bulunmaktadır. Bunların ilki mevcut siyasi rejime itaati ve sadakati sağlamaktır. İkincisi ise toplumun liderlerini seçmek ve yetiştirmektir.²⁰²

¹⁹⁹ Veysel Sönmez, **Eğitim Felsefesi**, Ankara, Adım Yayıncılık, 1991, s. 64.

²⁰⁰ Sönmez, **a.g.e.**, s. 62.

²⁰¹ Olivier Reboul, **Eğitim Felsefesi**, ç. Işıl Gürbüz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 82

²⁰² Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, 3. bs., Ankara, Çağ Matbaası, 1984, s. 54.

Bir topluluk içerisinde varolan ve toplumsal ilişkiler sayesinde varlığını idame ettiren insanın içinde bulunduğu topluma uyum sağlaması lazımdır. “Toplumsallaşma” olarak adlandırılan bu sürecin gerçekleşebilmesi için bireyin mensubu bulunduğu toplumun kültürünü öğrenmesi ve benimsemesi gerekmektedir. Toplumsallaşma sürecinde birey, bir yandan içinde yaşadığı toplumun kurallarını ve değer yargılarını benimsemekte diğer yandan toplumsal rollerini öğrenerek toplumun bir ferdi haline gelmektedir. Toplumun kültürünün bireye aktarılması ve benimsetilmesi aşamasında devreye eğitim girmektedir. Toplumsallaşma, esasında topluma uyum sağlayacak birey için bir öğrenme; onun toplumsallaşmasını sağlayacak çevresi için bir öğretme sürecidir. Fakat bu süreçte toplumsallaşan birey tamamen pasif bir rol oynamaz. Her bireyin toplumsallaşması kendine hastır ve biriciktir. Aynı çevresel etmenlere maruz kalarak toplumsallaşan bireyler birbirlerinden çok farklı şekilde bir kişilik geliştirebilirler.²⁰³

Toplumsallaşmanın alt süreçlerinden biri, siyasal toplumsallaşmadır. Toplumsallaşma süreci kapsamında ve onunla yakından ilişkili olarak gelişen siyasal toplumsallaşma bireyin, toplumun siyasal kültürünü öğrenme ve içselleştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Yaşamın ilk yıllarında bireyin eleştirel yeteneğinin gelişmediği, dış etkilere daha açık ve pasif olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla yaşamın ilk döneminde siyasal alanda aile, arkadaş grubu, okul ve kitle iletişim araçları gibi güçlü toplumsallaştırma araçları tarafından gerçekleştirilen siyasal kültürü aktarma ve benimsetme faaliyeti daha etkili ve kalıcıdır.²⁰⁴

Eğitimin siyasal toplumsallaşma konusundaki gücü ve işlevi devlet yönetimini elinde bulunduran siyasi iktidarlar tarafından takdir edilmiş ve toplumu kurgulama konusunda eğitimin araçsallaştırılmasına yol açmıştır.

²⁰³ Mahmut H. Akın, **Siyasallığın Toplumsal İnşası: Siyasal Toplumsallaşma**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2013, s. 16-18.

²⁰⁴ Mahmut Akın, **a.g.e.**, s. 54-56.

Eğitim, dinler, sınıflar, uluslar, ideolojiler arasında iktidar kavgası sahası haline gelmiştir. Bireyin doğuştan getirdiği güçlerini geliştirerek onu mutluluğa ulaştırmayı gaye edinmekten çok siyasal yapıyı korumak ve devamlılığını sağlamaya odaklanmıştır.²⁰⁵

Eğitim ve siyaset arasındaki yakın ilişki ilkçağlardan itibaren ideal devletin ve toplumun kurgulanması bağlamında siyaset felsefesiyle ilgilenen filozofların üzerinde yoğunlaştığı temel problemlerden biri olmuştur. İlkçağ filozoflarından Platon, ideal devletin ve ideal yurttaşlardan oluşan toplumun üretiminde ve devamlılığının sağlanmasında eğitimin hayati bir role sahip olduğunu öne sürmüştür. Devleti ve toplumsal düzenin devamlılığını amaç; eğitimi ise bu amacı gerçekleştirecek yurttaşları yetiştirecek bir araç olarak görmüştür. Platon’a göre eğitim sürecinde çocuklara öğretilecek her türlü bilgi ve beceri, devleti iç ve dış düşmanlara karşı koruyacak ve iktidarı elinde bulunduranlara itaat edip onların buyrukları doğrultusunda hareket edecek yurttaşlar yetiştirmeye yönelik olmalıdır. Platon’a göre eğitim, her açıdan devletin menfaati için kurgulanmalı ve devlet kontrolünde gerçekleşmelidir. İnsanlar arasında doğal bir sınıfsal ayrımın varlığını kabul eden Platon, eğitim imkanından sadece belli sınıflara mensup kişilerin (yönetici ve koruyucu sınıfların) çocuklarının yararlanma hakkının olduğunu savunmuştur.²⁰⁶ Platon’a benzer bir şekilde Aristo da eğitimin, devletin bekasında icra ettiği rolün önemine vurgu yaparak eğitimin kamusal bir hizmet olarak devletin menfaatleri doğrultusunda kurgulanıp uygulanması gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁷ İslam filozoflarından Farabi’nin ideal devleti “el-Medinetü’l-Fâzıla”nın (Erdemli Şehir) erdemli halkını meydana getirmekte eğitim, siyasal ve toplumsal işlevleri bakımından önemli bir yere sahiptir. Farabi’ye göre erdemli şehri gerçekleştirmenin yolu erdemli bir

²⁰⁵ Bertrand Russell, **Eğitim ve Toplum Düzeni**, ç. Nail Bezel, İstanbul, Varlık Yayınları, 1969, s. 197.

²⁰⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi**, Ankara, V Yayınları, 1998, s. 213-214.

²⁰⁷ Neşet Toku, **Siyaset Felsefesine Giriş**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005, s. 80.

toplum oluşturmaktır. Erdemli bir toplum da ancak eğitim yoluyla oluşturulabilir ve muhafaza edilebilir.²⁰⁸ Eğitimin siyasal toplumsallaşma konusundaki gücüne Platon, Aristo ve Farabi dışında pek çok filozof tarafından da dikkat çekilmiş, tarihi süreç içerisinde siyasal iktidarlar eğitimin bu işlevinden etkin bir şekilde faydalanmışlardır.

Modern çağa kadar Batı’da devlet tarafından verilen örgün eğitim sadece devlet yöneticileri, din adamları ve zengin elitlerin çocuklarının ulaşabildiği kısıtlı bir imkan olarak kalmıştır. Eğitim alma imkanına sahip üst sınıflara mensup kişilerin çocukları eğitilerek toplumdaki sınıfsal yapı korunmuştur. Bunların dışında kalan halkın çocukları ise içinde bulundukları sosyo-ekonomik çevre içerisinde doğal bir şekilde eğitilmiştir. Günümüzdeki şekliyle eğitimin devlet tarafından tüm vatandaşları kapsayacak şekilde zorunlu ve ücretsiz bir şekilde sunulan bir hizmet olarak ortaya çıkışı 18. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Batı’da siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yaşanan köklü değişimlerin sonucunda yeni bir yönetim ve toplum anlayışı ortaya çıkmıştır. Kilise ve aristokrat sınıfına karşı halkın da desteğini alarak gücü eline geçiren Batı burjuvazisi meşruiyet kazanmak ve iktidarlarının devamlılığını sağlamak için örgün eğitimin gücünden faydalanmışlardır.²⁰⁹

18. yüzyıl öncesinde toplumsal düzeni ve birliği sağlama ihtiyacı büyük oranda dini otoriteler tarafından üretilen bilgi ve değerlerle karşılanmıştır. Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi hareketlerle otorite kaybı yaşayan kilisenin yerine yeni rejimin meşruiyetini ve yeniden üretimini sağlayacak otorite olarak akıl ve bilim merkezleri olan okullar; kutsal kitaplar yerine siyasal iktidar tarafından ideal yurttaşı yetiştirmek için kurgulanmış ders kitapları yerleştirilmiştir. Çok uluslu imparatorluklar yerine kurulan ulusal modern

²⁰⁸ **Klasik İslam Eğitimcileri**, ed. Mustafa Köylü, Ahmet Koç, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2016, s. 61-62.

²⁰⁹ Mustafa Gündüz, **Maariften Eğitime**, Ankara, Doğu-Batı Yayınları, 2016, s. 34-35.

merkezi devletlerin gelişiminde ve güçlendirilmesinde devlet kontrolü altında yeni nesillere verilen eğitim önemli bir rol üstlenmiştir.²¹⁰

Kral-devletten ulus-devlete geçişin başarıyla sonuçlanması, Batı toplumunun kültürel yapısının yeniden kurgulanması ihtiyacını doğurmuştur. Eski siyasi rejim çerçevesinde şekillenmiş geleneksel kültürel yapı ortadan tamamen kaldırıp yerine yeni rejimin ruhuna uygun olanı ikame edilmeden gerçekleştirilen siyasi devrimlerin bir anlamı olmayacağının farkında olan Batı burjuvazisi, yeni bir toplum yaratmayı amaçlamıştır. Devrimi taşıyacak bilince sahip olmadığı düşünülen halkın rejimin felsefesine uygun bir şekilde dönüştürülmesine gerek duyulmuştur. Ulus-devletlerin sadık yurttaşlarının üretiminde siyasal toplumsallaşma araçlarından eğitimin gücünden faydalanılmak istenmiştir. Modern eğitim sisteminin temelleri modern ulus devletlerin bu ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²¹¹

Ulusal bir bilinç oluşturmayı ve modern yurttaş yetiştirmeyi hedefleyen modern eğitim, zorunlu, ücretsiz, merkezi, laik, ulusal ve ideolojik bir yapıda kurgulanmış,²¹² ve toplumsal hayatı kurucu, düzenleyici ve koruyucu bir vasıta olarak kullanılmıştır.²¹³ Modern ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte ulus-yurttaş yaratma ülküsü doğrultusunda ulusal devletin ideolojisini kurgulama, yeni nesillere aktarma ve yeniden üretme görevi eğitim kurumlarına verilmiştir.

Siyaset ve eğitim alanlarının yolları toplumun siyasi kültürünün gelecek nesillere kontrollü bir eğitsel ekosistem içerisinde sistematik bir şekilde aktarılması yani siyasal toplumsallaşmanın sağlanması konusunda kesişmiştir. Toplum düzeninin ve iktidarın bekasını gelecek nesillerin siyasi iktidarın otoritesini ve egemen siyasi kültürü benimsemesinde gören modern merkezi devletler eğitimi toplumsallaşma konusunda uzmanlaşmış kurumlar olarak tasarlamışlardır. Bu konuda eğitim-öğretim süreçleri, ortamları ve materyalleri

²¹⁰ Füsün Üstel, **Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 11.

²¹¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 631-632.

²¹² Gündüz, **a.g.e.**, s. 51-54.

²¹³ Çetin, **a.g.m.**, s. 201.

detaylı bir şekilde toplumsallaştırma-siyasal toplumsallaştırma hedefine yönelik olarak kurgulanmış ve devlet kontrolü altında uygulama koyulmuştur.

Etkin bir toplumsallaştırma araçları olan okul ve ders kitaplarıyla iktidarın ve siyasi sistemin meşruiyeti benimsetilemeye çalışılmıştır. Bu konuda başarı sağlandığı takdirde devletin baskı araçlarına pek fazla iş düşmeyeceğinin farkında olan siyasi iktidarlar eğitim sistemi ve ders kitapları yoluyla gerçekleştirilen siyasal toplumsallaşmaya büyük bir önem atfetmişlerdir. Alkan'ın ifadesiyle “Siyasal düzeni değiştirmek isteyenler de korumak isteyenler de toplumsal sınıfların veya halkın siyasal bilincine “sağduyusuna” başvururlar; onu değiştirmeye, biçimlendirmeye ve korumaya çalışmaktadırlar”²¹⁴ Eğitim sistemiyle yeni kuşakları şekillendirmeyi ve ideolojik söylemini bu kuşaklar üzerinde hakim kılmayı başarmış olan siyasi iktidarlar geleceğini de bir anlamda garanti altına almayı başarmış sayılmaktadır.

Batı'da ulus devletlerin inşasında ve sürekliliğinin sağlanmasında, ideal yurttaş yetiştirme ve rıza üretme mekanizması olarak kurgulanan zorunlu, ücretsiz, merkezi, laik, ulusal ve ideolojik eğitim sistemi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları tarafından model alınarak uygulamaya koyulmuştur. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu Batı'da ulus devletlerin kurucularına benzer bir şekilde devlet tarafından planlanan, yürütülen ve denetlenen bir eğitim modelinin toplumu dönüştürücü gücünden faydalanmak istemişlerdir. Bu amaçla eğitim sisteminde yapısal değişikliklere gitmişlerdir. Öncelikle eski düzenin meşruiyetini sağlayan eğitim kurumları kapatılmış, tektip yurttaş yetiştirme ülküsüyle öğretimde birlik sağlanmıştır. Müfredat programları ve ders kitapları Cumhuriyet rejiminin ideolojisi doğrultusunda ideal yurttaş tipini yetiştirecek biçimde kurgulanmıştır.

2. Siyasal Toplumsallaşma Aracı Olarak Ders Kitapları

Bireylerin mensubu bulunduğu grubun veya toplumun siyasi tutum ve davranışlarını benimseyerek içselleştirmesi anlamına gelen “siyasal

²¹⁴ Türker Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma: Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s. 8.

toplumsallaşma” siyasi bir eğitim sürecidir. Bu süreç içerisinde toplumun siyasi kültürü bireylere aile, okul, arkadaş çevresi ve kitle iletişim araçları gibi toplumsallaştırma araçları tarafından aktarılmaktadır. Ailede başlayan siyasi toplumsallaşma çocuğun okula başlamasıyla birlikte ivme kazanmaktadır. Siyasal kültürü yeni nesillere aktarma ve siyasi yapıya uyumlarını sağlama amacı güden kurumlar olan okullarda, öğrenciler iktidarın meşru siyasi bilgisiyle donatılarak hayata hazırlanmaktadır.²¹⁵

Siyasal toplumsallaşma okullarda farklı süreçler, araçlar, yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilmektedir. Ders kitapları siyasi toplumsallaşma araçları arasında en güçlü etkiye sahip unsurlardan biridir.²¹⁶

Eğitim-öğretim faaliyetinin temel unsurlarından olan ders kitapları siyasi iktidarlar tarafından etkin bir siyasi toplumsallaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Ders kitaplarının doğrudan öğrenciler, dolaylı olarak da aileleri üzerindeki güçlü ve kalıcı etkilerinin farkında olan iktidarlar, ders kitaplarının bu gücünden azami düzeyde faydalanmış ve ders kitaplarını sıkı bir denetim altında tutmuşlardır. Devletin ve siyasi iktidarın bekasını tehdit edecek niteliğe sahip karşı-ideolojilere ait düşünceler sansürlenerek ders kitaplarında yer alması engellenmiştir. Eğitim ve öğretim programları, dersler, içerikleri, kullanılacak yöntem ve teknikler, ders materyalleri detaylı bir şekilde siyasi iktidarın eğitimden beklediği ideal vatandaş yetiştirme işlevini yerine getirecek biçimde kurgulanmıştır. Müfredat programlarında belirlenen içerik, yöntem ve teknikler doğrultusunda hazırlanan ders kitapları yazım sürecinin ardından öğrencilerin kullanımına sunulmadan resmi ideolojiye aykırı unsurlar içerip içermediği konusunda detaylı bir denetim sürecine tabi tutulmuştur. Resmi onay mercileri tarafından uygun görülen eserler ders kitabı olarak okullarda kullanılmıştır.²¹⁷

²¹⁵ Mahmut Akın, **a.g.e.**, s. 112.

²¹⁶ Mahmut Akın, **a.g.e.**, s. 120.

²¹⁷ İnal, **a.g.e.**, s. 13-14.

Eğitim-öğretim faaliyetinin odağında yer alan ders kitapları, hem eğitim faaliyetlerini yürüten öğretmenler hem de hedef kitleyi oluşturan öğrenciler üzerinde güçlü bir otoriteye sahiptir. Neyin, ne kadar ve nasıl öğretileceği müfredat programı çerçevesinde yazılan ders kitapları tarafından belirlenerek öğretmenler yönlendirilmektedir.²¹⁸ Fakat bu durum öğretmenin bu süreçte tamamen pasif olduğu anlamına gelmemektedir. Eğitim faaliyetinin yürütücüsü olan öğretmenler ders kitaplarının içeriğinin hangi oranda öğrenciler üzerinde etkili olacağı konusunda söz sahibidir. Ders kitapları, asıl etkisini öğretmenlerin de onayını alıp onlar tarafından pekiştirildiği zaman göstermektedir.²¹⁹

Bilgi kaynağı olarak ders kitapları, öğretmenlere kıyasla bilgi ve tecrübe dağarcığı sınırlı kalan öğrenciler üzerinde daha etkili olmaktadır. Öğrencilerin büyük bir kısmı ilk defa okul hayatında kitapla tanışmakta ve ilk okuma deneyimlerini ders kitaplarıyla yaşamaktadırlar. Ders kitapları öğrenciler tarafından mutlak bilgi kaynakları olarak kabul edilmektedirler. Bu nedenle genelde öğrenciler, ders kitaplarında yer alan bilgilerin gerçeklere uygunluğu, tarafsızlığı ve yetkinliği konusunda şüphe duymamaktadırlar.²²⁰ Aile, öğretmen ve sosyal çevrenin ders kitaplarının içeriğini onayladığı ve pekiştirdiği durumlarda bu bilgiler mutlak doğrular olarak öğrencinin zihninde yerini almaktadır. Fakat bu unsurların herhangi birinin muhalefeti ders kitaplarının öğrenciler üzerindeki etkisini azaltabilmektedir.²²¹

Eğitim sürecinin ilk yıllarında öğrenciler, gelişim düzeyleri bakımından kendilerine sunulan bilgileri eleştiri süzgecinden geçirecek olgunluğa sahip değildirler. Kendileri için otorite konumundaki öğretmenlerle özdeşleşme ve ders kitaplarında yer alan direktiflere itaat etme eğilimindedirler. Muhakeme becerileri

²¹⁸ Michael W. Apple, “The Text and Cultural Politics”, **Educational Researcher**, 1992, c. 21, sy. 7, s. 6.

²¹⁹ İnal, **a.g.e.**, s. 17-18.

²²⁰ İsmet Parlak, “Türkiye’de İdeoloji Eğitim İlişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme”, **Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 81.

²²¹ Mahmut Akın, **a.g.e.**, s. 118.

tam olarak gelişmemiş çocuklara ideolojik bilgi, değer ve uygulamaların bu dönemde yoğun bir şekilde aktarılmasının temel amacı siyasal toplumsallaşmanın duygusal yönünün bilişsel yönünden önce gelişmesidir. Bu dönemde sunulan ideolojik bilgi, değer ve tutumların öğrenciler üzerinde güçlü ve kalıcı bir etkiye sahiptir.²²²

İnsanoğlunun yaşamının ilk yıllarında otoriteler karşısındaki savunmasızlığı modern dönemden itibaren toplumsal ve siyasal düzenin korunması amacına hizmet edecek şekilde kullanılmıştır. İlköğretim düzeyinde eğitim tüm vatandaşlar için zorunlu ve ücretsiz bir hizmet olarak devlet tarafından sunulmuştur. Zorunlu temel eğitim kapsamında verilen siyasi eğitim vasıtasıyla siyasi iktidarın ideolojisi doğrultusunda toplumsallaşan ve sadık yurttaşlar haline getirilen öğrenciler toplumsal ve siyasal sistemin teminatı olarak görülmüşlerdir.²²³

Ders kitapları mevcut siyasi rejimin ve iktidarın meşruiyetini sağlama, iktidarın ideolojisi doğrultusunda toplumsal ilişkileri yeniden üretme, ideal vatandaşlar yetiştirme ve toplumsal yapıyı düzenleme konularındaki işlevselliği sebebiyle her zaman siyasi iktidarların ilgi alanı içerisinde yer almıştır.²²⁴

Meşrulaştırma, ders kitaplarının siyasi işlevlerinin başında gelmektedir. Eğitim süreçlerinin her aşamasını kontrol altında tutan siyasi iktidarlar, ders kitapları vasıtasıyla iktidarı elinde bulunduran egemen güçlerin ideolojisini ve icraatlarını meşrulaştırmayı amaçlamaktadır. Ders kitaplarında siyasi düzenin neden başka şekilde değil de mevcut haliyle olduğu; devleti yönetme yetkisinin neden başkalarında değil de mevcut siyasi iktidarda olduğu; iktidarın icraatlarının neden mevcut şekliyle gerçekleştiği mantık çerçevesinde çoğu zaman gerçekler çarpıtılarak veya gizlenerek haklılaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu yolla yeni

²²² Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma**, s. 100.

²²³ Alkan, **a.g.e.**, s. 25.

²²⁴ Çetin, **a.g.m.**, s. 201.

yetişen nesillerin zihninde mevcut düzeni ve iktidarın meşruiyeti konusunda soru işaretleri ortadan kaldırılıp düzenin devamlılığının sağlanmasında üzerilerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri sağlanmaktadır.²²⁵

Meşruiyeti sağlamak siyasal iktidarlar için tek başına yeterli olmamaktadır. Mevcut düzenin ve iktidarın devamlılığı için meşruiyetin de devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bunun için de iktidarın kurguladığı resmi ideolojinin sistematik bir şekilde topluma ulaştırılması ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanmasında ders kitapları iktidarlar tarafından etkin bir şekilde kullanılmaktadır.²²⁶

Ders kitaplarıyla bir yandan siyasal toplumsallaşma gerçekleştirilmeye çalışırken diğer yandan yabancılaşmanın önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Özellikle siyasi rejim değişikliklerinin yaşandığı veya karşı ideolojilerin güç kazandığı dönemlerde iktidarlar ders kitaplarının meşrulaştırma işlevinden azami düzeyde faydalanmaya çalışmaktadırlar. Siyasal ve toplumsal dengelerin değiştiği veya değişme ihtimalinin olduğu bu dönemlerde yaşanan çatışmaların ders kitaplarına yansımaları daha görünür olmaktadır.²²⁷ Rejim değişikliklerinin yaşandığı dönemlerde eski düzenin kötülükleri, eksiklikleri ve kusurları güçlü bir şekilde yerilirken eskinin yerine ikame edilen yeni düzenin faziletleri, erdemleri ve kazanımları övülmektedir. Eski rejime ve mevcut sisteme muhalif ideolojilere ait ilke ve değerler dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Bu şekilde yeni nesillerin bu ideolojilere sempati duyması ve mevcut siyasi düzene ve iktidara yabancılaşması engellenmeye çalışılmaktadır.

Her siyasi rejimin ideolojik yapısı çerçevesinde bir ideal toplum inşa etme ülküsü bulunmaktadır. Bu ülkeye ulaşmada siyasi iktidarlar tarafından çeşitli

²²⁵ Kemal İnal, **Eğitim ve İktidar: Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2004, s. 54-55.

²²⁶ İnal, **Eğitim ve İktidar**, s. 39.

²²⁷ Apple, **a.g.m.**, s. 4.

aygıtlar kullanılmıştır. Okul, devletin ideolojik aygıtı olarak bu amaca ulaşmada önemli bir rol üstlenmektedir.²²⁸ Modern devletlerde eğitim sistemi baştan aşağı ideal yurttaş tipini yetiştirmek üzerine kurgulanmıştır. Genel olarak eğitim sistemi özel olarak ders kitapları aracılığıyla dil, tarih ve kültür gibi alanlardaki ortaklıklar vurgulanarak milli bir bilinç ve aidiyet oluşturmak, rejime sevgi ve bağlılığı sağlamak ve rejimin değerlerini benimsetmek amaçlanmıştır.²²⁹

Toplumun üyesi olmaya aday bireylerin eğitiminin ilk aşamasını kimlik inşası oluşturmaktadır. Bu aşamada bireyin kim olduğu ve kimlerden olduğu soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır. Birey, toplumsal yapının bir unsuru olarak “biz”i biz yapan değerler konusunda tereddüde mahal vermeyecek şekilde açık ve kesin bir şekilde bilgilendirilmektedir. Bu şekilde mensubiyet duygusu bireye aşılanmaktadır. Kesin bir şekilde sınırları çizilen biz kümesinin dışında kalan ötekiler, korku ve tehdit unsuru olarak sunulmaktadır. Ders kitaplarının ötekileri genelde mevcut siyasal iktidarın muhalifi karşı-ideoloji sahipleri yani müstakbel iktidar adaylarıdır. Güç ve iktidar çatışmalarında mevcut iktidara muhalefet eden, iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen ve mevcut iktidarın bekası için tehlike arzeden gruplar ötekileştirilerek yeni nesillerin bu unsurlara yabancılaşması sağlanmaya çalışılmaktadır.²³⁰

Varoluşsal bir problem olan “ben kimim” sorusu siyasal ve toplumsal yapıya mensubiyet ekseninde cevaplanan öğrenciler, hakları ve sorumlulukları konusunda bilgilendirilmektedir. Bireyin sahip olduğu haklardan çok topluma karşı sorumluluklarının ön plana çıkarıldığı ders kitaplarında öğrenciler, siyasi iktidara ve topluma karşı görevlerini yerine getirme konusunda yoğun bir telkine maruz kalmaktadır. Kitaplarda, meşru otoriteye kayıtsız şartsız itaat eden ve toplumsal çevresine azami düzeyde fayda sağlayan ideal bir vatandaş portresi çizilmektedir.

²²⁸ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, ç. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 33.

²²⁹ İnal, **Eğitimde İdeolojik Boyut**, s. 24.

²³⁰ İnal, **Eğitim ve İktidar**, s. 88-90.

Ders kitapları marifetiyle siyasi iktidarın uzak ve yakın amaçları doğrultusunda siyasal toplumsallaşmaları gerçekleştirilen yeni nesilleri yönetmek bu tarz siyasi bir eğitimden geçmemiş bireylerden oluşan toplulukların yönetiminden haliyle çok daha kolay ve ekonomik olmaktadır. Ders kitaplarında yer alan açık ve gizli mesajlarla standart bir kodlama işlemine maruz kalan nesillerin zihninde bilişsel yönünden ziyade duygusal anlamlar yüklü anahtar kelimeler ve komutlar iktidarın toplumsal alanı yönetmesine imkan sağlamaktadır. Simgeler, semboller ve dille ortak bir siyasi kültür inşa edilerek birlik, beraberlik ve uyum içinde denetlenebilir, düzenlenebilir ve yönetilebilir bir toplum oluşturulmak istenmektedir.²³¹

3. Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri Kitaplarında Siyasal Toplumsallaşma

Bu çalışmada Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1933) Cumhuriyet rejiminin meşrulaştırılmasında, sürekliliğinin sağlanmasında ve karşı ideolojilerin etkisiz hale getirilmesinde genel olarak din dersi kitaplarının özel olarak Muallim Abdülbaki'nin ilkokulların 3., 4. ve 5. sınıflarında okutulmak üzere yazdığı Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri adlı ders kitaplarının etkileri ders kitaplarında yer alan söylemlerin analizi yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İlkokul din dersi kitaplarının siyasal toplumsallaşma açısından ele alınmasının temel nedeni ilkokul düzeyinde siyasal toplumsallaşmaya yönelik gerçekleştirilen faaliyetlerin öğrenciler üzerinde daha güçlü ve kalıcı bir etkilere sahip olmasıdır.

Dönem olarak Cumhuriyet'in ilk on yılının seçilmesinin nedeniyse siyasi rejim değişikliğinin ardından yeni rejimin ve hayata geçirilen yapısal değişikliklerin topluma benimsetilmesinde ve konsolidasyonunun sağlanmasında siyasi iktidarın, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim-öğretim faaliyetlerine ve ders kitaplarına verdiği önemdir.

²³¹ Çetin, a.g.m., s. 207.

Siyasal toplumsallaşma açısından bu dönemde okutulan Yurttaşlık Bilgisi ve Tarih dersi kitapları siyasi iktidarın ideolojisinin etkilerinin doğrudan gözlemlenebildiği ders kitaplarının başında gelse de siyasi toplumsallaşma hedefine göre kurgulanan eserler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Müfredat programında yer verilen tüm dersler doğrudan veya dolaylı bir şekilde siyasi toplumsallaşmayı gerçekleştirmeye odaklanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında müfredat programları, dersler ve ders içerikleri kendilerine has özellikleri göz önünde bulundurularak siyasi toplumsallaşmayı sağlayacak şekilde işlevsel araçlar olarak kullanılmıştır. İlkokullarda okutulan din dersleri de alanın sınırları içerisinde siyasi iktidarın hedefleri doğrultusunda araçsallaştırılarak yeni rejimin meşruiyetini sağlayacak ve iktidarın icraatlarının haklılaştırarak şekilde kurgulanmıştır.

Çalışmamızın konu edindiği ders kitapları Cumhuriyet rejiminin ideolojisi doğrultusunda hazırlanan 1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı çerçevesinde yazılan din dersi kitaplarıdır. Bu ders kitaplarının tamamı Cumhuriyet'in ilk yıllarında ideolojik denetim organı olarak tesis edilen Talim ve Terbiye Kurulu'nun denetiminden geçmiş ve okullarda okutulmasına karar verilmiş eserlerden oluşmaktadır.

1923-1933 yılları arasında ilkokullarda okutulan din dersi kitapları arasından Muallim Abdülbaki'nin Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri adlı kitapları seçilmiştir. Muallim Abdülbaki bu dönemde yeni anlayış doğrultusunda din dersi kitapları kaleme alan yazarlar içerisinde siyasi toplumsallaştırıcı söylemleri en açık ve yoğun bir şekilde kullanan yazarların başında gelmektedir. Yazarın bu özelliği Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarının çalışmanın konusu olarak seçilmesinde belirleyici olmuştur.

Siyasetin ders kitapları üzerindeki etkilerinin ortaya koyulabilmesi için öncelikli olarak dönemin siyasi iktidarının ideolojisini oluşturan temel ilkelerin tespitine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla Cumhuriyet rejiminin ideolojisinin ana unsurlarını oluşturan Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık, Akılcılık ve Bilimsellik ilkeleri ders kitaplarının

incelenmesinde ana temalar olarak belirlenmiştir. Ders kitaplarında yer alan söylemler bu temalarla olan ilişkilerine göre sınıflandırılarak ilgili başlıklar altında değerlendirilmiştir.

3.1. Cumhuriyetçilik

Cumhuriyet, devlet yönetiminde milli egemenliği, milli iradeyi ve özgür seçimleri esas kabul eden ve devletin vatandaşla, vatandaşın devlete karşı hak ve sorumluluklarını düzenleyen yönetim biçimidir.²³² Ders kitaplarında cumhuriyet kavramı kısaca millet hakimiyeti²³³ ve milletin kendi kendini yönetmesi²³⁴ olarak tanımlanmıştır.

Muallim Abdülbaki ders kitaplarını yönetim biçimiyle ilişkilendirerek “Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri” olarak adlandırılmıştır. Kitapların adlandırılmasında siyasi rejime yapılan vurgu dikkat çekicidir. Genelde ders kitapları ya sadece “Din Dersleri”, “İslam Dini”, “Dinimiz” gibi müfredat programlarındaki adıyla veya ona benzer bir adla ya da muhatap kitleyle ilgili ifadeler kullanılarak adlandırılmıştır. Örneğin Ahmet Hamdi Akseki’nin askerler için yazdığı din dersi kitabı “Askere Din Dersleri”, Nazım ve Nuri’nin okullar için yazdığı din dersi kitapları “Mekteplilere Ameli Malumât-ı Diniye”, Yusuf Ziya’nın köy ilkokulları için yazdığı “Köy Mektepleri İçin Dinimiz” şeklinde adlandırılmıştır. Fakat bu kitapların hiçbirinde herhangi bir siyasi rejime gönderme yapılmamıştır.

M. Ali Rıza tarafından yazılan “Cumhuriyet Mekteplerine Din Dersleri” kitaplarında Muallim Abdülbaki’nin eserine benzer şekilde “Cumhuriyet” ibaresi kullanılmıştır. İbrahim Hilmi’nin yazdığı aynı döneme ait din dersi kitapları ise milliyet vurgulanarak “Türk Çocuğunun Din Dersleri” olarak adlandırılmıştır.

²³² Atatürkçülük III: Atatürkçü Düşünce Sistemi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 26.

²³³ CÇDD, 4, s. 41.

²³⁴ CÇDD, 3, s. 11.

“Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: Atatürk Dönemi Ders Kitabı” adıyla 2005 yılında yeniden baskısı yapılan eserin girişinde din dersi kitaplarının adlandırılmasıyla alakalı editör tarafından şöyle bir ifadeye yer verilmiştir:

“Kitapların başlığında, "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri" yazıyor. Yani herhangi bir çocuğun değil, Cumhuriyet çocuğunun! Bu başlık şöyle de okunabilir: Kemalist Cumhuriyet'in çocuklarına öğrettiği din dersleri.”²³⁵

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri’nde Cumhuriyet rejimine ve Cumhuriyet’le elde edilen kazanımlara geniş yer verilmektedir. Cumhuriyet’in ilanı, Türk milleti için milat olarak görülmekte, Cumhuriyet öncesi her yönüyle karanlık bir dönem olarak tasvir edilerek ötekileştirilmektedir.

Cumhuriyet’ten önce yürürlükte olan yönetim biçimlerinden ve Osmanlı Devleti’nden hiç bahsedilmemiş olması dikkat çekmektedir. Cumhuriyet kelimesi kitapların başlığında ve metinde onlarca kere zikredilirken yerilen eski yönetim biçiminin ve devletin adlarının zikredilmemesi toplumsal hafızadan silinmeye çalışıldığı izlenimi uyandırmaktadır.

Kitaplarda eski rejime ait siyasi unsurlara olumsuz ifadelerle yer verildiği görülmektedir. Padişahlar için “zalim”, “hain” ve “zorba”; hanedana mensup kişiler için de “soysuz vatansızlar” ifadeleri kullanılmaktadır. Padişahların hoyratça davranıp her istediğini yapabildiği; din ulemasının da “peygamber vekili, halife” sıfatına sahip padişahların doğru yanlış her kararını desteklediği; padişahlarda “yedi peygamber gücü bulunduğu” gibi saçma fikirlere sahip olunduğu öne sürülerek eski yönetim biçiminin haksızlığı, yanlışlığı ve kötülüğü ortaya koyulmaktadır.²³⁶

Ders kitaplarına göre Cumhuriyet rejimiyle eski dönemin kötülükleri ortadan kaldırmış yerlerine medeniyete, akla, bilime ve millet yararına olanları

²³⁵ Muallim Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: Atatürk Dönemi Din Dersi Kitabı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005, s. 7.

²³⁶ CÇDD, 5, s. 16-17.

ikame edilmiştir. Cumhuriyet rejimi sayesinde elde edilen kazanımlar olarak şunlar zikredilmiştir:

-Türk milletini zalim padişahların tahakkümünden kurtarmış, millet hakimiyetini tesis etmiştir. Cumhuriyetle hakiki medeniyet ve terakki yoluna girilmiştir.²³⁷

- Türk milletine milli bilinç kazandırmıştır.²³⁸

-Türk milletini cehaletten ve taassuptan kurtarmış, medeniyetin nuruna ulaştırmıştır.²³⁹

-Hakiki Müslümanlığı ortaya çıkarmıştır.²⁴⁰

-Türk milletini saadete eriştirmiştir.²⁴¹

-Müslümanlığı halka yanlış anlatan cahilleri susturmuştur.²⁴²

-Millete faydalı her işi yapmış, millete faydasız olan ve milleti uyuşturan her türlü şeyi ortadan kaldırmış, din tellallarının da başından sarıklarını almıştır.²⁴³

-Cumhuriyetle medeniyet aleminin bütün güzel ve iyi adetleri alınmış, taassup baştan atılmıştır.²⁴⁴

-İlim ve fenni yol gösterici olarak kabul etmiştir.²⁴⁵

-Çalışmayı, üretmeyi ve ilerlemeyi teşvik etmiştir.²⁴⁶

-Akla ve fenne aykırı her türlü saçma şeyin kökünü kazımıştır. Saçma fikirleri ve saçma fikir sahiplerini Türk milletinin başından atmıştır.²⁴⁷

²³⁷ CÇDD, 3, s. 11.

²³⁸ CÇDD, 3, s. 20.

²³⁹ CÇDD, 3, s. 53.

²⁴⁰ CÇDD, 4, s. 10.

²⁴¹ CÇDD, 4, s. 41.

²⁴² CÇDD, 4, s. 29.

²⁴³ CÇDD, 4, s. 46.

²⁴⁴ CÇDD, 4, s. 53.

²⁴⁵ CÇDD, 5, s. 12.

²⁴⁶ CÇDD, 4, s. 29.

²⁴⁷ CÇDD, 5, s. 13.

Cumhuriyet öncesi dönemde milletin sahip olmadığı pek çok kazanımın Cumhuriyet rejimi ve onun kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal tarafından Türk milletine bahşedildiği sıklıkla vurgulanmıştır. Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal'den saygı ve minnet ifadeleriyle bahsedilmiştir. Kendisi için “Büyük Gazi”, “Gazi Mustafa Kemal Hazretleri”, “Gazi'miz” gibi sıfatlar kullanılmıştır. Milletin kendisine bu kadar büyük iyiliklerde bulunan hükümetine ve devlet başkanına minnettar olması, itaat etmesi, üzerine düşen vazifeleri tam olarak yerine getirmesi, Cumhuriyet rejiminin ve kazanımlarının koruyucusu olması gerektiği ifade edilmiştir.

“Allah'a şükür, kullara, millete şükür demektir. Bize iyilik eden birinin, mesela Gazi'mizin iyiliğini unutmamalıyız. O, bize Cumhuriyeti kazandırdı. Bizi bu saadete erdirdi. Biz de onun kurduğu millet hâkimiyetini, Cumhuriyet'i yaşatmalı ona dört elle sarılmalıyız. İşte şükür böyle olur.”²⁴⁸

“Mutaassıpların, din sahtekârlarının artık hiçbir hükmü kalmamıştır. Büyük Gazi'miz ve arkadaşları çok yaşasınlar ki, bizi bu cahillerin ellerinden kurtardılar, bize doğru yolu gösterdiler.”²⁴⁹

Cumhuriyet rejiminin kazanımları ve Gazi Mustafa Kemal'in vatan ve millet için yaptıkları anlatıldıktan sonra “Yaşasın Cumhuriyet ve Gazi Cumhurreisimiz!” gibi sloganvari ifadeler kullanılmıştır.

“Biz bu milli imanı, büyük Cumhurreisimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin ve onun vatansever arkadaşlarının gayretiyle, Cumhuriyet sayesinde kazandık. Şimdi hepimiz neşe içindeyiz. Kalbimiz kuvvetli. Bize bu imanı veren Cumhuriyet'e dört el ile sarılacağız, onu yaşatacağız, biz Cumhuriyet çocuklarının en büyük milli vazifesi budur. Yaşasın Cumhuriyet ve Gazi Cumhurreisimiz!”²⁵⁰

²⁴⁸ CÇDD, 4, s. 41.

²⁴⁹ CÇDD, 4, s. 59.

²⁵⁰ CÇDD, 4, s. 41.

Ders kitaplarında kullanılan üslup dikkat çekicidir. Anlatımda birinci tekil şahıs (ben) ve birinci çoğul şahıs (biz) zamirleri ve şahıs ekleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle öğrencilerin yerine getirmeleri gereken görev ve sorumluluklardan bahsedilirken birinci tekil ve çoğul şahıs zamirleri, fiillerde birinci tekil ve çoğul şahıs ekleri kullanılmıştır. Bu ifadeler genelde gelecek zaman kipinde yazılmıştır. Öğrencilerin ağızından yazılan bu metinlerin yüksek sesle okunması halinde okuyan ve dinleyen kişilerde yemin edildiği izlenimi uyandırması muhtemeldir. Bu şekilde öğrencilere görev ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda bir bakıma şartlandırılmakta ve yemin ettirilmektedir.

“Ben bir Türküm ve Müslümanım, Allah'ımı severim, hükümetime, milletime yardım etmek, büyüyünce verilen işe dikkat etmek benim vazifemdir. Herkese hayırlı olacağım; milletimi cehaletten, bağınazlıktan kurtaran, medeniyetin nuruna kavuşturan Cumhuriyeti yaşatacağım. Milli ve dini imanım ile yaşayacağım.”²⁵¹

Ders kitaplarında Hz. Peygamber'in hayatından ve İslam tarihinden örnekler verilerek Cumhuriyet rejimi meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in her işinde çevresindekilerle istişare ettiği; onların görüşlerini dikkate aldığı ve bu tutumunun O'nu başarıya ulaştırdığı öne sürülmüştür.

“Görüyorsunuz ya çocuklar, Peygamberimiz, her işi fikrine inandığı arkadaşları ile görüşerek, onların düşüncelerini, isteklerini anlayarak yapıyor, yenilikleri hemen kabul ediyor, bu sayede de düşmanlara galip geliyor.”²⁵²

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifelerin seçimle iş başına geçtiği ifade edilerek bu dönem “Cumhuriyet Devri” olarak; bu dönemde halifelik yapan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali “İlk Cumhurreisleri” olarak adlandırılmışlardır. Hz. Peygamber'den sonra İslam Devleti'nin Cumhuriyet rejimiyle idare edildiği argümanı kullanılarak dini cepheden gelen eleştiriler etkisizleştirilmek ve bu yolla Cumhuriyet rejimi haklılaştırılmak istenmiştir. Dini

²⁵¹ CÇDD, 3, s. 53.

²⁵² CÇDD, 3, s. 36.

argümanlarla Cumhuriyet rejiminin gayrimeşru olduğunu iddia edenlere ders kitaplarında yine aynı yöntem kullanılarak cevap verilmiş, Cumhuriyet'in meşruiyeti dini temellere oturtulmaya çalışılmıştır.

“Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar toplanarak kendilerine bir cumhurreisi seçtiler. Bundan sonra cumhuriyet devri başlamıştı. İlk cumhurreislerinin isimleri bunlardır: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali. Peygamber bu dört zatı çok sevdiğinden bunlara "Dört seçilmiş dost" da denir.”²⁵³

“Bayramlarımız” başlığı altında milli bayramların en büyüğünün ve en kıymetlisinin Cumhuriyet Bayramı olduğu ifade edilmektedir. Öyle ki Cumhuriyetle Türk milleti “zalim” olarak nitelendirilen padişahların tahakkümünden kurtularak kendi kendini idare etmeye başlamıştır.

“Bayram günleri, bizim en büyük sevinç günlerimizdir. Milli bayramlarımızın en şerefli, Ekim'in 29. günüdür. O gün, Cumhuriyet ilan edildi. Zalim padişahları başımızdan attık. Türk milleti, terakki yoluna girdi, hakiki medeniyeti kabul ettik. O günden sonra artık, millet kendi kendisini idareye başladı.”²⁵⁴

Siyasi rejim ve milli kimlik üzerinden yapılan adlandırılmaların, Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi iktidarın yeni yönetim biçimini meşrulaştırma, yeni rejimi yetişen nesle benimsetme ve ulusal bir kimlik inşa etme hedefleriyle örtüştüğü görülmektedir.

“Biz de çocuklar, Gazi'mize uyararak, onun doğru sözlerini dinleyerek, onun gösterdiği yolda yürüyerek bağımsızlığımızı kurtarmadık mı? O büyük Gazi'nin sayesinde medeniyet âlemine girmedik mi? Demek ki,

²⁵³ CÇDD, 3, s. 41.

²⁵⁴ CÇDD, 3, s. 11.

insanlar, daima akli eren, vatansever büyüklerini dinlerlerse ileri gidiyorlar.”²⁵⁵

“Türk milleti, müstakil bir millet olmasa, ne hayır yapacak paramız kalır, ne de hayrı emreden dinimiz.”²⁵⁶

“Siz, ne mesut bir devirde yaşıyorsunuz, ocuklar. Cumhuriyet devri, millete her faydalı şeyi yaptığı, millete faydasız olan, milleti uyuşturan her şeyi yıktığı gibi, din tellallarının da başlarından sarıklarını aldı. Millete saçma sapan laf söylemelerini yasak etti.”²⁵⁷

“ocuklar, siz ne mesutsunuz ki, Cumhuriyet devrinde yaşıyorsunuz. Kafanızda medreselerin köşelerindeki örümcekler yaşamıyor. İlim, fen öğrenerek günden güne zihniniz açılıyor, düşünceniz ilerliyor. Çok teşekkür edin ki, Cumhuriyet, hep bu saçma şeyleri kökünden kazıdı.”²⁵⁸

Ders kitaplarında geçen Cumhuriyet’in muhafaza ve mdafaasıyla ilgili ifadeler Gazi Mustafa Kemal’in milli eğitimden ve yeni yetişen nesilden beklentilerini ifade ettiğı konuşmalarıyla birebir örtüşmektedir. Genel olarak eğitim sistemi, özel olarak ders kitapları rejimin meşruiyetini yeni nesillere benimsetmek, öğrencilerin rejimin ideolojisini içselleştirmelerini sağlamak ve onları Cumhuriyet ideolojisinin misyonerleri olarak yetiştirmek hedefini gerçekleştirmek üzere kurgulandığı anlaşılmaktadır:

“Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister.”²⁵⁹

²⁵⁵ CDD, 3, s. 43.

²⁵⁶ CDD, 4, s. 18.

²⁵⁷ CDD, 4, s. 46.

²⁵⁸ CDD, 5, s. 12.

²⁵⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Eğitim Politikası zerine Konuşmalar**, der. ve haz. Kemal Aytacı, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1984, s. 10.

“Bütün cihan bilsin ki benim için bir taraflılık vardır: Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve içtimai inkılap taraftarlığı... Bu noktada yeni Türkiye camiasında bir ferdi hariç tasavvur etmek istemiyorum.”²⁶⁰

“Gençler! Cesaretimizi kuvvetlendiren ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir hürriyetinin en kıymetli sembolü olacaksınız. Cumhuriyet’i biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz.”²⁶¹

3.2. Halkçılık

“Halkçılık, bireyler arasında hiçbir fark ayrılığı görmemek, topluluk içerisinde ayrıcalık kabul etmemek, halk adı verilen tek ve eşit varlık tanımak görüş ve tutumu” olarak tanımlanmaktadır.²⁶²

Halkçılık ilkesinin temel gayesi imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum oluşturmaktır. Bu ilkeye göre hiçbir kişi veya soy-aile, grup, zümre, topluluk halkın sahip olduğu genel haklar dışında fazladan haklara ve ayrıcalıklara sahip olamaz. Haklar ve sorumluluklar bakımından her vatandaş eşit kabul edilir. Bireylerin veya grupların çıkarları arasında bir ayırım yapılmaz. Halkın çıkarları herhangi bir aileye, zümreye, gruba veya topluluğa mensubiyetleri göz önünde bulundurulmaksızın eşit bir şekilde korunmaya çalışılır.²⁶³

“Biz memleket halkı, kişi ve çeşitli sınıf mensuplarının birbirlerine yardımlarını aynı kıymet ve nitelikte görüyoruz. Hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı eşitlik duygusu ile karşılanmasına çalışmak isteriz. Bu şeklin, milletin genel refahı, devlet bünyesinin sağlamlaştırılması için daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Bizim düşüncemizde; çiftçi, çoban, amele, tüccar,

²⁶⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s. 195.

²⁶¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s. 137.

²⁶² Yücel Özkaya, Atatürkçülük ve Halkçılık, Atatürk’ün Düşünce Yapısı ve Türkiye, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 117.

²⁶³ Atatürkçülük III, s. 37-38.

sanatkâr, asker, doktor, kısacası herhangi bir sosyal müessesede çalışan bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti eşittir. Devlete, bu anlayış ile azami yardımcı olmak ve milletin güvenci ve iradesini yerinde sarf edebilmek, bizce, bizim anladığımız anlamda halk hükûmeti idaresi ile mümkündür.”²⁶⁴

Cumhuriyetle, zümre ve sınıf farkı gözetilmeyen, türdeş ve sınıfsız bir toplum tasavvuru ortaya koyulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes eşit derecede değerli ve hak sahibi olarak görülmüştür. Sınıfsız, yekvücut ve eş değer yurttaşlardan oluşan bir toplum oluşturmak amaçlanmıştır.

Ders kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti hükûmetine tabi olanların ortak paydasının “milli iman” olduğu ifade edilmiştir. Milleti oluşturan unsurlar arasında soy, ırk, sınıf, din ayrımı yapılmamıştır. Milli bilince sahip kendisini Türk milletine ait hisseden ve Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin otoritesini tanıyan herkes Türk milleti kapsamında değerlendirilmiştir.

Cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerinin doğal bir sonucu olan halkçılık, ortak dil, tarih ve kültür paydasında buluşan eşit haklara sahip bireylerden oluşan bir toplum öngörse de bireylerin hak sahibi olmalarını çalışmalarına ve sorumluluklarını yerine getirme şartına bağlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün ifadesiyle:

“Ne olduğumuzu bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız! Bundan dolayı her birimizin hakkı vardır. Yetkisi vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı kazanırız. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını çalışmaktan uzak geçirmek isteyen insanların toplumumuz içerisinde yeri yoktur. Hakkı yoktur. O halde... Halkçılık toplum düzenini çalışmaya, hukuka dayandırmak isteyen bir toplum sistemidir.”²⁶⁵

²⁶⁴ Atatürkçülük I, s. 91.

²⁶⁵ Atatürkçülük III, s. 40-41.

Atatürk'ün hak sahibi olmayı sorumluluk sahibi olmanın doğal bir sonucu olarak gördüğü bu sözlerine paralel ifadelere ders kitaplarında da rastlanmaktadır.

“Zaten insanlık nazarında da iş işleyen, emeğiyle geçinen adamların büyüğü küçüğü yoktur. Bir rençberle bir ressam, bir hamalla bir hükümet memuru kanuna aynı göre haklara maliktir. Görüyor musunuz çocuklar, Müslümanlık, tam bir insanlık yolu.”²⁶⁶

Kanun karşısında farklı iş kollarına ve gelir gruplarına mensup toplulukların eşit olduğu ifade edilirken hak sahibi olmak, çalışma, sorumluluklarını yerine getirme ve topluma faydalı olma şartına bağlanmıştır. Birey, bizatihi toplumun bir unsuru ve insan olması bakımından değil, işe yaraması, toplumsal yapı içerisinde aktif rol alması, devlet makinesi içerisinde üzerine düşenleri yerine getirmesi şartıyla haklara sahip olabilmektedir. Bireyler, toplumsal yapı içerisinde toplumun düzeni ve yararı doğrultusunda aktif rol aldığı sürece belli haklar kazanma imkanına sahiptir.

Ders kitaplarında halkçılık ilkesi doğrultusunda Cumhuriyet'ten önceki dönemde imtiyazlı durumda bulunan kişiler, zümreler, gruplar ve otoriteler hedef alınmıştır. Padişah, halife, şeyh, hoca, din uleması sahip oldukları haksız ayrıcalıklar sebebiyle şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Müslümanların eşit olduğu vurgulanmıştır. Bu ünvanlara sahip olan kişilerin imtiyazlı konumlarının sahih bir dini bir temele sahip olmadığı ayet ve hadislerle delillendirilmeye çalışılmıştır. Burada kullanılan temel argüman Allah'la kulun iletişim kurabilmesi için aracılara ihtiyaç duymaması ve tüm müslümanların Allah katında eşit olmasıdır. Halkla, Allah arasında aracılık yaptığını iddia eden bu kişilerin esasında halkın saf dini duygularını menfaatleri için kullanan cahil, yalancı ve dolandırıcı kişiler olduğu ifade edilmiştir.

²⁶⁶ CÇDD, 5, s. 22.

“Anlıyorsunuz ya, Müslümanlıkta, papazlar gibi "din adamları" adını alan, din işlerini yapan ayrı bir sınıf yoktur. Müslümanların hepsi birbirine müsavidir.”²⁶⁷

“Halbuki Cumhuriyetten evvelki zamanlarda kendilerine "şeyh" adını veren bazı adamlar, millete bu hakikati söylemezler, Allah'la kul arasında adeta birer komisyoncu geçinirlerdi. Saf halk da isteklerini Allah'tan istemezlerdi de bu şeyhlerden, evliya mezarlarından isterler, "Şu işim olursa filan türbeye şu kadar mum, bu kadar zeytinyağı götüreyim" diye adeta rüşvet vaat ederlerdi. Zaten türbe sahiplerinin istedikleri de buydu. Halbuki mukaddes kitaplarımız bize, "Yarabbi, biz yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" dememizi emrediyor. Müslümanlıkta yalnız milletine, vatanına fazla hayrı dokunan kimsenin mevkii yüksektir. Fakat bu büyüklük, bu yükseklik de Allah yanındadır; çünkü Müslüman yaptığı hayrı bir menfaat bekleyerek yapmaz. Şu halde, herkes birbirine müsavidir; Müslümanlıkta din reisleri, peygamber vekilleri yoktur ve olamaz.”²⁶⁸

“Allah'la kul arasına girmeye çalışan adamlar, Allah'ı bilemeyen, Müslümanlığa akli ermeyen yalancı ve dolandırıcı cahillerdir. Peygamber ve Kur'an'ı Kerim, bize Allah'ı böyle bildirmiştir.”²⁶⁹

3.3. Miliyetçilik

Yeni kurulan bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi bir milliyet anlayışı oluşturma ve bu anlayışı toplumsal alana yayma çabası ders kitaplarına yansımıştır. Milleti kuran unsurlara (vatan, millet, ırk, tarih, dil v.b.) ders kitaplarında yoğun bir şekilde yer verilmiştir.

Ders kitaplarının en temel işlevlerinden birisi, Cumhuriyet rejimine uygun bir Türklük anlayışı ve bilinci oluşturmak, yaygınlaştırmak ve yeniden üretmek olmuştur. Kahramanlıkla dolu bir geçmiş, kahramanlar, şan, şeref ve milli bayramlar bu amacı gerçekleştirmek üzere ders kitaplarında kullanılmıştır.

²⁶⁷ CÇDD, 5, s. 20-22.

²⁶⁸ CÇDD, 5, s. 24.

²⁶⁹ CÇDD, 3, s. 47-48.

Geçmişte yaşanan ortak acı tecrübelerin ve felaketlerin toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı gücünden faydalanılmıştır. Ders kitaplarında Kurtuluş Savaşı'na sıklıkla atıf yapılarak öğrencilere birlik ve beraberlik, millete aidiyet ve mensubiyet duygusu kazandırılmaya çalışılmıştır.

Ders kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının tamamı herhangi bir ayrıma (din, ırk, mezhep vb.) tabi tutulmadan “Türk milleti” olarak adlandırılmıştır. Türk milletine mensubiyet için kişinin Türkiye Cumhuriyeti hükümetine tebâiyeti ve milli imana sahip olması yeterli görülmüştür. Dini bir terim olan “iman” kelimesinin, ders kitabında başına “milli” sıfatı getirilerek kullanılması dikkat çekicidir. İnananları ortak bir paydada birleştirme, kaynaştırma ve bir bütünün parçaları haline getirme işlevi sebebiyle dini bir terim olan “iman”, aynı millete mensup kişileri birleştiren milli inanç ve değerler anlamında kullanılmıştır. Metnin bağlamından anlaşıldığı kadarıyla “milli iman”la, kişinin Türklüğüyle gurur duyması; vatanını ve milletini sevmesi; vatanına ve milletine faydası olanları sevmesi, zararı olanlardan nefret etmesi, kısaca milli şuur ve bilince sahip olması kastedilmektedir.

Öğrencilere milli kimlik bilinci kazandırma gayretinin açık bir şekilde görüldüğü ders kitaplarında “Türk” kelimesi sıklıkla öğrencilere hitap için ve genel olarak “biz”i ifade etmek için kullanılmıştır.

“...Biz Türküz. Türkler medenidir...”²⁷⁰

“...Ben bir Türküm ve Müslümanım.”²⁷¹

“... münevver Türk evlatları...”²⁷²

“Halbuki biz Türkler medeni bir milletiz...”²⁷³

²⁷⁰ CÇDD, 3, s. 20.

²⁷¹ CÇDD, 3, s. 53.

²⁷² CÇDD, 4, s. 45.

²⁷³ CÇDD, 4, s. 53.

“...Medeni Türk çocuğu masallara akla uymayan saçma laflara inanmaz...”²⁷⁴

“Biz Türklerden başka İslam dinine uymuş birçok milletler var...”²⁷⁵

“Biz, Türk olduğumuz, anadilimiz Türkçe olduğu halde Müslümanız...”²⁷⁶

“Türk çocuğu da, medeniyet ve Cumhuriyet yavrusudur...”²⁷⁷

Türk milletinin bekasının ve ilerlemesinin ancak milli iman sayesinde olacağı ifade edilmiş; bu imanı Türk halkına kazandıran Gazi Mustafa Kemal ve vatanperver arkadaşlarından ve bu imanın oluşumunu sağlayan Cumhuriyet rejiminden hürmet, minnet ve şükranla bahsedilmiştir.

“Bizim bir de milli imanımız vardır. Biz Türküz. Türkler medenidir. Milletimiz, daima ileri gidecek, düşmanlarımızı alt edecektir. Türk adı anılınca göğsüm iftiharla kabırır, başım yükselir. Milletime, vatanıma faydası dokunanları severim. Mübarek yurduma fenalık edenleri hiç sevmem. İşte bu milli iman, bizi yaşatacak, ilerletecek imandır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti hükümetine tabi olanların hepsini bu iman birleştiriyor. Biz bu milli imanı, büyük Cumhurreisimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin ve onun vatansever arkadaşlarının gayretiyle, Cumhuriyet sayesinde kazandık. Şimdi hepimiz neşe içindeyiz. Kalbimiz kuvvetli. Bize bu imanı veren Cumhuriyet'e dört el ile sarılacağız, onu yaşatacağız, biz Cumhuriyet çocuklarının en büyük milli vazifesi budur. Yaşasın Cumhuriyet ve Gazi Cumhurreisimiz!”²⁷⁸

Bir din dersi kitabında “iman” başlığı altında asıl üzerinde durulması gereken dini imandan çok milli imana vurgu yapılması ve önceliğin milli imana verilmesi, siyasi iktidarın milleti birleştiren asıl unsur olarak “dini” değil “milli” imanı esas kabul ettiğini göstermektedir. Bu ifadelerden siyasi iktidarın ideolojisine paralel olarak eski düzenin birleştirici unsuru olan ümmetçilik

²⁷⁴ CÇDD, 5, s. 14.

²⁷⁵ CÇDD, 5, s. 33.

²⁷⁶ CÇDD, 5, s. 36.

²⁷⁷ CÇDD, 5, s. 35.

²⁷⁸ CÇDD, 3, s. 20.

fikrinin terkedildiği ve yeni toplumun harcı olarak Cumhuriyet ideolojisinin milliyetçilik anlayışının esas alındığı anlaşılmaktadır.

Asıl birleştirici unsur olarak milli imanın öne çıkarılmasına; kimlik tanımlamasında “Türklük”ün “Müslümanlık”tan önce zikredilmesine rağmen milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında, dini imanın birleştiriciliğinden de faydalanılmak istenmiştir.

“Çocuklar, atalarımız, Müslümanlık çıkınca bu dine uymuşlar, Müslüman olmuşlardır. Biz de Müslümanız. Bugünkü Türklerin dini İslam dinidir. İslam imanı, dini ve milli iman, bizi birbirimize bağlıyor.”²⁷⁹

“Ben bir Türküm ve Müslümanım, Allah'ımı severim, hükümete, millete yardım etmek, büyüyünce verilen işe dikkat etmek benim vazifemdir. Herkese hayırlı olacağım; milletimi cehaletten, taassuptan kurtaran, medeniyetin nuruna kavuşturan Cumhuriyeti yaşatacağım. Milli ve dini imanımıyla yaşayacağım.”²⁸⁰

Milli değerlerden “vatan” ve “millet” ders kitaplarında en sık kullanılan kavramların başında yer almaktadır. Bu iki kavram genelde birlikte zikredilmektedir. Kitaplarda vatanına ve milletine hayırlı olmak en temel dini ve milli vazife olarak sunulmuştur. Vatanın ve milletin çıkarları, bireysel çıkarlardan öncelikli ve üstün tutulmuştur. İyi bir müslümanın aslında iyi bir vatandaş olması gerektiği dini referanslara atıflar yapılarak ifade edilmiştir.

“...İşte bunlara inanan, iman eden kimse Müslümandır. İman sahibi olanların güzel huylu ve milletine, vatanına, bütün insanlara hayırlı olmaları, Peygamber'in söylediği şeyleri yapmaları lazımdır. Çünkü

²⁷⁹ CÇDD, 3, s. 22.

²⁸⁰ CÇDD, 3, s. 53.

İslam dini, millet ve vatan sevgisi ve ahlak güzelliği üstüne kurulmuştur.”²⁸¹

“...En büyük hayır, vatana yapılmalıdır...”²⁸²

“Milletine, vatanına, hükümete hayırlı olan adam da, dini, imanı bütün bir adamdır.”²⁸³

“Müslümanlıkta yalnız milletine, vatanına fazla hayrı dokunan kimsenin mevki yüksektir.”²⁸⁴

“Görüyorsunuz ya çocuklar, Müslümanlık, bize ahlakın emrettiği şeyleri emrediyor. Vatanına, milletine hayrı dokunmayan kimseleri sevmiyor.”²⁸⁵

“Allah'a en büyük ibadet, onu sevmek, hayırlı bir insan olmak, milletimize, vatanımıza, hükümetimize, sonra da bütün insanlara faydamızın dokunmasıdır.”²⁸⁶

Vatanla eş anlamlı olan “yurt” kelimesi “mübarek” sıfatıyla kullanılmıştır. Milli değerler, dini kavramlar kullanılarak yüceltmeye ve kutsanmaya çalışılmıştır.

“Mübarek yurduma fenalık edenleri hiç sevmem.”²⁸⁷

Vatan ve din arasında yakın bir bağ kurulmuştur. Hz. Peygamber'in ve Müslümanların baskı ve eziyetler sebebiyle Mekke'yi terkedip Medine'ye yerleşmeleri anlatılırken bu durum “vatansız din olmayacağı” iddiasını kanıtlamak üzere sunulmuştur. Müslümanların Medine'ye hicretiyle Türkler'in İstiklal Harbi'nde vatanlarını kurtarması birbirine benzer olaylar olarak sunulurken vatanın kurtulmasıyla dinin, milletin ve hükümetin kurtulduğu ifade edilmiştir.

²⁸¹ CÇDD, 3, s. 19.

²⁸² CÇDD, 4, s. 18.

²⁸³ CÇDD, 3, s. 59.

²⁸⁴ CÇDD, 5, s. 24.

²⁸⁵ CÇDD, 4, s. 24.

²⁸⁶ CÇDD, 3, s. 52-53.

²⁸⁷ CÇDD, 3, s. 20.

“Nihayet Peygamber, mağaradan çıkıp selametle Medine şehrine girdi. Medineliler bu mübarek misafirleri büyük şenliklerle karşıladılar. Peygamber, Medine'ye yerleşip, orada bir cami ve etrafına evler yaptırdı. Şehrin civarında bataklıklar vardı. Halk sıtmadan kırılıyordu. Bataklıkları temizlettirdi. Şehir, günden güne büyüyor ve güzelleşiyordu. Artık, Müslümanlığın bir merkezi olmuş, Peygamber, kendine bir vatan bulmuştu. Bu şekilde, bugünden sonra Müslümanlık, etrafa yayılmaya başladı. İşte görüyorsunuz ya çocuklar, vatansız din olmuyor. Biz de İstiklal Harbi'nde çalışmasaydık, vatanımızı kurtarmasaydık, bugün ne hükümetimiz kalırdı, ne milletimiz.”²⁸⁸

Milli bayramlar, milli kimliği inşa sürecinde kullanılan araçlardır. Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde milat sayılan tarihi olaylar bayram olarak tespit edilerek bu olaylar milli hafızada ölümsüzleştirilmeye çalışılmıştır. “Bayramlarımız” başlığı altında bayramlar dini ve milli olarak ikiye ayrılmıştır. Normalde bir din dersi kitabında dini bayramların anlam ve öneminin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması beklenirken yazar, konunun odağına milli bayramları yerleştirmiştir. Konunun sonunda birkaç satırlık bir alanda Şeker (yazarın ifadesiyle) ve Kurban bayramlarından bahsetmiştir.

Milli bayramlar kapsamında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'na ve işgal edilen illerin kurtuluş günlerine yer verilmiştir. Cumhuriyet Bayramı, zalim padişahların Türk milletinin başından atıldığı, milletin kendi kendini idare etmeye, ilerlemeye ve çağdaş uygarlığa uyum sağlamaya başladığı bir milat olması sebebiyle milli bayramların en şerefli olarak nitelendirilmiştir.

“Bayram günleri, bizim en büyük sevinç günlerimizdir. Milli bayramlarımızın en şerefli, Ekim'in 29. günüdür. O gün, Cumhuriyet ilan edildi. Zalim padişahları başımızdan attık. Türk milleti, terakki

²⁸⁸ CÇDD, 3, s. 34.

yoluna girdi, hakiki medeniyeti kabul ettik. O günden sonra artık, millet kendi kendisini idareye başladı.”²⁸⁹

Memleketi düşmanlardan kurtarmak için yurdun dört bir yanından gelen fedakar vatanseverler tarafından Ankara’da kurulan TBMM’nin açıldığı tarih olan 23 Nisan’ın da, Türk milletinin büyük bayramlarından biri olduğu belirtilmiştir. Bayramlarla alakalı açıklamaların sonunda öğrencilerden, büyüklerinin vatan ve millet için yaptıkları fedakarlıkların benzerlerinin kendilerinden de beklenildiği ifade edilmiş; öğrenciler, vatana ve millete karşı görevleri konusunda bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

“Nisan’ın 23. günü de büyük bir bayramımızdır. Yunanlılar, memleketlerimize saldırırken, vatanını seven hamiyetli Türkler o gün Ankara’da toplanmışlar, Büyük Millet Meclisi’ni açmışlar, milletin başına geçip İstiklal Harbi’ne girişmişlerdir. Yunanlıları memleketimizden kovan, düşmanlara yardım eden hain padişahla soysuz vatansızları ülkemizden süren, Cumhuriyet’i ilan eden büyük Gazi, 23 Nisan’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin başına geçmiş, fedakâr ve vatansever arkadaşlarıyla birleşip çalışmaya başlamıştı. Bu kadar fedakârlıklar hep bizim için yapıldığından, 23 Nisan, çocuk bayramıdır. Biz de, bizden sonra gelecekler için böyle çalışmalıyız.”²⁹⁰

Müslüman milletlerin en güçlüsünün ve tam olarak bağımsız olanının Türkler olduğu öne sürülerek bu durumla övünülmüştür. Türklerin diğer müslüman halklardan güçlü ve ileri olması, “saçma fikirler ve bu saçma fikirlerin sahipleri” olarak ifade edilen eski düzeni kuran ve meşruiyetini sürdüren fikir, kurum ve kişileri reddedip ortadan kaldırarak Cumhuriyet rejimini kabul etmesine bağlanmıştır. Bu ifadelere göre Türkler, bağımsızlıklarını ve güçlerini Cumhuriyet rejimine borçludur.

“Bugün Müslüman devletleri arasında istiklaline sahip Acemistan ve Afganistan var. Fakat bütün Müslüman milletlerin en kuvvetlisi,

²⁸⁹ CÇDD, 3, s. 11.

²⁹⁰ CÇDD, 3, s. 11.

istiklaline adanmışlık sahip bulunana, Türklerdir. Çünkü Türk, tamamıyla uyandı ve saçma fikirleri, saçma fikir sahiplerini başından attı; medeniyete uydu, medeniyet âlemine karıştı. Medeni idare olan Cumhuriyet'i kabul ve ilan etti. Türk anladı ki, Allah kuru duayı kabul etmiyor. Allah'ın kuvveti olan kendi kuvvetine güvendi, silahına sarıldı. Dört bucaktan kendini boğmak için vatanına saldıran, istiklaline dış bileyen düşmanları mağlup etti. Düşmanlar, Türk'ü öldü zannederlerken, Türk, onlara dirildiğini gösterdi; Allah'ın emri yerini buldu ve Türk istiklali kurtuldu. Bundan sonra Türk, kendisine bu saadeti veren büyük Gazi'nin nurlandırdığı Cumhuriyet ve medeniyet yolunda yürüdükçe, düşmanlar ona dokunamayacak ve istiklalini daima muhafaza edecektir. Türk çocuğu da, medeniyet ve Cumhuriyet yavrusudur. Gazi'nin ona emanet ettiği Cumhuriyet'i yaşatacak ve yaşayacaktır.”²⁹¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi iktidarın öncelikli hedefi farklı din, dil, ırk ve mezheplere mensup Osmanlı bakiyesi nüfustan yekvücut bir Türk milleti teşekkül etmek olmuştur. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanda hayata geçirilen düzenlemeler yanında dini alanın millileştirilmesi için de çeşitli adımlar atılmıştır. Batı'da milli devletlerin kuruluşunda dinin millileştirilmesi için gerçekleştirilen icraatlar model alınarak İslam'ın Türk yorumunu oluşturmak için dinin temel kaynakları Türkçe'ye tercüme ettirilmiş; ibadetlerin (ezan, sela, tekbir, dua, namaz, hutbe) Türkçeleştirilmesi için hamleler yapılmıştır.²⁹² Kamuoyunun onayını alamayan bu uygulamalara karşı muhalefet, din dersi kitapları da araçsallaştırılarak kırılmaya, dinin millileştirilmesi yolunda gerçekleştirilen düzenlemeler yeni nesillere benimsetilmeye çalışılmıştır.

Ders kitaplarında din dilinin Türkçeleştirilmesi konusu 5. sınıf kitabında müstakil olarak “Her Millet Allah’a Kendi Diliyle Hitap Eder” başlığı altında ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in ve vahyin ilk muhataplarının Arap olmasının doğal bir sonucu olarak ilahi hitabın ve din dilinin de Arapça olduğu; fakat zamanla

²⁹¹ CÇDD, 5, s. 33-35.

²⁹² Düccane Cündioğlu, **Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15-16.

İslam'ın dünyanın dört bir yanına yayılarak anadilleri farklı topluluklar tarafından benimsendiği; ilk muhatapları her ne kadar Arap olsa da İslam'ın Araplara has bir din olmadığı ifade edilmiştir. Arapça'nın tek dil olarak kabul edilmesinin İslam'ın evrenselliğine aykırı olduğu belirtilmiştir.

“Çocuklar, biliyorsunuz ki, Hazreti Muhammed Mekkeliydi, anadili de Arapçaydı. Fakat kurduğu din, İslam dini yalnız Araplara değil, bütün insanlara aittir. İslam dininde olanlar, Müslümanlar da yalnız Araplardan ibaret değildir. Biz, Türk olduğumuz, anadilimiz Türkçe olduğu halde Müslümanız. Müslümanlık, bütün insanlara ait bir din olduğundan, bu dine mahsus tek bir lisan olamaz.”²⁹³

Kişinin anadili olmayan bir dilde ibadet etmesi, papağanın bilinçsiz bir şekilde kendisine söylenenleri tekrar etmesine benzetilmiştir. Okuduğunun, söylediğinin ve dinlediğinin ne anlama geldiğini bilmeyen kişinin ibadetlerinin samimiyet ve ihlastan uzak olacağı öne sürülerek ibadetlerin Türkçe olarak yapılmasının daha doğru ve faziletli olduğu vurgulanmıştır.

“Her millet, Allah'a kendi dili ile hitap eder, istediklerini kendi diliyle ister, kendi diliyle şükreder. Bir Türkün, anlamını bilmediği, anlamadığı Arapça ile Allah'a hitap etmesi, adeta papağanın konuşmasına benzer. Böyle bir hitap, böyle bir dua, elbette ruhtan doğmaz. Allah'a karşı samimi olmak, bütün duygularımızı, isteklerimizi, duyduğumuz, istediğimiz gibi söylemek için mutlaka Türkçe söylememiz, kendi anadilimizle hitap etmemiz lazımdır.”²⁹⁴

Din dilinin Türkçeleştirilmesi konusunda yapılan düzenlemeler, (Cuma ve Bayram hutbelerinin ve duaların Türkçeleştirilmesi) Cumhuriyet rejiminin kazanımları olarak sunulmuştur. Yazara göre bu uygulamalar sayesinde Türk halkı ibadetlerini daha içten ve samimi bir şekilde eda etme imkanına sahip olmuştur.

²⁹³ CÇDD, 5, s. 36-37.

²⁹⁴ CÇDD, 5, s. 37.

“Halbuki evvelce bütün dualar, hatta Cuma ve bayram günleri bir nutuk demek olan hutbeler bile Arapça okunur, halk da, ne söylediğini ve ne de dinlediğini bilirdi. Manasını anlamadığı şeyleri dinlemeye çalışırken uyuklardı. Artık böyle akla uymayan saçma şeyler olmaz. Hepimiz Allah'ımıza kendi dilimizle hitap ediyor, duygularımızı kendi dilimizle söylüyoruz. İşte bu da, bu iyilik de Cumhuriyet sayesinde olmuştur.”²⁹⁵

Siyasi iktidarın genelde din dilinin, özelde hutbelerin Türkçeleştirilmesi konusundaki yaklaşımı, Atatürk'ün 7 Şubat 1923'te Balıkesir Paşa Camii minberinden halka yaptığı konuşmada açık bir şekilde ortaya koyulmuştur. Ana gayesi halkı aydınlatmak ve yol göstermek olan hutbelerin, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olması ve tamamen Türkçe olarak okunması gerektiği Atatürk tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir lisanda olması ve onların da bugünkü icabat ve ihtiyaçlarımıza temas etmemesi, Halife ve Padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmeye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, ikiyüz, hattâ bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın herhalde nâsın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisinde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki —minberler halkın dimağları, vicdanları için bir menba-i feyiz, bir menba-i nur olmuştur. Böyle olabilmek için minberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayik-i fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lâzımdır. Huteba-yı kiramın ahvali siyasiye, ahvali içtimaiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabatı zamana muvafık olmalıdır. Ve olacaktır.”²⁹⁶

²⁹⁵ CÇDD, 5, s. 37-38.

²⁹⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 98-99.

3.4. Devletçilik

“Devletçilik, devlet yetkilerinin artması, genişlemesi, kamu hizmet ve faaliyetlerinin yayılması demektir. Devletçilik bir tür devlet müdahalesi, daha önce devlet faaliyet alanına girmeyen konularda kamu menfaati nedeni ile devletin bu alana karışması, katılması ve müdahalesi demektir.”²⁹⁷

Siyasi bağımsızlık yanında ekonomik bağımsızlığı da kazanmak Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun ülkülerinden birini oluşturmuştur. Devletçilik, uzun bir savaş dönemi ardından özel teşebbüsler tarafından gerçekleştirilmesi mümkün görülmeyen ekonomik kalkınmanın devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmasının bir sonucudur. Bu ilkeyle ekonomik bakımdan geri kalmış Türkiye Cumhuriyeti’ni en hızlı şekilde kalkındırmak, toplumun refah düzeyini arttırmak ve sosyal adaleti sağlamak amaçlanmıştır.²⁹⁸

Ders kitaplarında bu amacı gerçekleştirmek için çalışmanın gerekliliği ve önemi çok güçlü bir şekilde vurgulanmış; çalışmak, üretmek, vatana millete hayırlı olmak bir Müslümanda bulunması gereken en önemli özellik olarak görülmüştür.

“İman sahibi olanların güzel huylu ve milletine, vatanına, bütün insanlara hayırlı olmaları, Peygamber'in söylediği şeyleri yapmaları lazımdır.”²⁹⁹

“Peygamberimiz, "Müslümanlıkta ne zarar görmek, ne de zarar vermek vardır, insanların hayırlısı, insanlara menfaati dokunan, fenası da zararı dokunan kimsedir" diyor. Anlıyorsunuz ya, Müslümanlığın esaslarından biri de hayırlı insan olmaktır. Yoksa öyle Cumhuriyet'ten evvelki zamanlarda olduğu gibi, bir köşeye

²⁹⁷ Hamza Eroğlu, “Atatürk ve Devletçilik”, **Atatürkçülük : Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s. 301-302.

²⁹⁸ Eroğlu, **a.g.m.**, s. 302.

²⁹⁹ **CÇDD**, 3, s. 19.

çekilip gece gündüz ibadet etmek, kimseye faydası dokunmamak, Müslümanlık değildir.”³⁰⁰

“Evvela ailemize, milletimize, vatanımıza, sonra bütün insanlara karşı hayırlı olmalıyız.”³⁰¹

Tembellik, pasiflik, içki, kumar gibi kötü alışkanlıklar ve insanın sağlığını bozup iş gücünü azaltacak her türlü davranış olumsuzlanmıştır. Temiz, sağlıklı, güçlü ve gürbüz olmak hem “dini” hem de “milli” bir görev olarak görülmüştür.

“Vücudumuz sıhhatli, kuvvetimiz var, gücümüz her şeye yetiyor; bu nimetin şükrünü nasıl ödeyelim, değil mi? Bunun şükrü sıhhatin, kuvvetin kadrini bilmek, hasta olmamaya çalışmak, temiz olmak, iş görmek, tembellikten, pislikten kaçmaktır.”³⁰²

“Müslümanlık, temizlik üstüne kurulmuştur. Tabipliği din ilminden daha üstün tutmuştur. Kuvvetli, gürbüz, temiz, şık olmak, Müslümanlığın istediği şeylerdir.”³⁰³

“...Demin söylediğimiz gibi, Müslümanlık kumar oynamayı, şarap içmeyi yasak etmiştir. Neden? Çünkü bunları yapan adam, evvela kendi sıhhatini zehirliyor, parasız pulsuz bir sefil, bir ahlaksız oluyor. Sonra bir toplum içinde böyle ahlaksız adamlar çoğalırsa, o toplum zayıflar, sefil olur. Sıhhatini, ahlakını gözeten, içinde yaşadığı cemiyetin, yani milletin, vatanının ilerlemesini isteyen bir adam, rakı içmez, kumar oynamaz.”³⁰⁴

³⁰⁰ CÇDD, 4, s. 11.

³⁰¹ CÇDD, 4, s. 14.

³⁰² CÇDD, 4, s. 36-37.

³⁰³ CÇDD, 4, s. 52.

³⁰⁴ CÇDD, 4, s. 22.

Hız. Peygamber'in Müslümanları spor yapmaya teşvik ettiği öne sürölerek öğrenciler, fiziksel güçlerini arttıracak beden eğitimi ve spor faaliyetlerine yönlendirilmiştir.

“Halbuki Peygamber, zamanında ata binmeyi, ok atmayı teşvik eder, ok atarak idman yapmayı emrederdi. Bu zamanda olsaydı, şüphe yok ki, futbol, voleybol, tenis gibi medeni oyunları, izciliği teşvik eder, kendi de oynardı.”³⁰⁵

Sağlıklı, güçlü ve temiz olmaya verilen önem, ekonomik kalkınmayı hedefleyen Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi önemli kayıplar verilen büyük savaşların ardından ideal bir vatandaş tipi oluşturma ve elde kalan insan gücünü verimli bir şekilde istihdam etme gayretinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ders kitaplarının da bu amaca hizmet edecek şekilde kurgulandığı anlaşılmaktadır. Ders kitaplarında öğrencilerin sağlıklı olabilmeleri için öncelikli olarak kişisel bakımlarına önem göstermeleri, çeşitli spor faaliyetleriyle fiziksel güçlerini arttırmaları ve nihayetinde vatani ve milleti her türlü iç ve dış düşmandan koruyup geleceğin teminatı olacak ve azami düzeyde vatana ve millete fayda sağlayacak bireyler haline gelmeleri hedeflenmiştir. Beden eğitimi ve spor faaliyetleri bu sebeplerle eğlenceden çok öğrencilere kattığı pratik fayda sebebiyle önemsenmiş, kamu yararı için araçsallaştırılmıştır.³⁰⁶

Ekonomik kalkınmayı sağlayacak her türlü faaliyetin (ziraat, ticaret, sanat v.b.) Hız. Peygamber tarafından teşvik edildiği; fakirliğin yerildiği ve zenginliğin övüldüğü öne sürölerek öğrencilerin üzerilerine düşen sorumluluğun çeşitli iş kollarında aktif rol alarak ülkenin gelişimine katkı sağlamak olduğu belirtilmiştir.

³⁰⁵ CÇDD, 4, s. 52-53.

³⁰⁶ Üstel, a.g.e., s. 194-195.

“Milletine ticaretin, sanatın, ziraatın iyiliğini anlatır, milletin bunlarla ilerleyeceğini söylerdi. Fakirlikten hoşlanmaz, herkesin zengin ve temiz olmasını isterdi. Zaten sanatı, ticareti, ziraatı olmayan fakir olur, fakir adamlar da hayır yapamaz. Halbuki Müslümanlığın birinci şartı, hayır yapmak, hayırlı adam olmaktır.”³⁰⁷

“Sonra mesela, bir adam bir memuriyete geçiyor. Kendisine bir devlet işi veriyorlar, başka biri ticaret âlemine atılıyor, bir tanesi sanat öğrenmiş, başka bir tanesi de çiftçi. Bunların her birinin bir işi var. Kazançları o işten. Onları sefaletten kurtaran, alnı açık, yüzü ak gezdiren o işi bilmeleri.”³⁰⁸

Halk arasındaki yaygın kanının aksine fakirliğin İslam dininde hoş görülen bir şey olmadığı “İnsan ancak çalıştığı şeyi kazanır” ayeti; “Fukaralık, az kaldı imansızlık oluyordu” hadisi; Hz. Peygamber’in ve İslam büyüklerinin hayatlarının her döneminde kendilerinin ve maiyetlerinde bulunanların geçimini sağlamak için çalıştıkları şahit gösterilerek vurgulanmıştır.

“Peygamber aç kalırdı da karnına taş bağlardı derler. Bütün bunlar yalandır, çocuklar! Bundan evvelki derslerden birinde Peygamber'in "Fukaralık, az kaldı ki imansızlık oluyordu" dediğini söylemiştik. Böyle diyen ve "İyi mal, temiz mal, iyi ve temiz adama ne güzel yaraşır" diye zenginliği metheden bir zat nasıl olur da böyle fakir kalır?. Zaten kendisi, peygamberliğinden evvel ticaretle uğraşmıştı. Peygamberlikten sonra da bütün Arabistan, kendi emrine tabiydi. Memurlar, her taraftan toplanan zekâtı Medine'ye getirip Peygamber'e verirlerdi. O da bu biriken parayı orduya sarf eder, dul kadınlara, yetim çocuklara, zekât memurlarına, parası bitip yolda kalmış yolculara dağıtır, kendisi ve akrabası için içinden beş para almazdı. Kendisinin deve ve koyun sürüleri ve arazisi vardı. Bunların geliri geçimine fazlasıyla yeterdi.”³⁰⁹

³⁰⁷ CÇDD, 3, s. 43-44.

³⁰⁸ CÇDD, 4, s. 37-38.

³⁰⁹ CÇDD, 4, s. 64-65.

Tembelliklerini ve miskinliklerini dini gerekçelere dayandırarak hayatlarını cami ve tekke köşelerinde geçiren, ne kendine ne de milletine faydası dokunan pasif dindar tipinin ve bu dindarlık anlayışını üreten kurum ve kişilerin nüfuzunun, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılaplarla bertaraf edildiği belirtilmiştir. Halkı tembelliğe ve miskinliğe teşvik edip pasifleştiren din anlayışı ve temsilcilerinin etkisizleştirilmesiyle çalışmanın, üretmenin ve kalkınmanın önündeki engel kalkmış; İslam dininin emrettiği doğrultuda vatandaşlar aktif, üretken ve faydalı hale getirilmek istenmiştir. Cumhuriyet döneminde bu alanda yapılan çalışmaların sonucunda halk, çalışmaya, üretmeye ve faydalı olmaya başlamış; ticaret, sanayi, sanat v.b. iş kollarında rol alarak ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamıştır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi “çalışmak devri” olarak nitelendirilmiştir.

“Halbuki evvelden Müslümanlığı yanlış anlayanlar, dünya için çalışmazlar, miskin miskin tekke köşelerinde, cami bucaklarında otururlar, sefil bir halde yaşarlar; yaşayamazlar, sürünürlerdi. Cumhuriyetimiz tembel yatağı olan yerleri kapattı, halka Müslümanlığı yanlış anlatan cahilleri susturdu. Milletimiz ticarete, sanata alışmaya başladı. Memleketimizde yer yer fabrikalar açılıyor. İşte Müslümanlığın istediği "çalışmak devri" şimdi geldi.”³¹⁰

Kişinin ailesine, vatanına ve milletine hayırlı bir insan olmasını sağlayan zenginliğin İslam dini tarafından bir erdem olarak görüldüğü; zenginliğin, Hz. Peygamber’in teşvik ettiği ticaret, ziraat ve sanat gibi iş kollarında çalışarak kazanılabileceği ve ancak bu şekilde başka milletlere muhtaç olunmayıp zengin ve kuvvetli bir millet haline gelinebileceği; çalışmayan milletlerin zayıflayıp bağımsızlıklarını kaybedecekleri ifade edilmiştir.

“Para da elbette çalışmakla kazanılır. Bir milletin ruhu, ticaret ve ziraattır. Yabancı memleketlere fazla mal satıp oralardan az mal alan,

³¹⁰ CÇDD, 4, s. 28-29.

ihtiyacını kendisi giderip yabancı milletlere muhtaç olmayan millet, kuvvetli ve zengin olur. Zengin milletin de hem kendisine hem de bütün insanlara hayrı dokunur. Zenginlik, fabrikalarla, sanatla, ticaretle olabilir.”³¹¹

“Çalışmayan adam fakir olur, fukarası çok milletler, zayıf düşer, nihayet bağımsızlıklarını kaybederler.”³¹²

Vatandaşların kendilerine tevdi edilen görev ve sorumlulukları hakkıyla yerine getirmeleri, “şükür” konusuyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Hangi mesleği icra ederse etsin (memur, işçi, tüccar, sanatkar, çiftçi v.b.) kişinin geçimini sağladığı işi, tam olarak yerine getirerek ancak bu nimetin şükrünü eda edebileceği belirtilmiştir. Vatandaşlar, görevlerini tam ve düzgün bir şekilde yerine getirme konusunda teşvik edilmiştir.

“Sonra mesela, bir adam bir memuriyete geçiyor. Kendisine bir devlet işi veriyorlar, başka biri ticaret âlemine atılıyor, bir tanesi sanat öğrenmiş, başka bir tanesi de çiftçi. Bunların her birinin bir işi var. Kazançları o işten. Onları sefaletten kurtaran, alnı açık, yüzü ak gezdiren o işi bilmeleri. Bu da pek büyük bir nimettir. Ya ellerinde hiçbir işleri olmasaydı halleri ne olurdu? Başkalarının yardımına muhtaç olmak çok güç bir şeydir. Şu halde bu nimete de bir şükür lazım. Onun şükrü de şudur: Memur, vazifesini seve seve fazlası ile yapar. Tüccar, sattığı mala hile karıştırmaz, kendi kârını düşünür, fakat milletin kârını da düşünür. Kendi kârını onu bu âlemde tutan milletin zararında aramaz. Sanat sahibi sanatını doğrulukla yapar. Çiftçi, eski kafadan vazgeçip karasaban yerine makineler alır, savrum için Allah'tan boşu boşuna rüzgâr istemez. Kuru tesadüflere bel bağlamaz. Harman makinesinde buğdayını samandan ayırır. Hem az yorulur, hem çok para alır. Elindeki nimete de şükretmiş olur.”³¹³

³¹¹ CÇDD, 4, s. 28.

³¹² CÇDD, 4, s. 26-27.

³¹³ CÇDD, 4, s. 38-39.

Hız. Peygamber'in çalışmayı teşvik ettiğı sözlerinden yola çıkılarak, çalışmanın sadece erkeklerin değil kadınların da sorumluluğı olduğu, kadınların da iş hayatına katılmaları gerektiğı ifade edilmiştir.

“Müslümanlıkta yalnız erkek değil, kadın da çalışacaktır. Peygamber böyle diyor, böyle istiyor.”³¹⁴

Tüketimde yabancı ürünler yerine milli ürün ve hizmet sağlayıcıların tercih edilmesi istenmiştir.

“Mesela, bir vapur seyahati yapacağız. Evvela paramızın yabancılara gitmemesi için bir Türk vapuru ararız.”³¹⁵

Siyasi iktidarın zirai üretim konusundaki politikalarının da ders kitaplarındaki söylemlere yansıdığı görülmektedir. Geleneksel zirai yöntemlerin terkedilerek modern olanlarının kabul edilmesi dini kavramlar kullanılarak teşvik edilmektedir.

“Çiftçi, eski kafadan vazgeçip karasaban yerine makineler alır, savrum için Allah'tan boşu boşuna rüzgâr istemez. Kuru tesadüflere bel bağlamaz. Harman makinesinde buğdayını samandan ayırır. Hem az yorulur, hem çok para alır. Elindeki nimete de şükretmiş olur.”³¹⁶

“Asrî bir şekilde ekin eken çiftçi, çok mahsul alır, işini büyütür, çiftlikleri çoğalır, parası artar. İşte "Şükrederseniz, nimetleriniz çoğalır" sözünün anlamı budur.”³¹⁷

Hayırlı olmanın en temel İslami sorumluluk ve erdem olarak sunulduğu ders kitaplarında bu kapsamda zekat, sadaka, kurban ve fitre gibi mal ile yapılan ibadetlerin devlet tarafından kurulan veya desteklenen sosyal yardımlaşma kurumlarına bağışlanması teşvik edilmiştir. Bu kapsamda hizmet veren hayır kurumları ve faaliyet sahalarıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

³¹⁴ CÇDD, 4, s. 27.

³¹⁵ CÇDD, 4, s. 32.

³¹⁶ CÇDD, 4, s. 38-39.

³¹⁷ CÇDD, 4, s. 39-40.

“Onun için şeker bayramındaki sadakaları, memlekette böyle hayır işleriyle uğraşan cemiyetlere, mesela, savaşta yaralılarımıza, barışta malul gazilerimize, şehit yavrularına bakan, okullardaki fakir çocuklara yemek veren "Hilal-i Ahmer"e (Kızılay); küçük ve anasız babasız çocukları büyütüp adam eden "Himaye-i Etfal"e (Çocukları Koruma Cemiyeti); yersiz yurtsuz fakirlere bakan "Darülaceze"ye (Acizler Yurdu); vatanımızı düşmanlardan koruyan uçakları alan ve en hayırlı bir cemiyet olan "Tayyare Cemiyeti"ne, yahut hususi hastaneler gibi, yetim yurtları gibi hayırlı bir yere vermeliyiz. O vakit, hem yaptığımız hayır yerinde bir hayır olur, hem de bu cemiyetlerin yapacağı işler kolaylaşır. Kurban bayramlarında da bir kurban keserek kendimiz yiyeceğimize, muhtaç olmayan komşularımıza dağıtacağımıza, kurban paralarını bu cemiyetlerden birine verirsek, Allah daha çok razı olur”³¹⁸

“Yetimler, öksüzler de hiç mahzun olmamalı. Ne yapalım, herkes analı babalı büyümeyiz ya; onlar da Peygamberimiz gibi hiç yılmadan çalışırlarsa muhakkak kazanacaklardır. Gördünüz ya yavrularım, Peygamber'e dedesi, amcası da küçükken yardım ettiler. İşte biz de bu mübarek kimseler gibi kimsesiz yavrularımıza yardım etmeliyiz. Daha önce gördüğünüz "Çocukları Koruma Cemiyeti"ne aza olur, bağışta bulunursak, bu yardımı iyi bir şekilde yapmış oluruz.”³¹⁹

Bireysel olarak yapılan yardımların mevcut ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğu; bu yardımların devlet tarafından kurulan veya desteklenen hayır kurumları tarafından planlı ve programlı bir şekilde yapılmasıyla ancak azami düzeyde faydanın elde edilebileceği vurgulanmıştır. Bu şekilde yapılan yardımlardan Allah'ın da daha çok razı olacağı belirtilmiştir. Öğrencilerin ve dolayısıyla ailelerinin bu hayır kurumlarına üye olmaları ve bağışta bulunmaları istenmiştir.

“Bu cemiyetlere aza olan Türkler, seneden seneye yahut aydan aya cemiyete para veriyorlar da bu kadar hayırlı işler, biriken bu paralarla

³¹⁸ CÇDD, 3, s. 15-16.

³¹⁹ CÇDD, 3, s. 27.

yapılıyor. Bu işleri teker teker, yalnızca yapabilir miyiz? Madem ki yapamıyoruz, bu cemiyetlere üye olup paralarımızı oralara vermeliyiz. Hem yapacağımız, yerinde bir hayır olur, hem de toplanan paralara karışan azıcık paramızla çok, pek çok iş görülmüş olur. Bir de çocuklar, her şey vatanımızın selamette, memleketimizin rahatta olmasıyla yapılabilir.”³²⁰

“Bazı insanlar fakirlere, yetimlere, dul kadınlara sadaka verirler; elbette bu bir hayırdır. Fakat acaba biz, bir fakire ne kadar sadaka verebiliriz; beş kuruş, on kuruş, bir lira, beş lira, değil mi? Bizim vereceğimiz bu kadarcık para, memleketimizde ki bütün fakirleri, yetimleri sevindirir, onların ihtiyacını giderir mi? Ne gezer? Hatta bir fakire bile bir haftalık yiyecek parası olamaz. Şu halde ne yapalım? Acaba hepimiz vereceğimiz paraları bir araya toptasak nasıl olur? Muhakkak sizin de aklınız eriyor ki, o vakit azar azar vereceğimiz paraların yekünü çoğalır ve bir fakire değil, on fakire bakılabilir. İşte yavrularım, memleketimizde böyle hayır işlerine yardım etmek için bazı kimseler bir araya gelmişler, cemiyetler yapmışlardır. Bunlar, halkın paralarını bir araya toplayarak toptan yardım yaparlar.”³²¹

Ders kitaplarında adlarından ve faaliyet alanlarından bahsedilen hayır kurumları arasında vatan savunmasındaki rolü sebebiyle Tayyare Cemiyeti’ne ayrı bir önem verilmiş ve yapılacak yardımlarda bu kuruma öncelik verilmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir.

“Şimdi, en büyük kuvvet, tayyarelerdedir. Birkaç tayyare, koca bir şehri, büyük bir orduyu beş on bomba ile bir anda harap ediyor. Tayyareleri bulunan düşmanlarımıza karşı koyabilmek için bizim de tayyarelerimiz olmalıdır. İşte millete tayyare almak için "Tayyare Cemiyeti" isminde bir cemiyet vardır. Milletin yaptığı ianelerle tayyareler alıyor, onları idare edecek tayyarecileri yetiştirmek için

³²⁰ CÇDD, 4, s. 17-18.

³²¹ CÇDD, 4, s. 15-16.

okullar açıyor, hülâsa daima bizim menfaatımıza çalışıyor. Yapacağımız hayırlarda evvela bu cemiyeti düşünmeliyiz.”

“...vatanımızı düşmanlardan koruyan tayyareleri alan ve en hayırlı bir cemiyet olan "Tayyare Cemiyeti"ne...vermeliyiz.”³²²

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ders kitaplarında “dini vergiler” olarak tanımlanan mâli ibadetlerin hayır kurumlarına yönlendirilmesi üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Zekat, sadaka, fitre ve kurban derisi bağışlarının³²³ bu hayır kurumlarına yapılmasının caiz olduğu hakkında dönemin Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi tarafından bir fetva yayınlanmıştır. Fetvada bu kurumlara yardım etmek dini ve milli bir görev olarak addedilmiştir. Bu konuda Diyanet İşleri Reisliği personeli seferber edilmiştir. Vaaz ve hutbelerde bu konuya sıklıkla değinilmiş, yardım kampanyaları düzenlenmiş ve camilerde bu kurumlara yardımlar toplanmıştır.³²⁴

Cumhuriyet’in ilk yıllarında her alanda olduğu gibi sosyal yardımlaşma alanında da önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı döneminde halkın ferdi yardımlarıyla, vakıflar ve çeşitli hayır kurumları eliyle gerçekleştirilen sosyal yardımlaşma faaliyetleri Cumhuriyet’le birlikte büyük oranda kurumsal hale getirilerek devletçilik ilkesinin bir sonucu olarak devlet kontrolünde yürütölmeye başlanmıştır. Devlet, bu kurumlara kaynak sağlama konusunda halkın dini hassasiyetlerine müracaat etmiş; dinen zengin sayılan Müslümanların vermekle mükellef olduğu maddi yardımları bu kurumlara yönlendirmek için azami gayret sarfetmiştir. Bu şekilde zekat, fitre, sadaka, kurban ve kurban derileri

³²² CÇDD, 3, s. 15.

³²³ Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi’nin fetvasında “zekat, sadaka-i fitr ve kurban derileri”nin bağışlanmasının câiz olduğu ifade edilirken ders kitaplarında ayrıca kurban bedellerinin de bu hayır kurumlarına bağışlanabileceği belirtilmiştir. “Netice olarak şunu söyleyelim ki, kurban bayramlarında kurban alıp keserek kendimiz yiyeceğimize, karnı tok komşularımıza dağıtacağımıza, parasını bu cemiyetlerden birine vermeliyiz. Şeker bayramlarında, ramazanlarda vereceğimiz paraları Tayyare, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal gibi hayır yapan cemiyetlerden birine vererek, dinimizin dediğini asıl o vakit yapmış oluruz.” CÇDD, 4, s. 19-20.

³²⁴ Kara, a.g.e, s. 128-135.

gibi maddi yardımlar, kamusallaştırarak denetim altına alınmış; ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılmıştır.³²⁵

3.5. Laiklik, Din ve Vicdan Özgürlüğü

En yalın şekilde dini ve dünyevi alanların ayrılarak her alanın kendi kurallarına göre düzenlenmesi olarak tanımlanan laiklik ilkesine göre; siyasi, toplumsal ve ekonomik alanların dizaynında dinin hükümleri kurucu ve belirleyici bir unsur olması mümkün değildir.³²⁶ Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu ilke doğrultusunda halifelik kaldırılmış (1924); öğretim birliği sağlanarak kısa bir süre sonra dini eğitim veren medreseler kapatılmış (1924); Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış (1924); tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış (1925); şapka, kılık ve kıyafet konusunda düzenlemeler yapılmış (1925); öşür vergisi kaldırılmış (1925); şer'î kanunlar terkedilerek Türk Medeni Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ceza Kanunu (1926) kabul edilmiştir. Anayasadan “devletin dini İslam'dır” ibaresi çıkarılmış (1928); harf inkılabı yapılarak latin harfleri kabul edilmiş (1928); Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir ilke olduğu Anayasa metninde yer almıştır (1937).³²⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayata geçirilen inkılaplar incelendiğinde bunların büyük bir kısmının laiklik ilkesiyle irtibatlı olduğu görülmektedir. Kısa bir sürede dinin kurucu unsur olduğu bir toplumdan dinin etkisi silinmeye; siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik hayat akıl, bilim ve medeniyetin yol göstericiliğinde düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte inkılapların halk nezdinde kabul görmesi, benimsenmesi ve meşruiyetinin sağlanması için genel olarak ders kitapları, özel olarak din dersi kitapları araçsallaştırılmıştır. Din dersi kitaplarında öğrenciler, yapılan yeniliklerin dine aykırı olmadığı konusunda dini referanslar kullanılarak ikna edilmeye çalışılmıştır.

³²⁵Yaşar Baytal, “Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923–1938)”, **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 226-228.

³²⁶ İbrahim Agah Çubukçu, “Atatürk ve Laiklik”, **Atatürkçülük: İkinci Kitap**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s. 337.

³²⁷ Çubukçu, **a.g.m.**, s. 344-345.

Ders kitaplarında dinî ve dünyevi alanlar keskin bir şekilde ayrılmıştır. Her alanın kendi kurallarına göre düzenlenmesi gerektiği ifade edilirken dünyevi alanın dini alana müdahalesinden çok dinî alanın, dünyevi alana müdahalesi ön plana çıkarılarak bu durum olumsuzlanmıştır. Hz. Peygamber ile hurma aşısı yapanlar arasında geçen diyalog şahit gösterilerek İslam dininin de bu ikili ayrımı onayladığı öne sürülmüştür.

“Bir gün Peygamberimiz, hurma aşısı yapanları görmüş de "Böyle yapmayın, şöyle yapın" gibi bir şey söylemek istemiş, fakat sonra onların yaptıklarının doğru olduğunu anlayınca "Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz" demişti. Anlıyorsunuz ya, din işi başka, dünya işi büsbütün başka.³²⁸

“Peygamber vekili” anlamına gelen “halife” ünvanını alan padişahların insanüstü güçlere sahip olduklarının iddia edilmesi; dini otoritelerle uyuştugu sürece istediği gibi hüküm verebilmeleri; sınırsız yetkilere sahip olmaları yerilmiştir. Dini ve dünyevi işlerin yönetimini uhdesinde toplayan hilafet makamı, ötekileştirilerek gayrimeşru ilan edilmiştir.

Dini ve dünyevi alanın ayrılmamasının doğurduğu problemlerden bahsedilmiştir. Dünyevi işlerde bilgi, beceri ve tecrübe sahibi olmayan din adamlarının uzmanlık alanları dışındaki işlerin karara bağlamasında söz sahibi olmaları eleştirilmiştir. Her konunun dini otoritelerin onayından geçirilmesinin gereksizliği ve yanlışlığı vurgulanmıştır. Bu durumun milletin geri kalmasına sebep olduğu öne sürülmüştür. Dini otoritelerin muhalefeti sebebiyle matbaanın icadından çok sonraları Osmanlı’da kullanılmaya başlandığı ifade edilerek geri kalmışlığın müsebbibi olarak din ve dünya işlerinin ayrılmamış olması gösterilmektedir.

“Halbuki evvelce din işlerini gören kimseler, dünya işlerini de görmeye kalkarlardı. Padişahlar, peygamber vekili, "halife" adını almışlar, istedikleri gibi hüküm sürmeye başlamışlardı. Hocalar da bunların her dediklerine doğru derler, millete "Bir padişahda yedi

³²⁸ CÇDD, 5, s. 16.

peygamber kuvveti vardır" diye saçma şeyler söylerlerdi. Kısacası, din işleriyle dünya işleri ayrılmamıştı. En küçük bir şey bile "dine uygun mudur, değil midir?" diye hocalara sorulur, sonra yapılırdı. Mesela tarihte okuduğumuz gibi, Avrupa'da matbaa icat edilmişti. Onlar kitaplarını matbaalarda basıyorlar, herkes ucuzca kitap alabiliyor, cahiller azalıyordu. Bizde ise hocalara sormak, onların gönüllerini yapmak şartıyla ne kadar zaman sonra matbaa açıldı, bu yüzden ne kadar ziyan ettik. Bu söylediğimiz zamanlarda harp, sulh, hep hocaların hükmüyle olurdu. Milletin isteğini soran, menfaatinin düşünen yoktu. Padişah, şeyhülislamla, hocalarla uyuşturmuştuk, en olmayacak şeyler olur, kelleler uçurulur, ocaklar söndürülürdü.”³²⁹

Dini ve dünyevi alanların ayrılığı ifade edildikten sonra bu iki alanın sınırları ve otoriteleri tespit edilmiştir. “Vicdan işi” olarak tanımlanan din, kamusal hayattan soyutlanarak bireysel alanla sınırlandırılmıştır. Dini alanın, Kur’ân ve Hz. Peygamber’in sünnetiyle düzenlendiği ve alanın uzmanları olan hocalar tarafından öğretildiği ifade edilmiştir. Dünyevi alanın ise halkın seçtiği vekiller tarafından milletin ihtiyaçları ve menfaatleri doğrultusunda çıkarılan, zaman ve mekan şartlarına göre değişiklik gösteren yasalarla düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

“Halbuki siz de bilirsiniz ki, din, vicdan işidir. Bir adam Allah'la Peygamber'e inanınca Müslüman olmuş olur. Onun bu itikatının, imanının dünya işleriyle hiç alakası yoktur. Oruç, namaz gibi din işlerini mukaddes kitabımız olan Kur'an'dan veyahut hocalardan öğreniriz. Dünya işleri, milletimizin seçtiği vekillerin birbirleriyle konuşup anlaşarak yaptıkları kanunlarla, koydukları nizamlarla idare edilir. Bu kanunların dinle alakası yoktur. Zaten din, insanın itikatına tabidir. Halbuki dünya işlerini idare eden kanunlar zamana göre, milletin ihtiyaçlarına göre değişir. Öyle bir şey bilmeyen, bir şeyden anlamayan adamlar, böyle mühim işlere karışamazlar.”³³⁰

³²⁹ CÇDD, 4, s. 16-17.

³³⁰ CÇDD, 4, s. 18.

Dünyevi alanın konunun uzmanları tarafından verilen kararlar doğrultusunda düzenlenmesinin dinin özüne uygun olduğu işleri ehillerine vermeyi emreden hadis referans gösterilerek öne sürülmüştür.

“İslam dini de dünya işlerinin anlayan adamlara verilmesini emretmiştir. Peygamber, "Bir iş, ehli olmayan adama verilirse, o işte hayır kalmaz, o işin kıyameti kopar" demiştir. Şu halde, din işleri, dünya işlerinden tamamıyla ayrıdır.”³³¹

Herkesin kendi düşünce ve davranışlarından sorumlu olduğunu ifade eden ayet şahit gösterilerek başkalarının inançlarına, fikirlerine, hayat tarzına hoşgörüyle yaklaşmak, saygı göstermek ve müdahale etmemek gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda temel ölçüt bu inanç, fikir ve hayat tarzlarının vatana ve millete zararının olmamasıdır. Vatanın ve milletin menfaatine aykırı olmayan her inanç, fikir ve hayat tarzı kutsal ve dokunulmaz addedilmiştir.

“Dünyada herkes bir şeye inanır. Bu fikir ve bu inanç, kendince mukaddestir. Biz, herkesin inandığı şeye hürmet edersek, başkaları da bizim inandığımız şeylere hürmet eder. Hiç kimsenin inancına karışmaya hakkımız yoktur. Milletimize, vatanımıza zararı dokunmayan her inanca ve her fikre hürmet ederiz. Zaten Allah da "Kimsenin yaptığı şey, kimseden sorulmaz" demiştir. Mesela birisi namaz kılmıyor; vazifesini ihmal etmezse onun namaz kılmamasına, tabiidir ki, karışamayız. Namaz kılan da, kılmayanlara karışamaz. İman, fikirden doğar. Herkesin düşüncesi serbesttir. Milletimizin menfaatına zarar vermedikçe her fikir mukaddestir. İşte doğru bir Müslümanın düşüncesi ve hareketi böyledir.”³³²

“Herkesin imanı kendisine aittir. Herkes, düşüncesinde hürdür. Hakiki Müslümanlık da bundan ibarettir.”³³³

³³¹ CÇDD, 4, s. 19.

³³² CÇDD, 4, s. 8.

³³³ CÇDD, 4, s. 10.

Başkalarına karışmak toplumsal huzur ve düzeni bozan bir davranış olarak görülmüş ve zararları sebebiyle olumsuzlanmıştır. Müslüman ve ahlaklı bir birey olmanın başkalarına saygı göstermeyi gerektirdiği ifade edilmiştir.

“Sonra büyüklere itaatsizlik etmek, birbirinin malına, canına zarar vermek, vatandaşlarının imanına, itikatına karışmak gibi şeyler, hem insanın kendisine hem de içinde yaşadığı cemiyete zarar verir. O cemiyetin düzenini bozar. Bunları yapan adamlar ahlaksız kimselerdir. Ahlak, büyüklere itaat etmeyi, kimsenin malına, canına zarar vermemeyi, milletin, vatanının menfaatına, ilerlemesine engel olmadıkça kimsenin inancına, imanına karışmamayı emretmiştir. İslam dini de bize bunları emrediyor.”³³⁴

“Müslümanlar, yalnız birbirleriyle değil, bütün insanlarla hoş geçinirler. Kavga etmek, birbirini gücendirmek neden olur? Birisinin ya fikrine, ya itikatına, yahut da kimseye zarar vermeden yaptığı bir işe, söylediği bir söze karışırsanız, o da size darılır, söylenirse artık kalp kırılmış ve kavga kopmuştur. Halbuki daha ilk derslerde görmüştünüz ki, Müslümanlar, hiç kimsenin hür fikirlerine, itikatlarına karışmazlar. Böyle olunca da herkesle iyi geçinirler. Nazik olurlar. Birbirlerine iyi işlerde yardım ederler. Zaten birbirine yardımda bulunmak ve daima birleşip işlerini birlikte görmek de İslam esaslarındandır.”³³⁵

Kur’ân’dan başkalarının inançlarına karışmamak konusunda ayetlerden referans verilmiş, Hz. Peygamber’in ve İslam büyüklerinin hayatlarından başkalarının inanç, fikir ve hayat tarzlarına gösterdikleri saygı konusunda örnekler sunulmuştur.

“Peygamberimiz, İslam dinine inanmayan kimselere dokunmamış, Müslümanlığa zarar vermemek ve İslam hükümetine bir miktar vergi

³³⁴ CÇDD, 4, s. 23.

³³⁵ CÇDD, 4, s. 43-44.

vermek şartıyla onları serbest bırakmıştır. İslamın ikinci cumhurreisi Ömer de fethedilen memleketlerde Müslüman olmayanların itikatlarına hürmet etmiştir. Zaten mukaddes kitabımız "Din, zorla olmaz. Doğru ve yanlış yol akılla bulunur, bellidir" diyor."³³⁶

Din ve vicdan özgürlüğü, laiklik ilkesinin doğal bir sonucu olarak ders kitaplarında karşımıza çıkmaktadır. Türk toplumunun farklı din, inanç, fikir ve hayat tarzına sahip kişilerden oluştuğu göz önünde bulundurularak toplumun huzurunu, birlik ve beraberliğini bozacak, toplumsal alanda ayrılığa ve çatışmaya sebep olacak davranışlardan kaçınılması istenmiştir.

3.6. İnkılapçılık

Modern çağa ve medeniyete uymayan her türlü kurum, kuruluş, kanun ve uygulamanın terkedilerek yerlerine çağdaş ve medeni olanlarının ikame edilmesi taraftarı olma anlamına gelen inkılapçılık ilkesi kapsamında Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayata geçirilen köklü değişikliklere ders kitaplarında önemli bir yer ayrılmıştır. Eskinin gayrimeşruluğunu ilan, yeninin meşruiyetini ispat için sıklıkla eski ve yeni kıyaslanmıştır. Cumhuriyet, eskiyi ve yeniye ayıran milat olarak kabul edilmiştir. Eski düzene ait kurum, kişi ve uygulamalar kötülükleri, zararları ve haksızlıkları öne sürülerek sert bir şekilde eleştirilerek ötekileştirilmiş; yenileri iyilikleri, faydaları ve haklılıkları ortaya koyularak övülmüştür.

Cumhuriyet ideolojisinin iç düşman olarak ötekileştirdiği grupların başında, kitaplarda "kara kuvvet" olarak nitelenen eski düzenin kurucu unsurlarından dini elitler, önderler, şeyhler ve bunların takipçileri, müritleri gelmektedir. Bu durumun sonucu olarak ders kitaplarına yoğun bir geleneksel ulema, şeyh, mürit eleştirisine yer verilmiştir. Bu kişi ve kurumlar itibarsızlaştırılarak halk nazarındaki değer ve nüfuzları yok edilmeye çalışılmıştır. Tekke, zaviye, türbe ve medrese mensuplarından halkın dini hassasiyetinden ve cehaletinden faydalanan onları maddi ve manevi olarak sömüren kişiler olarak

³³⁶ CÇDD, 4, s. 9.

bahsedilerek bu kişiler yerilmektedir. Halkın gözünde otorite kabul edilen dini figürlerin inkılaplar karşısındaki muhalefeti siyasi iktidarın toplumsal alanı dönüştürme ülküsünü sekteye uğratmıştır. Bu nedende Cumhuriyet idaresinin ideolojisi doğrultusunda yeni bir toplum oluşturabilmek için inkılaplar karşısında çatlak sesler çıkaran, iktidarın etkisini azaltan dini muhalefetin devredışı bırakılması gerekmiştir. Bir yandan devletin baskı aygıtlarıyla etkisizleştirilmeye çalışılırken diğer yandan devletin ideolojik aygıtları da bu zümreyi itibarsızlaştırma gayreti içinde olmuştur. Başta din dersi kitapları olmak üzere neredeyse tüm ders kitapları dini muhalefeti ekarte etmek üzere seferber edilmiştir.

Taassup sahibi olmaları, Allah'la kul arasında aracılık yaptıklarını iddia etmeleri, dini şahsi menfaatleri için kullanmaları, dini yanlış anlamaları ve anlatmaları, halkın sırtından geçinmeleri, mağrur, tembel, miskin, cahil, riyakar, sahtekar, yalancı, dolandırıcı olmaları ders kitaplarında ötekileştirilen dini otoritelerin ve dindar tipolojisinin genel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ders kitaplarında yoğun bir şekilde eleştirilen hususların başında dini otoritelerin Allah'la kul arasına girmesi, yazarın ifadesiyle “aracılık, komisyonculuk, kapıcılık, vezirlik” yapmaları gelmektedir. Allah'la kul arasında aracılık yaptığını iddia edenlerin, en iyi ihtimalle dini doğru anlama ve kavrama yeteneğine sahip olmayan akli ermeyen kişiler olduğu ifade edilmiştir. Bunu halkın saf dini duygularını sömürmek için yapanlar ise “yalancı, dolandırıcı, sahtekar, riyakar” gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Allah'la kul arasına kimsenin giremeyeceği ayet ve hadislerle atıflar yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

“Halbuki Cumhuriyetten evvelki zamanlarda kendilerine "şeyh" adını veren bazı adamlar, millete bu hakikati söylemezler, Allah'la kul arasında adeta birer *komisyoncu* geçinirlerdi. Saf halk da isteklerini Allah'tan istemezlerdi de bu şeyhlerden, evliya mezarlarından isterler, "Şu işim olursa filan türbeye şu kadar mum,

bu kadar zeytinyağı götüreyim" diye adeta rüşvet vaat ederlerdi. Zaten türbe sahiplerinin istedikleri de buydu.”³³⁷

“Allah'a vasıl olmak, ona halimizi anlatmak için evliyalara muhtaç değiliz. Peygamberimiz bize Allah'ı böyle anlatmıştır.”³³⁸

“Allah, bizim gibi bir insan değildir, onun sarayı, konağı yoktur. Onunla konuşmak, ona kalbimizi anlatmak için arada vezirler, kapıcılar yoktur. Allah'ı bulmak için kimseye yaranmaya gerek yok. Atalarımızın dediği gibi, "Allah'la kul arasına hiç kimse giremez." Onu düşündük, hatırıma getirdik mi, bilelim ki, o bizimle beraberdir; bizim kalbimizdedir; bizi görür ve duyar. Çünkü, bütün görgümüz, bilgimiz, duygumuz, onun kuvvetiyle, kudretiyledir, ondandır. Her yerde, her şeyde, bizim kalbimizde olan büyük Allah'ı bu küçük aklımız, layıkıyla bilmez. Fakat şu muhakkak ki, ona yaklaşmak için hocalara, imamlara hiç gerek yok; onlar, yalnız din âlimleridir; bilmeyenlere din öğretirler. Allah'la kul arasına girmeye çalışan adamlar, Allah'ı bilemeyen, Müslümanlığa aklı ermeyen yalancı ve dolandırıcı cahillerdir. Peygamber ve Kur'an'ı Kerim, bize Allah'ı böyle bildirmiştir.”³³⁹

Çalışıp üretmek yerine tembellik ve miskinliği tercih eden bu kişilerin sefalet içerisinde yaşamlarını sürdürmeleri; ne kendilerine ne de çevresindekilere hayırlarının dokunmaması eleştirilmiştir.

“Halbuki evvelden Müslümanlığı yanlış anlayanlar, dünya için çalışmazlar, miskin miskin tekke köşelerinde, cami bucaklarında otururlar, sefil bir halde yaşarlar; yaşayamazlar, sürünürlerdi. Bu itikat ne yanlış ve ne saçma bir itikattır. Kendisine, kendi milletine hayrı dokunmayan adamın ne şerefi olabilir?”³⁴⁰

³³⁷ CÇDD, 5, s. 23-24.

³³⁸ CÇDD, 5, s. 6.

³³⁹ CÇDD, 3, s. 46-48.

³⁴⁰ CÇDD, 4, s. 28.

“Hep din namına tembel yatakları yapılmış, ölümlere kandiller yakılarak Müslümanlıkta bir alay kiliseye benzeyen yerler açılmış, percerelerine sıtma bağlıyorum, muradım olsun diye iplikler bağlanmış, üfürükçülerin elleri öpülmüştür.”³⁴¹

Dini hassasiyetlerini, dindarlıklarını öne sürerek tembelliklerini ve miskinliklerini haklılaştıran bu kişi ve zümrelerin yanlışlıkları Hz. Peygamber’in ve dört halifenin yaşamlarından örnekler verilerek gösterilmek istenmiştir.

“Peygamber, yalnız din için değil, yaşamak için, ailesini geçirdirmek için de çalışmıştır. Kendisine uyanları da ticarete, ziraata, sanata teşvik ederdi.”³⁴²

“İslam büyükleri hep çalışırlar, kazançlarını yerlerdi. Dördüncü Cumhurreisi Ali bile boş vakitlerinde çarşıda hurma satarak geçinirdi. Tembellik, miskinlik, İslam dininde hiç yoktur. Birinci Cumhurreisi Ebu Bekir, daima camide gördüğü bir arkadaşına "Seni kazanç için çalışırken görmem, böyle daima camide görmemden hayırlıdır" diye nasihat etmişti.”³⁴³

İbadetler konusunda gösteriş yaparak halkın gözünü boyayan bu kişilerin kimseye bir hayırları dokunmadığı gibi başkalarının da hayır yapmalarını engelledikleri; gerçekten ihtiyaç sahibi olmamalarına rağmen halkın maddi yardımlarını kendilerine aldıkları ve halkın sırtından geçindikleri öne sürülmüştür.

“Evveliden böyle adamlar aramızda bulunurdu. Saf halktan para koparmak için sokaklarda ellerinde tespih, dudaklarını kımıldatarak yavaş yavaş yürürler, camilerde iki dakikada kılınacak bir namazı mahsus bir saatte kılarlardı. Sonunda da halkı hayırdan men ederler, yani muhtaç ve layık olmadıkları halde, muhtaçlar dururken, din

³⁴¹ CÇDD, 5, s. 10.

³⁴² CÇDD, 4, s. 26.

³⁴³ CÇDD, 4, s. 27.

vergisi demek olan sadakayı, zekâtı kendileri alırlardı. İşte böyle adamlar, Kur'an'ın dediği gibi, namazlarından haberleri olmayan adamlardır.”³⁴⁴

“Fakat ne yazık ki çocuklar, bu dini ellerinde kazanç vasıtası yapan adamlar, kendi menfaatları için bütün milleti kör bırakmaya razı olurlar. Aydın Türk evlatları, tabii bunların ne kadar cahil ve sefil adamlar olduklarını bildiklerinden, yanlarından çekildiler.”³⁴⁵

“Hayır yapmayan namazcıların namazı din sahtekârlığından başka bir şey değildir. İkiyüzlülük, adam aldatmak demek olduğundan, en büyük ahlaksızlıktır. Din sahtekârları, halkı aldatmak için, medeniyetin, ilerlemenin aleyhinde bulunurlardı.”³⁴⁶

“Kara kuvvet” ve “kör taassubun kara suratlı çığırtkanları” olarak nitelendirilerek ötekileştirilen din adamı ve dindar tipinin gelişmeye, ilerlemeye ve medeniyetin gereklerine muhalefet etmeleri; kendileri gibi olmayan kişilerin inançlarına, fikirlerine, giyim ve kuşamlarına, hayat tarzlarına müdahale etmeleri ve onları kınamaları eleştirilmiştir.

“Müslümanlık, taassup yolu değil, yenilik ve medeniyet yoludur. İslam'da taassup yoktur. Mutaassıplar, Müslümanlığı anlamamış cahil adamlardır. Taassup, bir milleti geri bırakır, kuvvetten düşürür, istiklalini mahveder, medeniyetin düşmanıdır. Halbuki biz Türkler, medeni bir milletiz. Medeniyet âleminin bütün güzel ve iyi âdetlerini aldık, taassubu başımızdan attık, kara kuvveti gömdük, hortlamasına bir daha tahammül edemeyiz.”³⁴⁷

“Anladınız ya çocuklar, şunun bunun imanına, itikatına, giyinmesine, kuşanmasına karışan, kötü sözler söyleyen adamlar, kendilerine Müslüman adını veren yalancılardır. Böyle adamların sözlerine bakılmaz. Çünkü yalancıdan adama hayır gelmez. Peygamberimiz de "İmanla yalan bir arada bulunmaz" demiştir.

³⁴⁴ CÇDD, 4, s. 55-56.

³⁴⁵ CÇDD, 4, s. 45.

³⁴⁶ CÇDD, 4, s. 57.

³⁴⁷ CÇDD, 4, s. 53-54.

Böyle adamlar, kara kuvvet dediğimiz kör taassubun kara suratlı çığırtkanlarıdır. Cumhuriyet devri, hakiki Müslümanlık zamanıdır. Artık bu adamların sözlerine bakacak kimse kalmamıştır. Herkesin imanı kendisine aittir. Herkes, düşüncesinde hürdür. Hakiki Müslümanlık da bundan ibarettir.”³⁴⁸

Cumhuriyet’in ilk yıllarında hayata geçirilen inkılaplara muhalefet eden, inkılapların halk tarafından benimsenmesini ve içselleştirilmesini engelleyen eski düzenin meşruiyet sağlayıcılarından olan dini otoritelerin halk üzerindeki nüfuzlarının bu kişilerin halkla ulaştıkları medrese, tekke, zaviye ve türbeler gibi müesseseler kapatılarak ortadan kaldırıldığı vurgulanmıştır. İlerlemenin, gelişmenin ve medenileşmenin önünde engel olarak görülen bu kişilerin “başlarından sarıklarının alındığı”, “susturuldukları”, “hiçbir hükümlerinin kalmadığı”, “halka saçma sapan laf söylemelerinin engellendiği”, “kara kuvvetin gömüldüğü” şeklinde ifadelerle yetki ve imtiyazlarının ellerinden alındığı; halkın dini duygularını kendi menfaatleri için kullanmalarının önüne geçildiği belirtilmiştir. Sahtekar, cahil, din tellalı, menfaatperest olarak nitelendirilen eski düzenin din adamı tipinin yerinin Cumhuriyet rejiminin görevlendirdiği alim, menfaat peşinde koşmayan, halkı aydınlatan din adamlarıyla doldurulduğu ifade edilmiştir.

“Cumhuriyetimiz tembel yatağı olan yerleri kapattı, halka Müslümanlığı yanlış anlatan cahilleri susturdu.”³⁴⁹

“Mutaassıpların, din sahtekârlarının artık hiçbir hükmü kalmamıştır. Büyük Gazi'miz ve arkadaşları çok yaşasınlar ki, bizi bu cahillerin ellerinden kurtardılar, bize doğru yolu gösterdiler.”³⁵⁰

“Siz, ne mesut bir devirde yaşıyorsunuz, çocuklar. Cumhuriyet devri, millete her faydalı şeyi yaptığı, millete faydasız olan, milleti

³⁴⁸ CÇDD, 4, s. 9-10.

³⁴⁹ CÇDD, 4, s. 29.

³⁵⁰ CÇDD, 4, s. 59.

uyuşturan her şeyi yıktığı gibi, din tellallarının da başlarından sarıklarını aldı. Millete saçma sapan laf syolemelerini yasak etti. şimdi camilerde Müslümanlara nasihat eden hoca efendiler, eskisi gibi cahil adamlar değil, hiçbir menfaat beklemeden millete çalışan, milleti doğru yola götürmeye uğraşan lim kimselerdir.”³⁵¹

Ders kitaplarında sıklıkla medeni insan olmaktan ve medeniyetten bahsedilmiştir. “Bir millet ve toplumun maddi, mnev varlığına it üstün niteliklerden, değerlerden, fikir ve sanat haytındaki çalışmalardan, ilim, teknik, sanyi, ticret vb. shalaradaki nmetlerden yararlanarak ulaştığı bolluk, rahatlık ve güvenlik içindeki hayat tarzı, yaşama biçimi, medenilik, uygarlık”³⁵² anlamına gelen “medeniyet” sözcüğüyle genel olarak her anlamda gelişmişlik ve ilerilik; özel olarak da Batı kültür ve medeniyeti kastedilmiştir.

Türkler medeni dünya içerisinde yer alan her yönüyle (yeme-içme, giyinme, konuşma v.b.) medeni bir millet olarak tanımlanmıştır. Türklerin medeniyet aleminin bütün güzel ve iyi özelliklerini benimsediği; yeniliklere ve gelişmeye engel olan medeniyet düşmanı “kara kuvvetten” ve “taassuptan” kurtulduğu ifade edilmiştir.

“Biz Trkz. Türkler medenidir. Milletimiz, daima ileri gidecek, düşmanlarımızı alt edecektir.”³⁵³

“Bütün bu sözlerden sonra artık anlamamız lazım ki, medeni dünyanın içinde bulunan Türkler de medenidir. Yemeleri içmeleri, giyinmeleri, konuşmaları, hep medeniyete uygundur. Medeni Türk çocuğu, masallara, akla uygun olmayan saçma laflara inanmaz. Medeni Türk memleketlerinde yer yer byklerimizimizin heykelleri yükselecek, heykeltıraşlık ve ressamlık ilerleyecek, fabrikalar

³⁵¹ CDD, 4, s. 46.

³⁵² İlhan Ayverdi, “Medeniyet”, **Kubbealtı Lğatı**, 3. bs., Kubbealtı Neşriyat, 2008, c. 2, s. 2001.

³⁵³ CDD, 3, s. 20.

açılacak. Ölen kara kuvvet bir daha dirilmeyecektir. Doğru din de işte budur.”³⁵⁴

“Halbuki biz Türkler, medeni bir milletiz. Medeniyet âleminin bütün güzel ve iyi âdetlerini aldık, taassubu başımızdan attık, kara kuvveti gömdük, hortlamasına bir daha tahammül edemeyiz.”³⁵⁵

Temizlik, kişisel bakıma (banyo yapmak, diş fırçalama, saçları tarama, tıraş olma, güzel kokular sürme) özen göstermek, medeni kıyafetler giymek, şapka takmak, görgü kurallarına uymak, ressamlık ve heykeltraşlık gibi güzel sanatların gelişmesi, futbol, voleybol, tenis, jimnastik ve izcilik gibi medeni oyunları oynanması, fabrikaların açılması medeniyetin göstergeleri olarak sunulmuştur. Bunların İslam dinine aykırı olmadığı Hz. Peygamber’in hayatından örnekler gösterilerek temellendirilmek istenmiştir.

Hz. Peygamber’in zamanında revaçta olan ata binme ve ok atma gibi sporları teşvikiyle jimnastik, futbol, voleybol, tenis ve izcilik gibi medeni sporlar;

“Halbuki Peygamber, zamanında ata binmeyi, ok atmayı teşvik eder, ok atarak idman yapmayı emrederdi. Bu zamanda olsaydı, şüphe yok ki, futbol, voleybol, tenis gibi medeni oyunları, izciliği teşvik eder, kendi de oynardı.”³⁵⁶

Hz. Peygamber’in Bizans imparatorunun kendisine gönderdiği kıyafeti ve şapkayı giymesiyle medeni (Batılı) kıyafetlerin ve şapkanın giyilmesi;

“Medeni ve sağlıklı bir serpuş olan şapkayı ümmetine giydirirdi. Zaten zamanında Bizans (İstanbul) İmparatoru'nun kendisine hediye olarak gönderdiği elbiseyi ve başlığı da giymişti.”³⁵⁷

Cahiliye Arapları’nın putperestliğe olan meyli sebebiyle Hz. Peygamber’in resim ve heykeltraşlığı yasakladığı fakat günümüzde böyle bir

³⁵⁴ CÇDD, 5, s. 13

³⁵⁵ CÇDD, 4, s. 53-54.

³⁵⁶ CÇDD, 4, s. 52-53.

³⁵⁷ CÇDD, 4, s. 53.

tehlikenin kalmadığı öne sürülerek resim ve heykeltraşlık gibi güzel sanatlar meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

“Peygamber, kendi zamanında taşlara, topraklara tapan vahşileri medeniyet yoluna sokmaya çalıştı. Putlara, resimlere tapmaya alışmışlardı. Eğer resmi menetmeseydi, kendilerinde kökleşen bu itikatla bu sefer Peygamber öldükten sonra ona tapınmaya başlayacaklardı. Halbuki bugün millete faydası dokunan birinin, mesela Büyük Gazi'mizin heykelini görünce, yahut annemizin, babamızın, sevdiğimiz bir arkadaşın resmini elimize alınca ona tapar mıyız? Hürmet ederiz, fakat hürmet başkadır, tapınmak başka. Şu halde bugün resimden, heykelden hiçbir korku kalmamıştır ve bunlar katiyen günah değildir.”³⁵⁸

Medeniyet kavramı vahşiliğin ve barbarlığın zıttı olarak kullanılmıştır. Bu anlamda Cahiliye Arapları sahip oldukları menfi özellikler sebebiyle “vahşi” bir topluluk olarak nitelendirilmiştir.

“O vakitlerde Araplar hiç *medeniyet* bilmezlerdi; cahil, *vahşi* bir haldeydiler. Taşlara, putlara taparlar, kızlarını diri diri toprağa gömerlerdi.”³⁵⁹

“Peygamber'den evvel Araplar, *medeniyet* nedir bilmezler, birbirleriyle kavga ederler, birbirlerinin mallarını yağma ederler, aralarında kan güderler, kız çocuklarını diri diri topraklara gömerler, dağlara taşlara tapınırlar, sürü ile kadın alırlardı. Kumar oynamak, şarap içip sarhoş olmak aralarında bir şerefti.”³⁶⁰

İlerlemeyi ve gelişmişliği ifade etmek için medeniyetle birlikte “terakki” kavramı da kullanılmıştır. Halkı aldatmak isteyen din sahtekarlarının ve taassup sahiplerinin terakki yolunda Türk milletine engel oldukları fakat medeni bir idare biçimi olan Cumhuriyet'in bu engelleri ortadan kaldırarak terakki yolunu açtığı belirtilmiştir. Cumhuriyet'le “hakiki” olarak nitelendirilen Batı medeniyetinin

³⁵⁸ CÇDD, 4, s. 57-58.

³⁵⁹ CÇDD, 3, s. 25-26.

³⁶⁰ CÇDD, 4, s. 21-22.

kabul edildiği ve bu şekilde ilerleme yoluna girilebildiği ifade edilirken Cumhuriyet öncesi dönemde hakim olan geleneksel dini kültür ve medeniyet ötekileştirilmiştir.

“Bayram günleri, bizim en büyük sevinç günlerimizdir. Milli bayramlarımızın en şerefli, Ekim'in 29. günüdür. O gün, Cumhuriyet ilan edildi. Zalim padişahları başımızdan attık. Türk milleti, terakki yoluna girdi, hakiki medeniyeti kabul ettik. O günden sonra artık, millet kendi kendisini idareye başladı.”³⁶¹

“Çünkü Türk, tamamıyla uyandı ve saçma fikirleri, saçma fikir sahiplerini başından attı; medeniyete uydu, medeniyet âlemine karıştı. Medeni idare olan Cumhuriyet'i kabul ve ilan etti.”³⁶²

Batı uygarlığının kastedildiği “medeniyet” kavramıyla, İslam dininin birbiriyle tam olarak uyumlu olduğu iddia edilmiştir. Medeniyete uygun olmayan şeylerin dine de aykırı olduğu öne sürülmüştür. İslam dininin medeniyete uyumlu oluşu iddiasıyla “Batı kültür ve medeniyeti” meşrulaştırılırken; Batı kültür ve medeniyetine uyumuyla Cumhuriyet’le ortaya çıkan ve “hakiki Müslümanlık” olarak nitelendirilen yeni İslam yorumu meşrulaştırılmaktadır.

“Müslümanlık, körü körüne âdetlere saplanmak, görgülere bağlanmak değildir. Zaten hakiki din âlimleri de "Hükümler zamanlara göre değişir" demişlerdir. Aklın kabul etmediğini, medeniyetin muvafık bulmadığını, din hiç kabul etmez ve muvafık bulmaz.”³⁶³

“Müslümanlık, taassup yolu değil, yenilik ve medeniyet yoludur. İslam’da taassup yoktur. Mutaassiplar, Müslümanlığı anlamamış cahil adamlardır. Taassup, bir milleti geri bırakır, kuvvetten düşürür, istiklalini mahveder, medeniyetin düşmanıdır. Halbuki biz Türkler, medeni bir milletiz. Medeniyet âleminin bütün güzel ve iyi âdetlerini

³⁶¹ CÇDD, 3, s. 11.

³⁶² CÇDD, 5, s. 34

³⁶³ CÇDD, 4, s. 58.

aldık, taassubu başımızdan attık, kara kuvveti gömdük, hortlamasına bir daha tahammül edemeyiz.”³⁶⁴

“Akla, medeniyete en uygun bir din olan Müslümanlığı bize öğreten Peygamberimizi çok severiz.”³⁶⁵

Müslümanlar için en güzel örnek olan Hz. Muhammed’in inkılapçılığı, yenilikçiliği ve açık fikirliliği ön plana çıkarılarak inkılapların meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Cahiliyye dönemiyle Cumhuriyet’ten önceki dönem; Asr-ı Saadetle Cumhuriyet devri, Hz. Muhammed’le Gazi Mustafa Kemal arasında benzerlik kurulmaktadır. Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen köklü değişiklikler Hz. Peygamber’in hayatı referans gösterilerek meşrulaştırılmak ve yüceltilmek istenmiştir.

“Peygamber, kendi zamanında taşlara, topraklara tapan vahşileri medeniyet yoluna sokmaya çalıştı.”³⁶⁶

“O vakitlerde Araplar hiç medeniyet bilmezlerdi; cahil, vahşi bir haldeydiler. Taşlara, putlara taparlar, kızlarını diri diri toprağa gömerlerdi. Açık fikirli Muhammed bu hallerden çok sıkılır, milletini doğru yola götürmeyi kendi kendine düşünürdü.”

“Evvelce taşlara, topraklara tapınan, kızlarını diri diri toprağa gömen, içki içerek birbirlerini öldüren, yıllarca kan güden bir millet, onun doğru sözlerini dinleyerek, cehaletten, taassuptan kurtuldu; içkiden, kumardan vazgeçti. Hepsi bir araya gelerek kendilerine bir hükümet kurdular, medeni oldular, kadınlarına hürmeti, evlatlarına sevgiyi öğrendiler.”³⁶⁷

Yazarın ifadelerine göre, Hz. Muhammed büyük bir inkılapçı olarak Arap toplumunu nasıl kökten bir şekilde değiştirdi ve medeni bir toplum haline

³⁶⁴ CÇDD, 4, s. 53-54.

³⁶⁵ CÇDD, 3, s. 49.

³⁶⁶ CÇDD, 4, s. 57.

³⁶⁷ CÇDD, 3, s. 44.

getirdiyse Mustafa Kemal de aynı şekilde yaptığı inkılaplarla Türk milletini medeniyetle tanıştırmıştır.

“Biz de çocuklar, Gazi'mize uyarak, onun doğru sözlerini dinleyerek, onun gösterdiği yolda yürüyerek istiklalimizi kurtarmadık mı? O büyük Gazi'nin sayesinde medeniyet âlemine girmedik mi? Demek ki, insanlar, daima akıllı eren, vatansever büyüklerini dinlerlerse ileri gidiyorlar.”³⁶⁸

Vahşi ve cahil Arap toplumunu gerçekleştirdiği inkılaplarla medeni bir topluma dönüştüren Hz. Peygamber'in “tam medeni” olarak nitelendirilen yaşantısından örnekler verilerek Cumhuriyet'in ideal vatandaş tipi dini temellere oturtulmaya çalışılmıştır.

“Peygamber, güzel yer, güzel içer, tam medeni bir insan gibi hareket ederdi. Fırça, ayna, tarak daima yanında taşıdığı şeylerdi. Kuru ibadetlerle, dualarla iş beklemez, asker toplar, düşmanlarla savaşır, savaşlarda yaralıları, kadınlara çocuklara dokunmaz, barış zamanlarında verdiği sözde durur, dinine inanmayıp ona vergi vermeyi kabul edenleri fikir ve inançlarında serbest bırakır, kendisinden bir şey soranlara anlayışlarına göze nazik nazik cevap verirdi.”³⁶⁹

3.7. Akılcılık ve Bilimsellik

Hayatın her alanında aklın ve bilimin yol göstericiliğinin esas alınması anlamına gelen akılcılık ve bilimsellik, Atatürk ilke ve inkılaplarının özünü oluşturmaktadır. Akılcılık ve bilimsellik, hayatta karşılaşılan problemlerin hisler, önyargılar ve dogmalar yerine aklın ve bilimin temel ilkelerine göre rasyonel bir şekilde çözüme ulaştırılmasını gerekli görmekte, akla ve bilime uymayan her türlü düşünce ve uygulamayı reddetmektedir. Bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığının;

³⁶⁸ CÇDD, 3, s. 44-45.

³⁶⁹ CÇDD, 4, s. 65.

iyiliği veya kötülüğünün; faydalılığı veya zararlılığının temel ölçütü olarak akıl ve bilim kabul edilmektedir.³⁷⁰

Atatürk'ün “Bizim akıl, mantık ve zeka ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar bu hakikatin delilidirler.”³⁷¹ ve “Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir.”³⁷² sözlerinden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet'in kurucu kadrosu tarafından Türk toplumunun yaşamının her alanına hakim kılınmak istenen bu iki ilkenin tesirleri genelde eğitim, özelde ders kitapları alanında da kendini göstermektedir:

“Hanımlar Beyler;... Memleketimizin en mamur, en latif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir. Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülrifanlarımızın teessüsünde aynı mesleki takip edeceğiz. Evet milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde ve mektebin vereceği ilim sayesinde ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiiri ve edebiyatı bütün bedayiiyle inkişaf eder.”³⁷³

“Gözlerimizi kapatıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember işine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız. Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise orada olacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt şart yoktur.”³⁷⁴

Siyasi iktidarın akıl ve bilim konusundaki hassasiyetinin, din dersi kitaplarına yansımaları dikkat çekmektedir. Ders kitaplarında akla uygun hareket

³⁷⁰ Atatürkçülük III, s. 107-110.

³⁷¹ Atatürkçülük I, s. 258.

³⁷² Atatürkçülük I, s. 318.

³⁷³ Atatürkçülük I, s. 412.

³⁷⁴ Atatürkçülük I, s. 282.

etmek övülürken akılcılığın düşmanı olan cehalet, taassup ve hurafe gibi kavramlar hedef alınarak yerilmiştir. İslam, akıllı herşeyden üstün olarak kabul eden bir din olarak tanımlanmış; Hz. Peygamber'in akılla ilgili sözleri şahit gösterilerek İslam dininin akla ve akıllı kullanmaya verdiği önem vurgulanmıştır.

“İslam dini akıllı her şeyden üstün tutmuştur. Hatta Peygamberimiz, "Din akıldır; akıllı olmayanın dini de yoktur" demiştir. Şu halde Müslümanlıkta akla uygun olmayan hiçbir şey yoktur. Öyle Hristiyanlardaki gibi Allah mıdır, insan mıdır belli olmayan bir peygamberin, akla sığmayan tuhaf hikâyelerin, altın kanatlı, bin bir dilli meleklerin Müslümanlıkta yeri yoktur.”³⁷⁵

“Tarihte okuduğunuz gibi, Türkler de Müslümanlığı kabul etmişler, akıllı her şeyden üstün tutan bu doğru ve sade dine girmişlerdir.”³⁷⁶

Hz. Peygamber'in ilim öğrenmeyi teşvik eden sözleri alıntılanarak İslam dininin ilim konusundaki hassasiyeti ortaya koyulmuştur.

“Peygamberimiz, bir işi yapacağı vakit, akıllı erenlerle danışır, görüşürdü. Kendisine uyanları daima okumaya yazmaya teşvik eder: "Okumak, kadın-erkek her Müslümana lazımdır. İlim, en uzak bir yerde bile olsa, gidip öğrenin; doğru ve iyi şeyi kimde ve nerede bulursanız alın!" derdi.”³⁷⁷

Bir inanç, fikir ve davranışın akla ve bilime uygunluğu, dine uygunluğunu gösteren bir ölçüt olarak kabul edilmiştir. Akla ve bilime uymayan inanç, fikir ve uygulamaların aynı zamanda İslam'a da uygun olmadığı ifade edilmiştir.

³⁷⁵ ÇCDD, 5, s. 5-6.

³⁷⁶ ÇCDD, 5, s. 30.

³⁷⁷ ÇCDD, 3, s. 43.

“Bize fennin dediği her şey doğrudur. Fenne, akla uymayan şeyler, dinde yeri olmayan yalanlardır.”³⁷⁸

“Aklın kabul etmediğini Müslümanlık, hiç kabul etmez.”³⁷⁹

“Aklın kabul etmediğini, medeniyetin uygun bulmadığını, din hiç kabul etmez ve uygun bulmaz.”³⁸⁰

“Peygamberimiz, dinin akıldan ibaret olduğunu söylemişti. İnsan bu sözü okuyunca, hemen anlar ki, Müslümanlıkta akla uymayan saçma şeyler olmaz.”³⁸¹

“Akla, medeniyete en uygun bir din olan Müslümanlığı bize öğreten Peygamberimizi çok severiz.”³⁸²

“Medeni Türk çocuğu, masallara, akla uygun olmayan saçma laflara inanmaz.”³⁸³

Hiz. Peygamber’in kendisinden aktarılan sözlerin doğruluğunun tespitinde Kur’ân’a ve akla uygunluk şartı aranması gerektiğini belirttiği sözü öne sürülerek akıl ve din arasında tam anlamıyla bir uyumun bulunduğu iddia edilmiştir.

“İşin en fenası nerede biliyor musunuz? Bu adamlar, bu saçma şeyleri halka "Peygamber sözü" diye anlatırlardı. Peygamber gibi "din akıldır" diyen açık fikirli bir zat nasıl olur da böyle akla uymayan saçmalar söyler? Peygamber sözü diye ne yalanlar söylenmiştir bilerseniz. Bunun böyle olacağını anlayan, bit gibi halkın sırtından geçinen bazı ahlaksızların kendisine iftira edeceğini keşfeden Peygamber, vaktiyle "Size benim sözüm diye bir laf söylendi mi bakın, eğer Kur'an'a ve aklınıza uygunsa kabul edin; değilse, o laf benim sözüm olamaz" demiştir.”³⁸⁴

³⁷⁸ CÇDD, 5, s. 6.

³⁷⁹ CÇDD, 3, s. 33.

³⁸⁰ CÇDD, 4, s. 58.

³⁸¹ CÇDD, 5, s. 8.

³⁸² CÇDD, 3, s. 49.

³⁸³ CÇDD, 5, s. 14.

³⁸⁴ CÇDD, 5, s. 9-10.

Osmanlı döneminde örgün ve yaygın eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü medreseler ve tekkeler, cehaletin ve geri kalmışlığın müsebbibi olarak gösterilmiş; bu kurumlar köhnemiş fikirlere saplanmak, yeniliklere kapalı olmak ve çağa ayak uyduramamakla itham edilmiştir. Cumhuriyet’le bu kurumların kapatıldığı; yeni rejimin ilim ve fenni esas alan çağdaş eğitim anlayışıyla öğrencilerin zihinlerinin ve ufuklarının günden güne açıldığı belirtilmiştir.

“Çocuklar, siz ne mesutsunuz ki, Cumhuriyet devrinde yaşıyorsunuz. Kafanızda medreselerin köşelerindeki örümcekler yaşamıyor. İlim, fen öğrenerek günden güne zihniniz açılıyor, düşünceniz ilerliyor. Çok teşekkür edin ki, Cumhuriyet, hep bu saçma şeyleri kökünden kazıdı. Medeniyet ışığı bu buzdan yapılmış korkulukları eritti. Ne türbe kaldı, ne tekke...”³⁸⁵

Batı bilim ve medeniyetinin öğrenilmesine karşı çıkan, öğrenenleri “gavur” olarak itham eden kişi ve zümreler, “hain” olarak nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber’in ilim ve hikmetin kimden sadır olduğuna bakılmaksızın öğrenilmesini tavsiye eden sözü şahit gösterilerek bu kişi ve zümrelerin Batı bilimi karşısında takındıkları olumsuz tavrın, İslam dininin özüne uygun olmadığı ifade edilmiştir.

“Halkın cahil kalmasını kendi geçimlerine muvafık gören bu hainler, ahaliye başka dil öğretmezler, Avrupa ilmini öğrenenlere, Avrupa medeniyetini kabul edenlere "gâvur!" derlerdi. Peygamber'e gelince, o, "İlim ve hikmet, Müslümanın malıdır; nerede bulursanız alın, hikmetin nereden çıktığına bakmadan alın!" sözleriyle medeniyeti kabul etmemizi, medeni elbise giymemizi, onların ilimlerini öğrenmemizi emrediyor.”³⁸⁶

Ders kitaplarında her ne kadar akıl ve bilim, dinin temel kaynaklarına dayanılarak meşrulaştırılmaya çalışılmış gibi görünse de akıl ve bilim, dini meşrulaştıran, onu tanımlayan ve sınırlarını çizen ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ders kitaplarındaki ifadeler aklın, bilimin ve bunların

³⁸⁵ CÇDD, 5, s. 12.

³⁸⁶ CÇDD, 5, s. 14.

kılavuzluğunda teşekkül eden medeniyetin neyin dinden olduğunu neyin olmadığını belirleme yetkisine sahip olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Akıl, ilim ve fen tartışmasız otorite ve ölçüt olarak kabul edilmektedir. Ders kitaplarında bu konuyla ilgili yaklaşım Atatürk'ün şu sözleriyle uyuşmaktadır:

“Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaati ammeye muvafıktır, biliniz ki, o bizim dinimize muvafıktır.”³⁸⁷

³⁸⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 131.

SONUÇ

1923-1933 yılları arasında ilkokullarda okutulan din dersi kitaplarını eğitim-siyaset ilişkisi bağlamında Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri örneği üzerinden incelediğimiz çalışmamızda öncelikle bu dönemde din dersleri alanında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu amaçla 1922, 1924, 1926 ve 1930 ilkokul müfredat programları; 1927 ve 1930 köy ilkokulları müfredat programları incelenmiştir. Çalışmanın konu edindiği tarih aralığının dışında kalmasına rağmen Milli Mücadele döneminde TBMM hükümeti tarafından hazırlanan İlk, Orta Mekteplerin Müfredat Programı (1922) da süreç içerisinde din eğitime bakışta yaşanan değişiklikleri gözlemleyebilmek için konuya dahil edilmiştir.

Bu dönemde din dersleri kapsamında hayata geçirilen uygulamalardan yola çıkılarak Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun din dersleri konusundaki tutumları anlaşılmaya çalışılmıştır. 1922, 1924, 1926 ve 1930 yıllarında hazırlanan müfredat programları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde on yıllık süreç içerisinde din derslerine verilen isimlerin, dersin statüsünün, amaçlarının, okutulduğu sınıfların, haftalık ders saatinin, derslerin kapsam ve içeriğinin neredeyse her programda değiştiği görülmektedir. İlkokullarda din dersleri; 1922'de "Kur'ân-ı Kerim ve Musahabat-ı Diniye", 1924'te "Kur'ân-ı Kerim ve Din Dersleri", 1926'da ve 1930'da "Din Dersleri" olarak isimlendirilmiştir. 1922'de tüm sınıflarda, 1924'te 1. sınıf haricindeki tüm sınıflarda, 1926'da 3.,4. ve 5. sınıflarda 1930'da yalnızca 5. sınıflarda okutulmuştur. 1922'de haftada 3'er, 1924'te 2'şer, 1926'da 1'er, 1930'da yarımşar saat olarak programda yer almıştır. 1930 yılından kadar zorunlu olarak program dahilinde okutulan din derslerinin statüsü bu tarihten itibaren değiştirilerek seçmeli ve program dışı olmuştur. Din derslerinin okutulduğu sınıfların ve haftalık ders saatlerinin azalmasına paralel olarak müfredat programları kısıtlı bir içeriğe sahip olmuştur. Dersin amaçlarındaki değişimin sonucu olarak din dersleri öğrencilerin Kur'ân-ı Kerim okumayı ve temel dini bilgileri öğrendikleri dersler olmaktan çok dinin toplumsal ve kültürel yönünün pratik faydaya yönelik ele alındığı derslere dönüşmüştür.

On yıllık süreç içerisinde Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ideolojik yapısının din dersleri alanında kademeli olarak etkili olduğu görülmektedir. İlk yıllarda bu alanda köklü bir anlayış değişikliği yaşanmazken 1926 yılından itibaren laik ve pozitivist bakış açısının etkileri gözlemlenebilir hale gelmeye başlamıştır. Bu durum din dersi müfredatları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde açıkça görülmektedir. Din dersleri, iktidarın din anlayışının halka benimsetilmeye çalışıldığı, eylem ve söylemlerinin dini argümanlar kullanılarak meşrulaştırıldığı işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Fakat sürecin sonunda dinin ve din derslerinin araçsallaştırılmasına olan ihtiyaç ortadan kalkmış, bunun doğal bir sonucu olarak din dersleri de müfredat programlarından çıkarılmıştır.

Çalışmamız kapsamında 1923-1933 yılları arasında ilkokullarda okutulan din dersi kitapları tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk yıllarda Cumhuriyet'in eğitim felsefesi doğrultusunda yeni ders kitapları yazılana kadar Osmanlı'nın son yıllarında kaleme alınan Malumât-ı Diniye başlıklı ders kitaplarının okutulduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda altılı seriden oluşan beş farklı ders kitabı tespit edilmiş, kitaplar ve yazarları hakkında malumat verilmiştir. Yeni anlayışın hakim olduğu din dersi kitapları 1926 İlkokul Müfredatı çerçevesinde yazılan eserler olmuştur. Çalışmamızın odağında bulunan Muallim Abdülbaki'nin Cumhuriyet Çocuğu'nun Din Dersleri kitaplarının da dahil olduğu üçlü seri halinde toplam dört farklı eser ve Yusuf Ziya tarafından köy mektepleri için yazılan bir ders kitabı tespit edilmiştir. Bu eserler ve yazarları hakkında da genel bir bilgilendirme yapılmıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitapları müfredat programına uyum, dil ve anlatım, biçim, görsel düzen, içerik ve yazar-metin ilişkisi bakımından detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu inceleme sırasında Muallim Abdülbaki tarafından yazılan ders kitaplarının müfredat programına büyük oranda uyumlu olduğu; dil ve anlatım bakımından ilkokul seviyesindeki öğrencilerin anlayış seviyesine uygun açık, anlaşılır bir dille yazıldığı; eserde az da olsa konularla uyumlu görsellerin kullanıldığı bu görsellerin genel olarak dini mekanlara ait olduğu; eserlerin 1925 yılında

yayınlanan Mektep Kitapları Hakkında Talimname'ye uygun biçim şartlarına göre yazıldığı tespit edilmiştir.

Ders kitaplarının içerikleri iman, ibadet, ahlak, siyer ve Kur'ân-ı Kerim öğrenme alanlarına göre başlıklandırılarak incelenmiştir. Bu inceleme sırasında ders kitaplarının içeriklerinin önceki döneme ait ders kitaplarına göre zayıf kaldığı görülmüştür. İman esaslarından sadece Allah'a, Peygamberlere ve Kitaplara imanın yüzeysel olarak ele alınmış diğer iman esaslarından bahsedilmemiştir.

İbadetler konusuna gelindiğinde önceki döneme ait ders kitaplarından farklı olarak ibadetlerin şartları, şekilleri, yapıları ve erkânı ele alınmamıştır. Çeşitli vesilelerle namaz, oruç, zekat, fitre, sadaka ve kurban ibadetlerinden bahsedilmiş, fakat bu konularla ilgili yeterli bilgiye yer verilmemiştir. Bireyin Allah'a karşı sorumlulukları olarak tanımlanan ibadetler ve ibadetleri yerine getirme konusunda teşvik edici bir tutuma sahip olunmamıştır. Aksine ibadetlere indirgenen dindarlık tahfif edilmiş ve sert bir şekilde eleştirilmiştir.

Ahlaka dair konulara iman ve ibadet konularına kıyasla daha fazla vurgulanmıştır. Dinin ahlaklı olma konusundaki tavsiyeleri öne çıkarılarak ahlak eksenli bir din anlayışı ortaya koyulmuştur. Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ideal vatandaş tipinin üretilmesinde dinin ahlak konusundaki tavsiyelerinden yararlanılmıştır.

Siyer konularına ders kitaplarında önemli bir alan ayrılmıştır. Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına yaşam öyküsü kısa ve öz bir şekilde anlatılmıştır. Müfredat programında dikkat edilmesi gereken hususlar başlığı altında ifade edildiği şekliyle siyer anlatımında mucizelere ve olağanüstülüklerle yer verilmemiştir. Hz. Muhammed'in peygamber oluşu, zihinsel bir olgunlaşma süreci gibi sunulmuştur. Kur'an, peygamberin kalbine doğan Allah sözleri olarak; peygamberler kainat kitabını okuma yetisine sahip özel kişiler olarak tanımlanmıştır. Siyer anlatımındaki bu tutum siyasi iktidarın pozitivist bakış açısının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in Cumhuriyet'in ideal vatandaş profiliyle uyuşan fiziksel ve ahlaki özellikleri, söz ve davranışları vurgulanmıştır.

Ders kitaplarında yer alan söylemlerle metnin yazarı Muallim Abdlbaki'nin hayatı ve kişiliği arasındaki bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Yazarın mezhebi ve meşrebiyle ders kitaplarındaki söylemleri arasında bazı çelişkiler tespit edilmiştir. şii mezhebine mensup olduğu bilinen yazarın ders kitaplarında Hz. Peygamber'den sonra dört halifenin Müslümanların seçimiyle başa geçtiğini ne sürerek bu dönemi "Cumhuriyet devri" olarak tanımlaması; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliklerini meşru kabul etmesi ve kendilerinden övgüyle bahsetmesi mezhebiyle kitaplardaki söylemleri arasında çelişki oluşturmaktadır. Yazarın ders kitaplarını siyasi iktidarın esas aldığı ve halkın çoğunluğunun mensup bulunduğu Sünni mezhebine göre yazdığı anlaşılmaktadır.

Hayatının her safhasında tasavvufla i ie olan, Mevlevi dergahına intisap eden, ile dolduran hatta halifelik mertebesine yükselen Muallim Abdlbaki'nin tasavvuf ehline karşı sert eleştirilerinde Gölpınarlı'nın mensubu bulunduğu Mevleviliğin siyasi iktidarla uyumlu ilişki içerisinde bulunmasının ve siyasi iktidarın din uleması, tasavvuf ehli ve dindar zümresine karşı olumsuz tutum ve uygulamalarından etkilenerak resmi söylemi dillendirmiş olması muhtemeldir. Nihayetinde Talim ve Terbiye Dairesi'nin denetiminden geçen ders kitaplarının resmi söyleme aykırı unsurlar içermesi mümkün görülmemektedir.

Araştırmanın temel problemini oluşturan Cumhuriyet ocuğunun Din Dersleri kitaplarında eğitim-siyaset ilişkisinin incelendiği üçüncü bölümün girişinde eğitim-siyaset ilişkisinin mahiyeti hakkında genel bir değerlendirme yapılmış, ders kitaplarının siyasal toplumsallaşmayı sağlama konusundaki gücü ve önemi ele alınmıştır.

Siyasi iktidarın ideolojisinin araştırmanın rneklemeni oluşturan Cumhuriyet ocuğunun Din Dersi kitaplarındaki yansımalarının tespiti için ders kitapları taranmış, ders kitaplarında yoğun bir şekilde işlenen Cumhuriyeti ilke ve değerler belirlenerek başlıklandırılmıştır. Bu kapsamda Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık, Akılcılık ve Bilimsellik

ders kitaplarında yer verilen ana temalar olarak belirlenmiştir. Bu temalara ait ifadeler metinde şahit gösterilmek üzere tasnif edilmiştir.

Ders kitaplarında yer alan siyasi-ideolojik söylemler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi iktidarın eylem ve söylemleriyle karşılaştırılarak eğitim-siyaset ilişkisi açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu inceleme sırasında ders kitaplarındaki söylemlerle siyasi iktidarın eylem ve söylemleri arasında büyük oranda bir uyuşma olduğu gözlemlenmiştir.

Eğitim-siyaset ilişkisi bağlamında ders kitaplarında en dikkat çekici nokta Cumhuriyet rejimine ve kazanımlarına yapılan vurgudur. Bu konuda ilk dikkat çeken şüphesiz dersin kitaplarının isimlendirilmesidir. Önceki döneme ait ders kitaplarında genelde ders kitapları müfredat programında zikredildiği şekilde isimlendirilirken Muallim Abdülbaki'nin kitabını doğrudan siyasi rejimle ilişkilendirerek isimlendirmesi dikkat çekmektedir.

Ders kitaplarında Cumhuriyet'ten önceki dönem tam anlamıyla karanlık bir devir olarak tasvir edilmiş, eski düzene ait kişi, kurum ve uygulamalar (padişah, halife, hanedan kötülenerik ötekileştirilmiş ve gayrimeşru ilan edilmiştir. Türk halkını “hain”, “zalim” ve “zorba” padişahların zulmünden kurtaran, her bakımdan milletin iyiliği ve menfaati için çalışan bir yönetim biçimi olarak Cumhuriyet rejimi övölerek meşruiyeti inşa edilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet rejiminin meşrulaştırılmasında Hz. Peygamber'in ve dört halifenin hayatlarından da faydalanılmıştır. Hz. Peygamber'in meşveretle işlerini yürütmesi; dört halifenin seçimle iş başına gelmesi örnek gösterilerek dört halife dönemi “Cumhuriyet Dönemi”; dört halife “Cumhurreisleri” olarak adlandırılmak suretiyle yeni rejimin İslam dinine uyumlu olduğu belirtilmiştir.

Kurtarıcı figür olarak Cumhuriyet'in kurucusu Gazi Mustafa Kemal öne çıkarılmıştır. Başta Gazi Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyet'in kurucu kadrosundan övgü, şükran ve minnetle bahsedilmiştir. Mustafa Kemal, “Gazi'miz”, “Gazi Reisimiz” şeklinden sahiplik bildiren ifadelerle nitelendirilmiştir. Bu bağlamda “Yaşasın Cumhuriyet, Yaşasın Cumhurreisimiz” tarzında siyasi rejimi ve liderini öven slogana benzer ifadelerin ders kitaplarında

kullanılmış olması da dikkat çekmektedir. Cumhuriyet'in kurucularının millet için yaptıkları iyilikler ve fedakarlıklar örnek gösterilerek öğrencilere, Cumhuriyet'i muhafaza ve müdafaa etme misyonu yüklenmiştir.

Cumhuriyet'in kurucularının milliyetçilik anlayışı ders kitaplarındaki söylemlere yansımıştır. Bu döneme ait tüm ders kitaplarında olduğu gibi din dersi kitaplarında da milli bilinç oluşturma konusuna önem verilmiştir. Din dersi kitaplarında bu dini terim ve argümanlar kullanılarak yapılmıştır. Vatan ve millet gibi milli değerlerden sıklıkla bahsedilerek bu değerlere kutsiyet atfedilmiştir. İman gibi dini bir terim, milli duygu, düşünce ve bilinci ifade etmek için kullanılmış, milleti bir arada tutan, birleştiren asıl unsurun “milli iman” olduğu ifade edilmiştir. Türk kimliği, Müslüman kimliğinin önünde yer almıştır.

Ders kitaplarında bayramlar hakkında bilgi verilirken milli bayramlara öncelik verilmiş ve milli bayramlardan daha kapsamlı bir şekilde bahsedilmiştir. Bayramların en büyüğünün Cumhuriyet Bayramı olduğu ifade edilmiştir. TBMM'nin açıldığı 23 Nisan, çocuklara armağan edilen bir milli bayram olarak tanıtılmıştır. Dini bayramlara ise birkaç satırlık yer ayrılmıştır.

Din, mezhep, ırk, etnisite ayrımı yapılmadan Türkiye Cumhuriyeti hükümetine tabi olan ve kendisini Türk olarak hisseden milli iman sahibi herkes Türk olarak tanımlanmıştır. Öğrencilere hitapta ve topluluk olarak bizi tanımlamada Türk sözcüğü sıklıkla kullanılmıştır. Türk olmak, bir gurur ve kıvanç sebebi olarak görülmüş, Türkler sahip oldukları üstün vasıflar sebebiyle övülmüştür.

Evrensel bir din olan İslam'a has tek bir dil olamayacağı her milletin kendi dilinde Allah'a dua ve ibadet etmesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir. Siyasi iktidarın din dilini Türkçeleştirme konusunda önemli adımlar attığı bir dönemde kaleme alınan ders kitaplarında anadilde ibadeti meşrulaştırma çabası açıkça gözlemlenmektedir.

Eğitim-siyaset ilişkisi bağlamında üzerinde durulabilecek bir diğer nokta Cumhuriyet'in kurucularının hedeflediği ekonomik kalkınmayı sağlayacak aktif,

çalışkan ve üretken yurttaş tipinin yetiştirilme çabasıdır. Ders kitaplarında bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik ifadeler yer verilmiştir. Dinin çalışmaya, üretmeye, hayırlı insan olmaya verdiği önem, ayetlere, hadislerle ve İslam tarihine atıflar yapılarak geniş bir şekilde işlenmiştir. Çalışmanın ve üretmenin önünde engel olarak görülen pasif din yorumu ve dindar tipi sert bir şekilde eleştirilmiştir. Cumhuriyet'in dünyadan elini eteğini çekmeyi hoşgören din algısını yayan müesseseleri kapattığı ve Türk halkını çalışmaya, üretmeye ve hayırlı insan olmaya alıştırdığı ifade edilmiştir.

Ders kitaplarında dini ve dünyevi alanlar siyasi iktidarın ideolojisiyle uyumlu bir şekilde keskin bir şekilde ayrılmıştır. Din ve dünya işlerinin ayrılığı Hz. Peygamber'in yaşamından bazı olaylar aktarılıp yorumlanarak dinin özündenmiş gibi gösterilmek istenmiştir. Din alanının dinin temel kaynakları ışığında bu konuda uzman olan hocalar tarafından; dünya işlerinin ise akıl ve bilimin rehberliğinde yine işin uzmanları tarafından düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen inkılapların esasında dine uygun olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde dindar halkın inkılaplar karşısındaki muhalif tavrı kırılmaya, dini referanslar gösterilerek halk ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Batı tarzında şapka ve kıyafet giyilmesi, jimnastik, futbol, voleybol gibi medeni sporların yapılması, resim ve heykeltraşlık gibi sanatların icra edilmesinin dine aykırı olmadığı Hz. Peygamber'in yaşamından örnekler verilerek ifade edilmiştir.

Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün de ifade ettiği şekilde İslam dini tam anlamıyla akla, bilime ve medeniyet uygun bir din olarak tanımlanmıştır. Akıl, bilim ve medeniyete aykırı olan bir şeyin dinden olmasının mümkün olmadığı belirtilerek Cumhuriyet ideolojisinin rehberleri olarak kabul edilen bu üç unsura neyin dinden olduğu neyin olmadığını belirleme ve dini alanın sınırlarını çizme yetisi verilmiştir. Akıl, bilim ve medeniyet dindeki yerleri ve önemleri öne sürülerek meşrulaştırılırken diğer yandan İslam dini, dönemin kutsalları olarak

tanımlanabilecek akıl, bilim ve medeniyete uygun olduğu oranda meşru kabul edilmiştir.

Siyasi iktidarın din yorumu “hakiki İslam ve Müslümanlık” olarak sunularak topluma benimsetilmek istenmiştir. “Hakiki” olarak nitelendirilen İslam yorumu dini kaynaklar referans gösterilerek öğrencilere sunulmuştur. Ders kitaplarında ayetler, hadisler, Hz. Peygamber’in hayatından ve İslam tarihinden örnekler temel meşrulaştırıcılar olarak kullanılmıştır. Hemen her konu ayet, hadis ve siyer malzemesiyle örülerek kurulmuştur. Ders kitaplarında kullanılan bu dini kaynaklar siyasi iktidarın din derslerinden elde etmek istediği faydayı sağlama konusundaki kullanışlılığına göre seçilip çoğu zaman bağlamından koparılıp yorumlanarak bu yolla siyasi iktidarın ideolojisi ve icraatları dini temellere oturtularak meşrulaştırılmak istenmiştir.

Din derslerinin müfredat programları içerisinde yer aldığı ve ilkokullarda okutulduğu Cumhuriyet’in ilk yıllarına ait din dersi kitapları çeşitli çalışmalarda farklı açılardan ele alınmış olsa da bu ders kitapları, dönemin din ve din eğitimi anlayışının doğru bir şekilde anlaşılması bakımından sahip olduğu hususiyetler sebebiyle müstakil olarak incelenmeye muhtaçtır. Bu ihtiyaç doğrultusunda çalışmamızda döneme damgasını vurmuş din dersi kitaplarından Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersi kitapları detaylı bir şekilde incelenmiş, siyasetin eğitim üzerindeki etkileri ders kitaplarındaki söylemlere dayanılarak somut bir şekilde ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali:	Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler , 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
Ağaoğulları, Mehmet Ali:	Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi , Ankara, V Yayınları, 1998.
Akın, Abdullah:	Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950) , İstanbul, Ensar Neşriyat, 2011.
Akın, Mahmut H.:	Siyasallığın Toplumsal İnşası: Siyasal Toplumsallaşma , Konya, Çizgi Kitabevi, 2013.
Akün, Ömer Faruk:	"Gölpınarlı, Abdülbaki", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , Ankara, TDV yayınları, 1996, c. 14, s. 146-148.
Akyüz, Yahya:	Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000- M.S. 2014 , 26. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2014.
Albayrak, Nurettin:	"İbrahim Hilmi Çığıracan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , Ankara, TDV Yayınları, 1993, c. 8, s. 299-300.
Alkan, Türker:	Siyasal Toplumsallaşma: Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi , Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
Allen, Henry Elisha:	The Turkish Transformation: a study in social and religious development , New York, Greenwood Press, 1968.

Alp, Hayrünisa:	Meşrutiyetten Cumhuriyet’e Türkiye’de İlköğretim ve Müfredat Programları (1913-1936) , İstanbul, Nobel Bilimsel Eserler, 2017.
Alp, Hayrünisa:	"İlkokul Kitaplarını İnceleme Komisyonunun Raporları (1924-1927)", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları , 2012, s. 15-16, s. 105-136.
Alp, Hayrünisa:	“Tevhid-i Tedrisat’tan Harf İnkıl�bına Türkiye’de İlköğretim (1924-1928)”, Doktora Tezi , İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.
Alparslan, Ali:	Abd�lbaki Gölpınarlı , Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1996.
Althusser, Louis:	İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları , �. Mahmut Alp, Mahmut Özışık, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
Apple, Michael W.:	“The text and cultural politics”, Educational Researcher , 1992, c. 21, sy. 7, s. 4-19.
	Atatürk’�n Söylev ve Demeçleri I , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
	Atatürk’�n Söylev ve Demeçleri II , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
	Atatürk’�n Söylev ve Demeçleri III , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
	Atatürkçülük I: Atatürk’�n Görüş ve Direktifleri , Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.

	Atatürkçülük II: Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler , Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.
	Atatürkçülük III: Atatürkçü Düşünce Sistemi , Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.
Ayhan, Halis:	Türkiye’de Din Eğitimi , İstanbul, DEM Yayınları, 2004.
Aynur, Hatice:	“Abdölbaki Gölpınarlı Bibliyografyası”, Journal of Turkish Studies: In Memoriam Abdölbaki Gölpınarlı=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Abdölbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I , 1995.
Aytaç, Kemal:	Mustafa Kemal Atatürk: Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar , Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1984.
Ayverdi, İlhan:	Kubbealtı Lugatı: Misalli Büyük Türkçe Sözlük , İstanbul: Kubbealtı, 2008.
Bardakçi, Murat:	“Salacak’taki Ahşap Ev, Baki Hoca ve “Garîb”, Journal of Turkish Studies: In Memoriam Abdölbaki Gölpınarlı=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Abdölbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I , 1995.
Başar, Erdoğan:	Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960) , İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
Başgöz, İlhan:	Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk , Ankara, Kültür Bakanlığı, 1995.

Baytal, Yaşar:	“Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923–1938)”, Doktora Tezi , Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009.
Bektaş, Ayşenur:	“1924-1940 Yılları Arasında İlkokul, Ortaokul ve Liselerde Okutulan Ders Kitaplarında Din ve Dinler”, Yüksek Lisans Tezi , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
Binbaşıoğlu, Cavit:	“Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, 75 Yılda Eğitim , İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
Cicioğlu, Hasan:	Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişim) , 2. bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1985.
Coştu, Kamil:	“1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitimine Yönelik Yayınlanan Eserlerin Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi , Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2015.
Cündioğlu, Dücan:	Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet , Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.
Çağrı, Mustafa,	“Ahlak”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , Ankara, TDV Yayınları, 1989, c. 2, s. 10-14.
Çetin, Halis:	“Devlet, İdeoloji ve Eğitim”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 2001, c. 25, sy. 2, s. 201-211.

Çığıracan, İbrahim Hilmi:	Türk Çocuğunun Din Kitabı: ilk mekteblerin 3. sınıfına mahsustur , İstanbul, Kitabhane-i Hilmi, 1928.
Çığıracan, İbrahim Hilmi:	Türk Çocuğunun Din Kitabı: ilk mekteblerin 4. sınıfına mahsustur , İstanbul, Kitabhane-i Hilmi, 1928.
Çığıracan, İbrahim Hilmi:	Türk Çocuğunun Din Kitabı: ilk mekteblerin 5. sınıfına mahsustur , İstanbul, Kitabhane-i Hilmi, 1928.
Çubukçu, İbrahim Agah:	“Atatürk ve Laiklik”, Atatürkçülük: İkinci Kitap , Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983.
Dewey, John:	Türkiye Maarifi Hakkında Rapor , İstanbul, Maarif Basımevi, 1939.
Doğan, Recai:	“1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980), Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar (İstanbul 28-30 Mart) , Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2003.
Erdoğan, İrfan:	“Talim Ve Terbiye Kurulu: Türk Milli Eğitim Sisteminin Yasama Organı”, Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan , ed. Cemil Öztürk, İlhami Fındıkçı, Ankara, Pegem Akademi, 2011, 659-662.
Ergün, Mustafa:	Atatürk Devri Türk Eğitimi , Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1982.
Eroğlu, Hamza:	“Atatürk ve Devletçilik”, Atatürkçülük: İkinci Kitap , Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983.

Ertaş, Hikmetullah:	“Siyasetin Ders İçerikleri (Hadisler) Üzerindeki İzdüşümleri (Cumhuriyet Dönemi Din Dersleri Örneği)”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 2017/2, c. 8, sy. 17, s. 189-198.
Ertürk, Selahattin:	Eğitimde Program Geliştirme , 3. bs., Ankara, Yelkentepe Yayınları, 1979.
	Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları, Heyet-i İlmiyeler (1921-1926) , https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018).
Gölpınarlı, Abdülbaki:	Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: Atatürk Dönemi Ders Kitabı , İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012.
Gündüz, Hatice:	“İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)”, Yüksek Lisans Tezi , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
Gündüz, Mustafa	Maariften Eğitime , Ankara, Doğu-Batı Yayınları, 2016.
Güven, İsmail:	Türkiye’de Devlet, Eğitim ve İdeoloji , Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000.
Hafız Mehmed Erşed:	Muvazzah Malumât-ı Diniye: devre-i mutavassıta birinci sene, üçüncü kısım , 5. bs. İstanbul, 1339/1923.

Hafız Mehmed Reşid:	Malumât-ı Diniye , Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1338/1922.
İnal, Kemal:	Eğitimde İdeolojik Boyut , Ankara, Doruk Yayıncılık, 1996.
İnal, Kemal:	Eğitim ve İktidar: Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler , Ankara, Ütopya Yayınevi, 2004.
Kanbolat, Erhan:	“Harf Devriminden Köy Enstitülerine Türkiye’de İlköğretim”, Doktora Tezi , İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2015.
Kara, İsmail:	Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam 1 , 8. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2017.
Kara, İsmail:	Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam 2 , 2. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2017.
Kapluhan, Erol:	"1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi", Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 2014, c. 4, sy. 8, s. 125-130.
Kesgin, Safiye:	“Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi”, Doktora Tezi , Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2010.
Kültür Bakanlığı.	Köy Mektepleri Müfredat Programı , 2. bs, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938.
Köylü, Mustafa; Koç, Ahmet:	Klasik İslam Eğitimcileri , İstanbul, Rağbet Yayınları, 2016.

Maarif Vekaleti:	Mekâtib-i İptidaiyye Ders Müfredatı , İstanbul: Matbaa-i Amire, 1329/1923.
Maarif Vekaleti:	İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı , Ankara, 1338/1922.
Maarif Vekaleti:	Bibliyografya (1928-1931) , İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
Maarif Vekaleti:	İlk Mekteplerin Müfredat Programı , 2. bs., İstanbul, Devlet Basımevi, 1927.
Maarif Vekaleti:	İlkmektep Müfredat Programı , İstanbul, Devlet Matbaası, 1930.
	“Maarif Vekilliğine bağlı mekteplerde okutulacak ders kitaplarının basılması ve dağıtılmasile bu maksat için kurulacak mektep kitapları sandığı hakkında kanun”, Resmi Ceride , 13/06/1933, sy: 2426.
	“Mektep Kitaplarının Maarif Vekaletince Tab’ı Hakkında Kanun”, Resmi Ceride , 3/5/1926, sy:362.
M. Ali Rıza:	Din Dersleri: İlkmektep 3. sınıf , Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.
M. Ali Rıza:	Din Dersleri: İlkmektep 4. sınıf , Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.
M. Ali Rıza:	Din Dersleri: İlkmektep 5. sınıf , Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1929.
Muallim Ahmed Ziyaeddin:	Çocuklara Malumât-ı Diniye Dersleri , İstanbul, Kanaat Matbaası, 1338/1922.

Muallim Abdlbaki:	Cumhuriyet ocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb 3. sınıf , İstanbul, Tefeyyüz Kütübhanesi, (İkdam Matbaası), 1928-1929.
Muallim Abdlbaki:	Cumhuriyet ocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb 4. sınıf , İstanbul, Tefeyyüz Kütübhanesi, (Ahmed Kamil ve Şeriki Matbaası), 1928-1929.
Muallim Abdlbaki:	Cumhuriyet ocuğunun Din Dersleri: ilk mekteb 5. sınıf , İstanbul. Tefeyyüz Kütübhanesi, (İlhami Fevzi Matbaası), 1928-1929.
Nâzım:	Ameli Malumât-ı Diniye , İstanbul, Kitabhane-i İslam ve Askeri, Orhaniye Matbaası, 1339/1923.
Nâzım-Nuri:	Mekteblilere Ameli Malumât-ı Diniye: devre-i la ikinci sene, ikinci kitab , İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1339/1923.
Neziroğlu, İrfan; Yılmaz, Tuncer:	Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri , Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013.
zkaya, Yücel:	“Atatürkçülük ve Halkçılık”, Atatürk’n Düşünce Yapısı ve Türkiye , Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
Öztürk, Hakan:	“Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi alışmalarında Hz. Muhammed Tasavvuru (1923–1938)”, Doktora Tezi , Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara, 2011.
Öztürk, Hakan:	“1923-1938 Yılları Arasında Din Derslerinde Okutulan Kitaplarda Hz. Muhammed Tasavvuru”,

	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 2012, c. 17, sy. 1, s. 85-102.
Öztürk, Veli:	“Türkiye’de Din Eğitimi ve Siyaset (TBMM Zabıtlarında Din Eğitimi Tartışmaları”, Doktora Tezi , Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.
Parlak, İsmet:	“Türkiye’de İdeoloji Eğitim İlişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme”, Doktora Tezi , Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
Punch, Keith F.:	Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar , ç. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2005.
Reboul, Olivier:	Eğitim Felsefesi , ç. Işıl Gürbüz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
Russell, Bertrand:	Eğitim ve Toplum Düzeni , ç. Nail Bezel, İstanbul, Varlık Yayınları, 1969.
Sönmez, Veysel:	Eğitim Felsefesi , Ankara, Adım Yayıncılık, 1991.
Tezcan, Mahmut:	Eğitim Sosyolojisi , 3. bs., Ankara, Çağ Matbaası, 1984.
Taşpolatoğlu, Ayşegül Esener.	“Türk Milli Eğitiminde Cumhuriyet’ten Günümüze Program Geliştirme ve Bir Eğitim Programının Temel Özelliklerine İlişkin Uzman Görüşleri”, Yüksek Lisans Tezi , Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993.

	“Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”, Resmi Ceride , 3/11/1928, sy: 1030.
Toku, Neşet:	Siyaset Felsefesine Giriş , İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005.
Türkoğlu, Adil:	“Cumhuriyet Dönemi’nde İlköğretimin Gelişimi”, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu , Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
Üstel, Füsun:	Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi , 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
Yapıcı, Ahmet:	Gelenekten Modernizme Tekkeler ve Cumhuriyet , <i>İstanbul</i> , Ensar Neşriyat, 2015.
Yıldırım, Ergün:	“Din Dersi Kitapları Deneyimi (1923-1950)”, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik , İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
Yusuf Ziya:	İslam dini: 3. sınıf için , İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1927.
Yusuf Ziya:	İslam dini: 2. kitap 4. sınıf için , İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1927.
Yusuf Ziya:	İslam dini: 3. Kitap 5. sınıf için , İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1927.
Yusuf Ziya:	Köy Mektepleri İçin Dinimiz , İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1928.

Yürük, Tuğrul:	“Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları”, Dinî Araştırmalar , 2011, c. 13, sy. 36, s. 69-86.
Yürük, Tuğrul:	“Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları”, Doktora Tezi , Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011.
Zengin, Mahmut:	<i>Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar</i> , Değerler Eğitim Merkezi Yayınları , İstanbul, 2017.
Zengin, Mahmut:	“Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 2017, c. 19, sy. 36, s. 113-137.
Zengin, Mahmut; Menküç, Dilek:	“Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Din ve Ahlak Dersi Kitapları Üzerine Bibliyografik Bir Çalışma (1924-1982)”, Türkoloji Araştırmaları , 2017, c. 12, sy. 10, s. 361-386.